

JEDAN DOKUMENT O HRVATSKOM KATOLIČKOM POKRETU: LJUBOSLAV KUNTARIĆ I APOLOGIJA HRVATSKOGA KATOLIČKOG SENIORATA

Zlatko MATIJEVIĆ, Zagreb

*Hrvatski katolički seniorat, osnovan 1912./13. godine, bio je najkontroverznija svećeničko-la-
ička organizacija Hrvatskoga katoličkog pokreta. On je od početka svoga djelovanja bio pred-
met brojnih osporavanja, i to ne samo od pripadnika hrvatske liberalne inteligencije nego i od
znatnog dijela katoličkih svećenika i svjetovnjaka. Senior Ljuboslav Kuntarić, istaknuti kato-
lički javni djelatnik, napisao je, krajem šezdesetih godina 20. stoljeća, omanji tekst u kojem je
pokušao obraniti seniorsku organizaciju i njezino djelovanje od brojnih ideoloških i političkih
protivnika. Tekst je opremljen brojnim bilješkama u kojima su dana nužna tumačenja pojedinih
pojмова i događaja te životopisi istaknutih pojedinaca. Gdje je bilo potrebno i moguće, na-
vedena je i relevantna znanstvena i publicistička literatura koja daje temeljitiji uvid u cijeli
Katolički pokret u hrvatskim zemljama.*

»Mladi katolički pokret u hrvatskim zemljama sazrijeva: ideje, koje su pokrenule jednim
dijelom društva, koje su osvojile ne samo stotine već tisuće mladih života, postaju sve kon-
kretnije, stvarnije, postaju sistem, program, ideal životâ, što više i sam život; plamen, odu-
ševljenje, maštanje pretvara se u mirno, muževno nastupanje; mladi đaci, ljudi u razvitku,
ovisni i neugledni, danas su već advokati, profesori, liječnici, učitelji, kapelani, župnici –
dakle razvijene i samostalne jedinice, svaka sa svojom sferom djelovanja i upliva.«

(»Naprijed!«, *Seniorski Vjesnik*, Zagreb, 1/1917., br. 1, 1)

Uvod

Dosadašnja hrvatska historiografija i publicistika nisu posvećivale dovoljno pozornosti
Hrvatskomu katoličkom pokretu (HKP) i njegovoj razgranatoj djelatnosti u prvoj polovi-
ni 20. stoljeća. Također je, gotovo u potpunosti izostalo sustavno objavljivanje relevan-
tnoga izvornog gradiva, neophodnog za davanje cjelovite ocjene o tom važnom segmentu
crkveno-nacionalne povijesti. Svrha je ovoga rada ne samo da donekle popuni taj nedo-
statak nego i da potakne sve one ustanove i pojedince koji u svojem posjedu imaju povije-
sno gradivo – pisma, spomenice, zapisnike i sl. – vezano uz HKP, da omoguće njegovo

objavljivanje te da ga na taj način učine dostupnim profesionalnim povjesničarima, ali i široj čitateljskoj javnosti.

Jedan od najistaknutijih pripadnika HKP-a prof. Ljuboslav (Ljubo) Kuntarić¹ napisao je, »pro foro interno«, apologetski tekst naslovljen »Obrana domagojskog pokreta pod vodstvom Hrvatskog katoličkog starješinstva ('seniorata') u Zagrebu u vremenu od 1910. do 1930. godine pred historijom« (Slavonska Požega, 1966.-1967.).² »Obrana« je bila posvećena o. Klarenciju Klariću,³ također istaknutom pripadniku HKP-a, na čiji je poticaj bila i napisana. Autorov brat dr. Đuro (Đuka) Kuntarić⁴ uputio je 22. studenoga 1967. »Obranu« dr. Velimiru Deželiću sinu⁵ u Zagreb.⁶

Tekst »Obrane« opremljen je brojnim bilješkama u kojima su dana nužna tumačenja pojedinih događaja i pojmova te životopisi spomenutih osoba, ako je to bilo moguće. Također je navedena i odgovarajuća literatura, ali i izvori koji daju temeljitije obavijesti o HKP-u.

¹ Ljuboslav (Ljubo) Kuntarić rođen je u (Slavonskoj) Požegi 21. rujna 1898., a umro u rodnome mjestu 18. srpnja 1988. Učiteljsku je školu završio u Osijeku. Godine 1921. upisao se na Višu pedagošku školu u Zagrebu, gdje je studirao jugoslavenske književnosti, hrvatski jezik i povijest. Nakon završetka studija došao je u Čakovec na tamošnju Učiteljsku školu (1923.). Tu je ostao sve do mađarske okupacije Međimurja (1941.). Nakon odlaska iz Čakovca radio je u školama u Karlovcu, (Slavonskoj) Požegi i Starom Svcu (Bačka). Umirovljen je 1953. (Podaci preuzeti iz: Z. BARTOLIĆ, »In memoriam Ljuboslav Kuntarić«, *Međimurje*, Čakovec, 37/1988., br. 1760, 14.) Također vidi: Lj. KUNTARIĆ, »Ljubislav Kuntarić uz 10. obljetnicu smrti«, *Zlatna dolina*, Požega, 4/1998., br. 1, 323–353.

² Zahvaljujem dr. sc. Dori Sečić što mi je omogućila korištenje originalnoga teksta »Obrane«, koji se nalazio u privatnom posjedu njezine obitelji.

³ Klarencije (Ivan) Klarić se rodio u Skenderovici 26. travnja 1893., a umro je u Driveniku 4. kolovoza 1967. Osnovnu je školu završio u rodnome mjestu, a gimnaziju u Varaždinu. Bogosloviju je studirao u Zagrebu. Godine 1906. stupio je u Hrvatsku franjevačku provinciju sv. Ćirila i Metoda, a 1916. zaređen je za svećenika. U najranijim godinama svećeništva bio je upravitelj župe sv. Lucije u Kostreni (Rijeka), kapelan u župi sv. Marka u Zagrebu te predavač na Franjevačkoj gimnaziji u Varaždinu. Kasnije je bio starješina u više samostana svoje pokrajinske zajednice. (Podaci preuzeti iz: »† o. Klarencije Klarić«, *Obavijesti Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda*, Zagreb, 19/1967., 81–84.) Zahvaljujem fra Franji E. Hošku na obavijestima iz života o. Klarencija Klarića.

⁴ Đuro (Đuka) Kuntarić rodio se u (Slavonskoj) Požegi 4. studenoga 1893., a umro je u istom gradu početkom studenoga 1983. U rodnom je mjestu završio klasičnu gimnaziju. Pravo je studirao u Zagrebu i Beču. U svom se radu posebno zauzimao za zadrugarstvo i socijalnu politiku. U Požegi je pokrenuo »Zadrugu dobre štampe«, u čijoj su nakladi objavljivali svoje knjige Petar Grgec, dr. Josip Andrić i dr. Bio je urednik »Požeških Novina«. (Podaci preuzeti iz: Radovan GRGEC, »Dr. Đuro Kuntarić /1893–1983/,« *Marulić*, Zagreb, 17/1984., br. 1, 7–8; »Đuro Kuntarić /1893–1983/,« *Danica* 1996, Zagreb, 1995., 15.)

⁵ Velimir Deželić sin (ml.) rođen je u Beču 26. svibnja 1888., a umro u Zagrebu 10. ožujka 1976. Književnik i političar. Studirao je filozofiju u Zagrebu, a pravne znanosti i trgovačku kameralistiku na sveučilištima u Zagrebu, Beču i Münchenu. Doktorirao je na Zagrebačkom sveučilištu. Bio je osnivač i urednik omladinskoga katoličkog lista »Krijes« (Zagreb), odnosno »Mladost« (Zagreb). Također je pokrenuo i uređivao »Popularnu naučnu knjižnicu«. U razdoblju od 1923. do 1940. bio je ravnatelj Društva sv. Jeronima u Zagrebu. Važnija su mu djela: *Sofiju odabra* (Zagreb, 1927.), *Sedam puta udarani* (Zagreb, 1928.), *Feminist* (Zagreb, 1930.), *Sitna sreća* (Zagreb, 1938.), *Mladi gospodin* (Zagreb, 1940.), *Divlji oganj* (Zagreb, 1943.) i dr. (Podaci preuzeti iz: V[elimir] [DEŽELIĆ otac], »Deželić Velimir«, u: *Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925–1925*, Odbor za izdanje knjige »Zaslužni i znameniti Hrvati 925–1925.«, Zagreb, 1925., 61; *Enciklopedija Jugoslavije*, Leksikografski zavod FNRJ /dalje: *EJ*, sv. 3, Zagreb, 1984., 441; [Antun VUJIĆ, ur.], *Hrvatski leksikon*, I. svezak, Naklada Leksikon d. o. o., Zagreb, 1996., 247; »Velimir Deželić ml.«, *Danica* 1972., Zagreb, 1971., 7.)

⁶ Korespondencija Đ. Kuntarić – V. Deželić sin. (U privatnom posjedu.)

Poštujući autorove pravopisne i stilske osobitosti, tekst je donesen u izvornom obliku. Otklonjene su samo očigledne pogreške nastale prilikom pretipkavanja teksta.

Obrana domagojskog pokreta pod vodstvom Hrvatskog katoličkog starješinstva (»seniorata«) u Zagrebu u vremenu od 1910. do 1930. godine pred historijom.

[...]

Uvod

Često se susreću katolički javni radnici, koji su bili od vremena pred Balkanski rat⁷ odnosno od početka izlaženja »Riječkih Novina«⁸ do zvaničnoga proglašenja Katoličke Akcije,⁹ an-

⁷ Neposredno prije izbijanja Prvoga svjetskog rata (1914.–1918.) došlo je do Prvoga i Drugog balkanskog rata (1912.–1913.). Izravna posljedica pobjede slavenskih balkanskih država Srbije, Crne Gore i Bugarske te njihovih saveznica Grčke i Rumunjske nad Osmanlijskom Carevinom u Prvom balkanskom ratu bila je pojačavanje prisutnosti jugoslavenske ideje među južnoslavenskim narodima Austro-Ugarske Monarhije. U Drugom je balkanskom ratu (1913.) došlo do međusobnog razračunavanja između Srbije i Bugarske, dotadašnjih saveznica. Glavni je kamen spoticanja bio problem podjele Makedonije. U hrvatskim su zemljama sve političke grupacije, osim »frankovačkih« pravaša, podržavale Srbiju i njezine teritorijalne pretenzije. (Jaroslav ŠIDAK, Mirjana GROSS, Igor KARAMAN i Dragovan ŠEPIĆ, *Povijest hrvatskog naroda g. 1860–1914.*, Školska knjiga, Zagreb, 1968., 284–286; Jure KRIŠTO, *Prešućena povijest. Katolička crkva u hrvatskoj politici 1850.–1918.*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1994., 308, 313; Petar GRGEC, *Dr. Rudolf Eckert*, HKD Sv. Ćirila i Metoda (Sv. Jeronima) – »Zvona«, Rijeka, 1995., 200–206.)

⁸ »Riječke Novine« bile su hrvatski katolički politički dnevnik koji je izlazio od 1912. do 1914. Dnevnik je bio izvanstranačko glasilo. Odluka da se pokrene katolički politički list donesena je na sastanku hrvatsko-slovenskoga katoličkog đaštva, održanom u Ljubljani (1912.). Pokretači i formalni vlasnici »Riječkih Novina« bili su riječki kapucini, predvođeni o. Bernardinom Škrivanićem (1855.–1932.), odnosno njihovo nakladničko poduzeće »Kuća dobre štampe«. List je tiskan u kapucinskoj tiskari »Miriam« u Rijeci. Urednici novopokrenutoga katoličkog dnevnika bili su: dr. Petar Rogulja, dr. Rudolf Eckert i pjesnik vlč. Milan Pavelić (1878.–1939.), bivši članovi hrvatskih katoličkih akademskih društava, koja su bila sastavni dio HKP-a. Osim njih u radu istaknuli su se: pjesnik Ivan Grohovac, koji je na sebe preuzeo vođenje rubrike vijesti iz Rijeke i njezine okolice, i Milko Kelović, koji je bio »specijalni dopisnik« lista s balkanskog ratišta. Uoči Božića 1912. upravo je u tim novinama objavljen »prvi politički programni članak hrvatskoga katoličkog pokreta«. U njemu su zauzeta stajališta o: 1. »narodnom jedinstvu Slovenaca, Hrvata i Srba«, ali i Bugara, 2. otklonjeno je »pravaško stanovište principijelne opozicije« i 3. utvrđeno je načelo »samopomoći i realne politike«. Također je naglašeno da je katolički moral »regulator u svakom radu« članova HKP-a. Tim je »programskim političkim člankom« katolički pokret u Hrvatskoj, ali i u Bosni i Hercegovini, »stupio u aktivnu politiku, kao neovisna i posebna grupa«. Uskoro su, nakon izbijanja Prvoga svjetskog rata, odlukom državnog odvjetnika, »Riječke Novine« bile zabranjene, jer su, navodno, »ugrožavale vojnooperacijske i državne interese na Rijeci«. (Anton BOZANIĆ, *Biskup Mahnić pastir i javni djelatnik u Hrvata*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb–Krk, 1991., 115; J. KRIŠTO, *Prešućena povijest*, 310–313; P. GRGEC, *Dr. R. Eckert*, 187–170; Zlatko MATIJEVIĆ, *Slom politike katoličkog jugoslavenstva. Hrvatska pučka stranka u političkom životu Kraljevine SHS /1919.–1929./*, Hrvatski institut za povijest – Dom i svijet, Zagreb, 1998., 32–35, 38; Jasminka MILETIĆ, »'Riječke Novine' i Hrvatski katolički pokret«, u: [Z. MATIJEVIĆ, ur.], *Hrvatski katolički pokret*. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa održanog u Zagrebu i Krku od 29. do 31. ožujka 2001., Kršćanska sadašnjost, Zageb, 2002., 403–407.)

⁹ Dana 23. prosinca 1922. papa Pio XI. (1922.–1939.) svojom je enciklikom »Ubi arcano Dei« proglasio i definirao Katoličku akciju (KA). Papa je u više navrata naveo glavne razloge zbog kojih je, prema njegovu mišljenju, bilo nužno uvođenje KA: 1. pomanjkanje svećenstva, 2. poganstvo i 3. želja katoličkih laika da surađuju u pastoralnom radu svoga klera. Prema papinoj se definiciji KA sastojala od »sudjelovanja laika u hijerarhijskom apostolatu«, pa su prema tome sva odgojna i prosvjetna udruženja dotadašnjih katoličkih pokreta prešla u ovisnost o crkvenoj hijerarhiji, koja je tako preuzela nad njima vodstvo i odgovornost. U skladu s tim svrha

gažovani u domagojskom pokretu¹⁰ pod vodstvom Seniorata¹¹ s mladjim svećenstvom, koje ili ne pozna taj period borbe ili ima negativno mišljenje o domagojskom pokretu pod vodstvom Seniorata.

Nije isključivo zadaća ovog spisa da brani taj pokret kao cjelinu ili pojedine njegove grane.¹² Već je Dr Rogulja¹³ rekao da će ta generacija biti kao stupovi u močvari, za budućnost nevidljivi, ali na njima će se graditi Katolička Hrvatska. Domagojski je pokret

je KA trebala biti: »obnova kat.[oličkog] života pojedinaca i društva, osiguranje prava Crkve i provođenje vjersko-moralnih načela i vrijednosti na društvenom, kulturnom i civilnom životu«. KA je bila isključivo pokret katoličkih laika. Naime, pripadnici katoličkog klera nisu mogli biti članovi u organizacijama KA. Oni su bili »zlatne karike« koje su povezivale organizacije KA s crkvenom hijerarhijom. Djelujući samo na temelju uputa episkopata, KA je imala »izrazito vjersko-moralnu svrhu«, što je značilo da nije obuhvaćala organizacije namijenjene djelovanju s ovozemaljskim ciljevima: gospodarske zadruge, sindikate, političke stranke i sl. Biskupi Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca reagirali su već 23. kolovoza 1923. na encikliku »Ubi arcano Dei« svojom poslanicom upućenom na »cijelo katoličko svećenstvo«, u kojoj su tražili »neka svećenici marljivo rade u K. A. kao dijelu svoje duhovne pastve«. (Bonifacije PEROVIĆ, *Hrvatski katolički pokret. Moje uspomene*, ZIRAL, Rim, 1976., 92–101; Franjo ŠANJEK, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru. Pregled religiozne povijesti Hrvata 17–20. st./*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., 352–353; ISTI, »Katolička akcija: Zašto novi način katoličkog udruživanja?«, u: [Z. MATIJEVIĆ, ur.], *Hrvatski katolički pokret*, 623–628; Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 228–229; Božo GOLUŽA, »Katolička akcija u Bosni i Hercegovini«, u: [Z. MATIJEVIĆ, ur.], *Hrvatski katolički pokret*, 713–726.)

¹⁰ Pod pojmom »domagojski pokret« podrazumijevao se HKP pod vodstvom Hrvatskoga katoličkog seniorata (HKS). Cijeli je pokret dobio ime po Hrvatskom katoličkom akademskom društvu »Domagoj«. (Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 242.)

¹¹ Na poticaj krčkog biskupa dr. Antuna Mahnića u Zagrebu je 1912. pokrenuto osnivanje HKS-a. Neposredni prethodnik Seniorata (Starješinstva) bio je Sekretarijat, tj. središnje tijelo u kojem su bila centralizirana vodstva svih organizacija HKP-a. Konstituirajuća sjednica Seniorata održana je 30. ožujka 1913. u Ljubljani. Seniorat je, kao oblik vođenja katoličkih organizacija, postojao i u drugim katoličkim pokretima u Europi. Članstvo Seniorata biralo se, u načelu, među završenim studentima, bivšim članovima hrvatskih katoličkih akademskih društava (HKAD) osnovanih početkom 20. stoljeća (»Pavlinović«, »Hrvatska«, »Krek«, »Dan« i dr.) i bogoslovskih zborova (»Duns Skot«, »Ferkić« i dr.). U iznimnim slučajevima seniorima su mogli postati katolički učitelji i učiteljice te istaknuti javni katolički djelatnici koji nisu stekli akademsku naobrazbu. Biskup Mahnić držao se običnim članom Seniorata. O tome što je HKS prema izvornoj Mahnićevoj zamisli trebao biti, a što je zapravo bio u HKP-u i kasnijoj KA ne postoji jedinstveno mišljenje. (B. PEROVIĆ, *Hrvatski katolički pokret*, 54–58; Stanislav VITKOVIĆ, »Uloga odnosno značenje biskupa Mahnića u HKP«, u: [Edo ŠKULJ, ur.], *Mahnićev simpozij u Rimu*, Mohorjeva družba v Celju, Celje, 1990., 384–385; A. BOZANIĆ, *Biskup Mahnić pastir i javni djelatnik u Hrvata*, 110, bilj. 471; J. KRIŠTO, »Katoličko organiziranje i politika: Počeci Hrvatskoga katoličkog pokreta«, *Croatica christiana periodica* (dalje: CCP), Zagreb, 15/1991., br. 28, 100; ISTI, *Prešućena povijest*, 303; Vinko ŠKAFAR, »Bernardin Škrivanić i ljubljanski biskup Anton Bonaventura Jeglič«, u: [Darko DEKOVIĆ, ur.], *Bernardin Nikola Škrivanić i njegovo vrijeme*, Matica hrvatska – Ogranak Rijeka, ZR, Rijeka, 1997., 155, bilj. 39; F. ŠANJEK, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru*, 380; P. GRGEC, *Dr. R. Eckert*, 214–215; Z. MATIJEVIĆ, »Hrvatska pučka stranka i dr. Ivan Merz«, *Obnovljeni život* (dalje: OŽ), Zagreb, 52/1997., br. 3–4, 223–236; ISTI, *Slom politike*, 30 i d.; ISTI, »Hrvatski katolički seniorat i politika /1912.–1919./«, CCP, 24/2000., br. 46, 121–162; ISTI, »Hrvatski katolički seniorat – ekskluzivna organizacija Hrvatskoga katoličkog pokreta /1912.–1919./«, u: [Z. MATIJEVIĆ, ur.], *Hrvatski katolički pokret*, 457–468; A. BOZANIĆ, »Djelovanje biskupa Mahnića na formaciji i organizaciji katoličkog laikata do 1912. godine«, u: [Z. MATIJEVIĆ, ur.], *Hrvatski katolički pokret*, 283–284.)

¹² HKP dijelio se na više »grana«, tj. organizacijskih cjelina. Postojale su: »gospodarska«, »kulturna« i »politička grana«. Sve su one bile integralni dio HKP-a i činile su tzv. »potpuni sistem«. Središte oko koga su se okupljale sve »grane« HKP-a bio je Seniorat. (Dragutin KNIEWALD, *Sluga Božji dr. Ivan Merz*, Župski ured sv. Petra Zagreb, Zagreb, 1988., 192; Z. MATIJEVIĆ, »Hrvatski katolički pokret i politika /1903.–1929./«, CCP, 25/2001., br. 47, 185; ISTI, *Slom politike*, 49; ISTI, »Hrvatski katolički seniorat i politika«, 139.)

¹³ Petar Rogulja u Sarajevu 17. listopada 1888., gdje je i umro 19. veljače 1920. Bio je istaknuti katolički novinar i političar. Na zagrebačkom je Sveučilištu završio Pravni fakultet. S namjerom izučavanja socijalnih

obuhvatio sva područja javnog života hrvatskog naroda i stvorio potrebne institucije te preko njih velika djela. Ona su zaboravljena, u močvari ukopana. I pravo je tako, jer kršćansko shvaćanje života a i rada i ne traži plaće. Ali ipak i obični smrtnici traže istinu i pravdu. Na Seniorat se najviše napada radi neuspjeha u politici. Taj neuspjeh kod mnogih je dovoljan, da negira sve pozitivno što je Seniorat dao Crkvi i hrvatskom narodu.

Kad se nakon četrdeset godina poslije osnutka Hrvatske Pučke Stranke [HPS]¹⁴ drži, da ona nije nastala iz stvarnih potreba, kad se o tom mukotrpnom i nesebičnom radu govori sa stanovitom ironijom, kad se čak smatra da je bila štetna po Crkvu i hrvatski narod, onda je zaista potrebno, da se današnjoj generaciji katoličkog svećenstva i laika kaže istina. Nepoznavanje stvarnog stanja dovodi do površnog shvaćanja, a kod nas, da svaka nova generacija počinje svoj rad ispočetka bez nadogradnje na plodove prošlosti.

Nosioci ideja i rada H P S krivi su zbog popustljivosti pred maglovitim političkim perspektivama protivnika – navodno – »opće stvari«. Bilo je vrijeme, kad je i razboriti dialog bio nemoguć. Trebalo je reći otvoreno, jasno i odlučno svima i svakome, da nije dopušteno titrati se sa sudbinom naroda. Ali nutarnji razdor u senioratu oslabio je i sprečavao da se jedinstveno nastupi.¹⁵ Strah pred rascjepom u redovima pokreta bio je opravdan ali za budućnost neplodan.

pitanja poduzimao je studijska putovanja u zemlje Zapadne Europe (Njemačka, Francuska i Belgija). Napisao je brojne članke i rasprave o ciljevima i smjernicama HKP-a. Bio je istaknuti član HKAD-a »Domagoj«, HKS-a i prvi predsjednik Hrvatske pučke stranke (HPS). (Podaci preuzeti iz: »† Dr. Pero Rogulja«, *Hrvatska Obrana* /dalje: HO/, Osijek, 19/1920., br. 43, 1; »V spomin Petru Rogulji«, *Socialna Misel*, Ljubljana–Gorica, 4/1925., br. 2, 29; V. D., »Rogulja Pero dr.«, u: *Znameniti i zaslužni Hrvati*, 230; [A. VUJIĆ, ur.], *Hrvatski leksikon*, II. svezak, Naklada Leksikon d. o. o., Zagreb, 1997., 375; Z. MATIJEVIĆ, »Katolici i politika: Spor između stranačkoga Hrvatskog katoličkog pokreta i izvanstranačke Katoličke akcije«, *Časopis za suvremenu povijest* /dalje: ČSP/, Zagreb, 29/1997., br. 3, 437 i d.; ISTI, *Slom politike*, 28 i d.; J. KRIŠTO, »Petar Rogulja i razvoj Hrvatskoga katoličkog pokreta: uz 80. obljetnicu smrti«, *CCP*, 25/2002., br. 47, 207–223.)

¹⁴ HPS osnovan je 1919. kao integralna »grana« HKP-a. *Spiritus movens* novoosnovane stranke bili su katolički seniori predvođeni P. Roguljom. Iako je katolički episkopat Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca potvrdio vjerski i odgojni program HPS-a, to nije nikako značilo da će episkopat na sebe preuzeti odgovornost za njegovo političko djelovanje. Stranka je doživjela svoj vrhunac na izborima za Ustavotvornu skupštinu (1920.), kada je osvojila devet (9) zastupničkih mandata. Rezultati HPS-a na sljedećim parlamentarnim izborima – 1923., 1925. i 1927. – bili su zanemarivi. U neposrednom političkom sučeljavanju s Radićevom Hrvatskom (pučkom-republikanskom) seljačkom strankom (H/P-R/SS), HPS je gurnut na margine političkog života u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Uvođenjem KA u hrvatske zemlje otvoreno je pitanje stranačkoga organiziranja katolika unutar HKP-a, što je dovelo do brojnih napada na HPS i njegovu politiku. Nakon uvođenja diktature kralja Aleksandra I. Karađorđevića (1929.) stranka hrvatskih seniora zabranjena je, kao uostalom i sve ostale političke stranke, te nestaje s političke pozornice tadašnje jugoslavenske države. Seniori više nikada nisu obnovili svoju političku stranku. (O nastanku HPS-a, njegovu političkom, društvenom i gospodarskom programu te djelovanju u parlamentarnom životu Kraljevine SHS opširnije vidi: Josip BUTURAC, »Hrvatski katolički pokret«, *Marulić*, 18/1985., br. 5, 557; Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 15 i d.; ISTI, »Hrvatska pučka stranka – politička grana Hrvatskoga katoličkog pokreta /1919.–1929./, u: [Z. MATIJEVIĆ, ur.], *Hrvatski katolički pokret*, 605–622.)

¹⁵ Odlučan povod za razbuktavanje unutarkatoličkih sporenja i cijepanja hrvatskih katoličkih redova, ponajprije samog Seniorata, došao je nenamjerno od izvanjskog čimbenika – pape Pija XI. i njegove KA. Prva katolička organizacija u Hrvatskoj te Bosni i Hercegovini koja je organizirana na načelima KA bio je Hrvatski orlovski savez (HOS), osnovan 1923. Poticatelji i širitelji »orlovstva« bili su sami seniori. Nakon osnutka HOS-a u Hrvatskoj su postojale dvije đačke organizacije. Prva, HOS, koji je smatran sastavnim dijelom KA, i druga, Jugoslavenska katolička đačka liga (JKDL), koja je bila sastavni dio HKP-a. Usporedno postojanje dviju đačkih organizacija nije moglo poslužiti slozi organiziranih hrvatskih katolika. Borba za prevlast u

Pokušat ću bar donekle osvijetliti ovo razdoblje, da se time popuni jedna velika praznina na području javne katoličke djelatnosti kod nas. Iako nemam pri ruci potrebne izvore, ja ću dati svoje subjektivno shvaćanje i nastojati da budem objektivan. Ja sam to razdoblje proživio aktivno sudjelujući u pokretu i znam glavne momente koji su pokretali naše akcije.

I.

Nova generacija.

Pred prvi svjetski rat formirala se nova katolička generacija pod vodstvom dra Antuna Mahnića,¹⁶ biskupa krčkog a u okviru akademskog društva »Domagoj«.¹⁷ Slične organi-

začkim organizacijama, koja je sredinom dvadesetih godina 20. stoljeća dovela do cijepanja Seniorata, nije bila sama sebi svrhom. Naime, preko đačkog pitanja nastojalo se riješiti mnogo važnije i kompleksnije pitanje uspostave odnosa između već postojećeg HKP-a i novouvedene KA. Pridobivanje katoličke mladeži bilo za HKP bilo za KA značilo je, zapravo, osiguranje budućnosti jednom od tih dvaju tipova organiziranja hrvatskih katolika. Pitanje »političke grane« HKP-a, tj. HPS-a, dodatno je otežavalo već postojeće probleme. (Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 229 i d.; Adolf POLEGUBIĆ, »Hrvatski katolički pokret od 1918. do šestosiječanjske diktature /1929./«, u: [Z. MATIJEVIĆ, ur.], *Hrvatski katolički pokret*, 493–496; Lav ZNIDARČIĆ, »Hrvatski katolički pokret i hrvatska Katolička akcija«, u: [Z. MATIJEVIĆ, ur.], *Hrvatski katolički pokret*, 629–638.) O sporu između HOS-a i JKĐL-a usp.: *Dragi družo! Jedinstvo pokreta.*, Zagreb, 1926.; NON QUIS, SED QUID [Augustin /Ivo/ GUBERINA], *Sukob dviju ideja /domagojizma i Kat.[oličke] Akcije/ u hrvatskom katolicizmu*, s. a. & s. l.; Antun PILEPIĆ, »In aedificationem«. *Pismo svećenika braći svećenicima o problemima naše Katoličke akcije*, Split, 1938., 9–29; D. KNIEWALD, *Sluga Božji dr I. Merz*, 195–242; Božidar NAGY, *Hrvatsko križarstvo. Pregled osnivanja, razvoja i obnove Križarske katoličke organizacije u Hrvatskoj*, Križarska organizacija – Postulatura za beatifikaciju Ivana Merza, Zagreb, 1995., 15–30; ISTI, »Uzroci podjela u hrvatskom Katoličkom pokretu (Spor: Jugoslavenska katolička đačka liga – Hrvatski orlovski savez)«, u: [Z. MATIJEVIĆ, ur.], *Hrvatski katolički pokret*, 639–652; B. PEROVIĆ, *Hrvatski katolički pokret*, 101–139.

¹⁶ A. Mahnić rodio se 14. rujna 1850. u Kobdilju na goričkom Krasu (Slovenija), a umro je 14. prosinca 1920. u Zagrebu. Bogoslovne je studije završio u Gorici. Godine 1874. zaređen je za rimokatoličkog svećenika. U razdoblju od 1880. do 1896. bio je profesor u sjemeništu u Gorici. Od 1891. do 1895. obavljao je dužnost ravnatelja goričkoga đačkog sjemeništa. Pokrenuo je i izdavao časopis »Rimski Katolik« (1880.–1896.). Car i kralj Franjo Josip I. (1848.–1916.) imenovao ga je krčkim biskupom (1896.). Kao hrvatski biskup svoje je prezime uvijek pisao sa –ć, a ne sa –č, kao što je to ranije činio u Sloveniji. U svojoj je biskupiji osnovao »Staroslavensku akademiju«, koja još i danas, pod promijenjenim imenom (»Svetozar Rittig«), djeluje u Zagrebu. Tijekom Prvoga svjetskog rata bio je jedan od glavnih autora i jedini potpisnik »Riječke spomenice« (1915.), namijenjene papi Benediktu XV. (1914.–1922.), u kojoj se tražila zaštita za hrvatske i slovenske zemlje nakon sklapanja mira. Bio je odlučni pristaša »Svibanjske deklaracije« (1917.) i zagovaratelj njezinih političkih ciljeva. U rano proljeće 1919., nakon sukoba s talijanskim okupacijskim vlastima, na prijevazu je odveden u Italiju i interniran u jednom samostanu kraj Rima. Nedugo nakon povratka iz internacije (1920.) umro je u Nadbiskupskom dvoru u Zagrebu. (Podaci preuzeti iz: V. D., »Mahnić Antun dr.«, u: *Znameniti i zaslužni Hrvati*, 169; Ivan VITEZIĆ, »Mahnić i njegovo djelo«, u: *Hrvatska revija. Jubilarni zbornik 1951–1975*, Knjižnica Hrvatske revije, München–Barcelona, 1976., 568–583; ISTI, »Die Römisch-katholische Kirche bei den Kroaten«, u: *Die Habsburgermonarchie 1848–1918, Die Konfessionen*, Der Oesterreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1985., Bd. IV, 367–377; [E. ŠKULJ, ur.], *nav. dj.*, 5 i d.; A. BOZANIĆ, *Biskup Mahnić pastir i javni djelatnik u Hrvata*, 7 i d.; J. KRIŠTO, *Prešućena povijest*, 225 i d.; Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 22 i d.; ISTI, »Biskup Mahnić i talijanska okupacija otoka Krka /1918.–1920./«, *CCP*, 25/2001., br. 47, 149–171; Tomislav MRKONJIĆ, »Hrvatski katolički pokret i Riječka spomenica iz travnja 1915. /Latinski koncept/«, u: [Z. MATIJEVIĆ, ur.], *Hrvatski katolički pokret*, 437–456.) Također vidi: Ignacij RADIĆ, *Doktor Antun Mahnić biskup krčki*, »Dobra štampa« Z. S. O. J., Slav.[onska] Požega, 1940.

¹⁷ Na Trsatu kraj Rijeke, biskup Mahnić je, zajedno sa svojim đačkim suradnicima iz HKP-a, održao Prvi hrvatski katolički studentski sastanak (21.–24. kolovoza 1906.). Među najvažnijim zaključcima sastanka

zacije postojale su u Beču,¹⁸ Gracu,¹⁹ Budimpešti²⁰ i na svim bogoslovijama²¹ na teritoriju gdje živi hrvatski narod. Ovoj generaciji davali su orijentaciju »Luč«²² i »Đački

bila je odluka o osnutku HKAD-a na Zagrebačkom sveučilištu. Akciju organiziranja novoga društva preuzeli su na sebe vlč. Ivan Butković (1876.–1954.) i vlč. dr. Fran Binički (1875.–1945.). Formalna konstituirajuća skupština održana je 9. studenoga 1906. u Zagrebu. Na prijedlog vlč. Biničkog društvo je nazvano »Domagoj«, prema imenu hrvatskoga srednjovjekovnog kneza, koga je papa Ivan VIII. (872.–882.) nazvao »Domagoi duci glorioso«. Kao pravila su *en bloc* prihvaćena, uz sasvim neznatne izmjene, ista koja je imao i HKAD »Hrvatska« (v. bilj. 18.). Prvi je predsjednik društva bio Ferdo Pavelić. Odmah poslije svog konstituiranja »domagojci« su počeli okupljati katoličke đake po svim srednjim školama u Hrvatskoj. Svojim su radom nastojali potaknuti mladi naraštaj ne samo na uzoran vjerski život nego i na zauzimanje za socijalnu pravdu na temelju katoličkoga društvenog nauka. (»'Domagoj'. Prigodom njegove petnaestogodišnjice«, *HO*, 20/1921., br. 278, 1; B. PEROVIĆ, *Hrvatski katolički pokret*, 42; S. VITKOVIĆ, *nav. dj.*, 381–382; A. BOZANIĆ, *Biskup Mahnić pastir i javni djelatnik u Hrvata*, 107; J. KRIŠTO, *Prešućena povijest*, 226 i d.; P. GRGEC, *Dr. R. Eckert*, 47–48; Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 26–27; Ivan MARKEŠIĆ, »Početci djelovanja Hrvatskoga katoličkog akademskog društva Domagoj«, u: [Z. MATIJEVIĆ, ur.], *Hrvatski katolički pokret*, 309–320.)

¹⁸ HKAD »Hrvatska« osnovano je u Beču 12. svibnja 1903. Društvo je osnovano na poticaj vlč. I. Butkovića, kojega je u Beč na daljnje školovanje poslao biskup Mahnić. Uzor prema kojem je ustrojena »Hrvatska« bilo je slovensko katoličko društvo »Danica«, osnovano 1893. u Beču. Prvi odbor HKAD-a »Hrvatska« činili su: vlč. Butković, predsjednik, i bogoslov Kamilo Dočkal (1879.–1963.), potpredsjednik, te Milan Maraković, koji je obnašao dužnost tajnika, blagajnika, arhivara i knjižničara. Dne 20. svibnja 1903. vlasti su potvrdile pravila društva, a već je 6. svibnja održana prva redovita glavna skupština. (S. VITKOVIĆ, *nav. dj.*, 380 i 389, bilj. 15; A. BOZANIĆ, *Biskup Mahnić pastir i javni djelatnik u Hrvata*, 106; J. KRIŠTO, *Prešućena povijest*, 197–198; Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 24–25; Atanzije J. MATANIĆ, »Ivan Butković i Hrvatski katolički pokret«, u: [Z. MATIJEVIĆ, ur.], *Hrvatski katolički pokret*, 301.)

¹⁹ U Grazu je 1908. osnovano HKAD »Preporod«. (I. VITEZIĆ, »Die Römisch-katholische Kirche«, 371–372; L. ZNIDARČIĆ, »Organizirano djelovanje katoličkih svjetovnjaka na području Zagrebačke nadbiskupije /1852.–1994./«, u: [Antun ŠKVORČEVIĆ, ur.], *Zagrebačka biskupija i Zagreb 1094–1994.*, ZR, Nadbiskupija zagrebačka i Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1995., 379.)

²⁰ U Budimpešti je 1914. osnovano HKAD »Antunović«. (*Isto.*)

²¹ Na redovničkim su bogoslovijama osnivani »zborovi duhovne mladeži«: »Duns Skot« (Zagreb), »Bakula« (Mostar), »Akvinac« (Dubrovnik), »Milovan« (Makarska) i »Ferkić« (Cres). (Bonifacije PEROVIĆ, *Hrvatski katolički pokret*, 48; A. BOZANIĆ, *Biskup Mahnić pastir i javni djelatnik u Hrvata*, 109; Slavko SLIŠKOVIĆ, »Dominikanski bogoslovski zbor Akvinac i Hrvatski katolički pokret«, u: [Z. MATIJEVIĆ, ur.], *Hrvatski katolički pokret*, 545–554.)

²² »Luč«, list »hrvatskih katoličkih đaka«, počela je izlaziti u listopadu 1905. u Beču, kao mjesečnik. Novopokrenuto je glasilo tiskano u Mahnićevoj tiskari »Kurykta« u Krku. Tijekom akademske godine 1907./8. uprava lista prešla je u ruke članova HKAD-a »Domagoj« u Zagrebu. U vrijeme Prvoga svjetskog rata »Luč« je izlazila jednom ili dvaput godišnje u obliku almanaha pod nazivom »Ratna knjiga 'Luči'«. U akademskoj godini 1920./21. »Luč« i ljubljanska »Zora«, glasilo slovenske katoličke mladeži, stopili su se u zajedničko glasilo nazvano »Zora-Luč«. No već je sljedeće godine došlo do razdvajanja i vraćanja prijašnjeg imena. U akademskoj godini 1941./42., nakon trideset i sedam godina postojanja, »Luč« je prestala izlaziti. Među važnijim urednicima »Luči« bili su: vlč. I. Butković, Lj. Maraković, Bogdan Babić (1891.–1961.), Rudolf Eckert, Petar Grgec, Josip Andrić, Đ. Kuntarić, Mario Matulić, Jakša (Jakov) Herceg (1900.–1983.), Ferdo Galović (1887.–1931.), Hubert Štrauh (Grmović), Stjepan Šimunović, Josip Stipančić, Mate Josip Ujević (1901.–1967.), Ivo Horvat (1903.–1994.) i dr. Valja napomenuti da su izdavači često griješili kod navođenja godišta i godina izlazenja »Luči«. (Slavko JEŽIĆ, *Hrvatska književnost od početka do danas 1100–1941*, A. Velzek, Zagreb, 1944., 324; Miroslav ŠICEL, *Književnost moderne*, u: [Slavko GOLDSTEIN, Milan MIRIĆ, Vera Č. ŠAIN SENEČIĆ i Kate ZORZUT, ur.], *Povijest hrvatske književnosti*, knjiga 5, Liber i Mladost, Zagreb, 1978., 74; S. VITKOVIĆ, *nav. dj.*, 380–381; Mirko Juraj MATAUŠIĆ, »Publicističko djelovanje biskupa Mahnića u Hrvatskoj«, u: [E. ŠKULJ, ur.], *nav. dj.*, 346–348; A. BOZANIĆ, *Biskup Mahnić pastir i javni djelatnik u Hrvata*, 107 i 184; J. KRIŠTO, *Prešućena povijest*, 224 i 283; P. GRGEC, *Dr. R. Eckert*, 117–121; Vine MIHALJEVIĆ, »Rađanje tiska Hrvatskoga katoličkog pokreta«, u: [Z. MATIJEVIĆ, ur.], *Hrvatski katolički pokret*, 244–245.)

vjesnik²³ u pitanjima privatnog i javnog života na osnovi katolicizma. Mahnićeva »Hrvatska Straža«²⁴ više je razlučivala duhove u filozofskom smislu, više je, dakle, docirala i izgradjivala osnove kršćanskog naziranja na svijet. Po načinu izlaganja teška za srednjoškolce ali je blagotvorno djelovala na bogoslove.

»Luč« se prilagodila mladim sveučilištarcima, uvela ih u književno žurnalistički rad. Ona je formirala grupu domagojaca, koji su sa svojim muževnim nastupima na zagrebačkom sveučilištu pobudili simpatije. Bilo je to u doba starčevićanske mladohrvatske²⁵ i pokretaške omladine²⁶. Domagojski javni nastupi u obranu katolicizma odisali su svježinom i odlučnošću. »Luč« donosi dobre literarne priloge. Na njezinim stranicama nalaze se imena naših budućih književnika i javnih radnika.²⁷

²³ »Đački Vjesnik« izlazio je kao prilog »Luči«.

²⁴ Časopis »Hrvatska Straža« pokrenuo je biskup Mahnić 1903. u Krku. Produženi naslov novopokrenutog tromjesečnika, kasnije dvomjesečnika, glasio je: »Za kršćansku prosvjetu namijenjen nauci i književnosti«. U podnaslovu je stajalo: »Antemurale Christianitatis«. Časopis je do 1908. izlazio u Krku, a zatim dvije godine u Senju. Od 1911. do 1918. »Hrvatska Straža« izlazila je u Rijeci, gdje je tiskana u Tiskarskome umjetničkom zavodu »Miriam«, vlasništvu tamošnjih kapucina. Prvi je urednik bio vlč. dr. Ante Alfrević (1875.–1945.) iz Splita. Godine 1907. uredništvo je preuzeo vlč. dr. Binički iz Senja. Od 1914. ta se dvojica izmjenjuju kao urednici sve do 1918., kada časopis prestaje s izlaženjem. Od 1904. »Hrvatska Straža« ima »Prilog« koji je uređivao vlč. Binički. »Prilog« je bio namijenjen katoličkoj mladeži, ponajprije bogoslovima, te drugim sveučilištarcima i učenicima viših razreda. Kada je u Senju osnovano »Leonovo društvo« (1908.), »Hrvatska Straža« postala je njegovo glasilo. (I. RADIĆ, *nav. dj.*, 73; B. PEROVIĆ, *Hrvatski katolički pokret*, 41; M. J. MATAUŠIĆ, »Publicističko djelovanje biskupa Mahnića«, 342–344; A. BOZANIĆ, *Biskup Mahnić pastir i javni djelatnik u Hrvata*, 102–105; ISTI, »Biskup Antun Mahnić i Bernardin Škrivanić na zajedničkim projektima«, u: [D. DEKOVIĆ, ur.], *nav. dj.*, 135–137; F. ŠANJEK, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru*, 346; J. KRIŠTO, *Prešućena povijest*, 199–202 i d.; V. MIHALJEVIĆ, »Rađanje tiska«, u: [Z. MATIJEVIĆ, ur.], *Hrvatski katolički pokret*, 243.)

²⁵ »Mladohrvati« su bili skupina »starčevićanske« (pravaške) mladeži okupljena oko lista »Mlada Hrvatska« (1908.–1914.). U vjerskom su se pogledu izjašnjavali kao katolici, a u nacionalnom su pitanju zastupali »liberalni hrvatski nacionalizam«. »Mladohrvati« su prigovarali organiziranim katolicima da unose »vjerski razdor« u hrvatske nacionalne redove. Tu se ponajprije mislilo na Hrvate islamske vjeroispovijesti. Časopis su uređivali: Krešimir Kovačić (1889.–1960.), Fran Galović (1887.–1914.), Mile Budak (1889.–1945.) i Josip Matasović (1892.–1962.). (S. JEŽIĆ, *nav. dj.*, 325; Miroslava DESPOT, »Josip Matasović /Vrpolje, 18. VIII. 1892. – Zagreb, 10. II. 1062./«, u: [Igor KARAMAN, ur.], *Spomenica Josipa Matasovića /1892–1962/*, Povijesno društvo Hrvatske, Zagreb, 1972., 7–11; M. ŠICEL, *nav. dj.*, 76–78; J. KRIŠTO, *Prešućena povijest*, 285; P. GRGEC, *Dr. R. Eckert*, 159–160.) Također vidi: I.[van] B.[UTKOVIĆ], »Mladohrvati«, *Hrvatska Straža* (dalje: *HS*), Rijeka, 10/1912., sv. 1. 64–77.

²⁶ »Pokretaši« naziv za »naprednu«, odnosno kasniju »nacionalističku omladinu« koja se okupljala oko zagrebačkog lista »Pokret« (1904.). Najistaknutiji predstavnici »pokretaša« bili su: dr. Ivan Lorković (1876.–1926.), Hinko Krizman (1881.–1958), Većeslav Wilder i dr. (Josip HORVAT, *Povijest novinstva Hrvatske*, Stvarnost, 1962., 336–337.) O napadajima »pokretaša«, liberalno orijentiranog dijela hrvatske inteligencije, na HKP vidi: J. KRIŠTO, *Prešućena povijest*, 270–273; ISTI, »Naprednjačka kritika katolištva«, u: [Z. MATIJEVIĆ, ur.], *Hrvatski katolički pokret*, 289–298; P. GRGEC, *Dr. R. Eckert*, 90–92. Također vidi: Matija MANJARIĆ, »Kulturna načela i rad naprednjaka«, u: *HS*, Krk, 6/1908., sv. 1, 61–77; sv. 2, 209–231; sv. 3, 385–403; sv. 4–5, 554–586; *HS*, Senj, 7/1909., sv. 1–2, 104–127; sv. 3–4, 318–340; sv. 5–6, 492–526; 8/1910., sv. 3, 305–346; sv. 6, 675–723. Opširnije o »naprednoj« omladini vidi: Vlaho RAIĆ, »Predratna omladina«, u: *Obzor spomen-knjiga 1860–1935*, »Tipografija« D. D., Zagreb, 1936., 52–54. O odnosu liberalizma i katolicizma vidi: Željko MARDEŠIĆ, »Hrvatski katolički pokret i liberalizam«, u: [Z. MATIJEVIĆ, ur.], *Hrvatski katolički pokret*, 253–271.

²⁷ Među suradnicima »Luči« pojavljuju se: biskup Mahnić, Ton Smerdel (1904.–1970.), vlč. Stjepan Bakšić, vlč. Izidor Poljak (1883.–1924.), vlč. M. Pavelić, Lj. Maraković, vlč. Janko Šimrak, P. Rogulja, R. Eckert, P. Grgec, J. M. Ujević, vlč. Augustin Juretić, dr. Josip Srebrnić (1876.–1956.), krčki biskup, fra dr. Petar Grabić, dr. Vjekoslav Gortan, Anka Nikolić-Šop, dr. Ivan Merz, vlč. Đuro Gračanin (1899.–1973.), dr. Stjepan Markulin, Đ. Kuntarić, Danica Bedeković (1872.–1955.), B. Babić, V. Deželić sin, dr. Josip Andrić, dr. Ilija Jakovljević, dr. M. Matulić, Đuro Sudeta (1903.–1927.), I. Horvat, dr. Ivo Protulipac i dr.

»Đački Vjesnik« odvajao se od »Luči« svojim temama. Sve su to bile teme iz našeg narodnog života, naše rak-rane. »Đački Vjesnik« pozivao je na rad djačke srednjoškolske organizacije. Pozivalo se katoličko djaštvo da se pripravlja na budući rad u narodu. Ističu se izvještaji: »narodno-obrambenih sekcija«²⁸ koji govore o životu Hrvata u Istri,²⁹ Međimurju,³⁰ Južnoj Ugarskoj,³¹ u Burgenlandu, u Americi, u Australiji.³² S jedne strane ljubav prema sunarodnjacima a s druge strane bojazan da će ih vrijeme zamesti, da će nestati među drugim narodima.

Na svim našim srednjoškolskim zavodima postojale su Marijine kongregacije³³ a unutar njih Literarne sekcije koje su bile pod vodstvom Domagoja. Zapravo su postojale i samostalne organizacije hrvatskog katoličkog narodnog djaštva³⁴ na srednjim školama. Sred-

²⁸ Posebno mjesto u razvoju HKP-a i HKS-a imala je Narodno-obrambena sekcija HKAD-a »Domagoj«. Prvi sastanak (sijelo) Sekcije održan je 3. studenoga 1913. Prema mišljenju samih seniora, Narodno-obrambena sekcija bila je »najozbiljnija politička škola, koja je ikada postojala u Hrvatskoj sa zadaćom realnog proučavanja hrvatskoga naroda i njegovih susjeda«. U akademskoj godini 1913./14. Sekcija je održala dvadeset i pet sastanaka s predavanjima. Kao predavači posebno su se istaknuli seniori Kamilo Firingner (1893.–1984.), P. Rogulja, B. Babić, Vendelin Megler, V. Gortan, Stanko Deželić (1893.–1951.), Marko Serdarušić i dr. (P. ROGULJA, »Pred zoru. /Prilog ideologiji katol.[ičkog] pokreta u Hrvatskoj/«, *Luč*, Zagreb, 1916./17., br. 1, 133; V. DEŽELIĆ ml., »Kakvi smo bili (ulomci)«, *Hrvatska*, Zagreb, 1/1994., br. 1, 23; P. GRGEC, *Dr. R. Eckert*, 237; Luka PERINIĆ, »Iz moje ladice – IX«, *Marulić*, 29/1996., br. 6, 1055; Z. MATIJEVIĆ, »Hrvatski katolički seniorat i politika«, 131.)

²⁹ Vidi: –n, »Pučko školstvo u porečkom i puljskom kotaru«, *Đački Vjesnik* (dalje: *ĐV*), Prilog »LUČI«, Zagreb, br. 18 (20. svibnja 1914.), 156–157. V. Gortan je održao tri predavanja o Istri: »Narodnosne prilike u Istri«, »Ekonomske prilike u Istri« i »Prosvjetne prilike u Istri«. (Vidi: K.[amilio] F.[IRINGER], »Narodnoobrambena sekcija 'Domagoja'«, *ĐV*, br. 19 i 20, /15. lipnja 1914./, 175.)

³⁰ Vidi: Mp, »Zemljopis Međumurja.«, *ĐV*, br. 5 i 6 (20. prosinca 1913.), 43; MESOP, »'Spomenica' o 50-godišnjici otcijepljenja Međumurja.«, *ĐV*, br. 7 i 8 (20. siječnja 1914.), 62–64; S. B., »'Narodna statistika' i Međumurje.«, *ĐV*, br. 19 i 20 (15. lipnja 1914.), 181–182. O Međimurju je S. Kanoti održao dva predavanja: »Međumurje« i »Naš rad u Međumurju«. (Vidi: K. F., »Narodnoobrambena sekcija 'Domagoja'«, 175.)

³¹ Vjerojatno je riječ o predavanju P. L.-a, »Hrvati u zapadnoj Ugarskoj«. (Vidi: K. F., »Narodnoobrambena sekcija 'Domagoja'«, 175.) Također vidi: ZAPADNI UGARSKI HRVAT, »Hrvati u zapadnoj Ugarskoj.«, *ĐV*, br. 9 i 10 (5. veljače 1914.), 82–83; [ISTI], »Zapadni ugarski Hrvati.«, *ĐV*, br. 11 (20. veljače 1914.), 91–93; [ISTI], »Zapadni ugarski Hrvati.«, *ĐV*, br. 12–13 (5. ožujka 1914.), 102–106; TAUSK, »Političke i ekonomske prilike u Ugarskoj«. (K. F., »Narodnoobrambena sekcija 'Domagoja'«, 175.)

³² Prema tvrdnji K. Firingera »u užim sijelima« Narodnoobrambene sekcije »Domagoja« također se »raspravljalo o djelovanju [HKP-a] među Hrvatima izvan Hrvatske«. (F. K., »Narodnoobrambena sekcija 'Domagoja'«, 175.)

³³ Marijine kongregacije organizirane su na srednjim školama. Svrha im je bila okupljanje i odgajanje mladeži u kršćanskom duhu s posebnim naglaskom na posvećivanje Blaženoj Djevici Mariji i širenju njezina štovanja. Unutar kongregacija djelovale su razne sekcije. Godine 1909. u hrvatskim je zemljama bilo sedamdeset i sedam Marijinih kongregacija. (J. KRIŠTO, *Prešućena povijest*, 284.) Također vidi: [Josip CELINŠČAK – Josip PAZMAN, ur.], *Marijine kongregacije. Poučna i molitvena knjižica za članove Marijine kongregacije*, Naklada preč.[asnog] kaptola vrhbosanskoga, Drugo izdanje, Sarajevo, 1898.; *Zbornik Marijin. Pravila i Molitve za članove Marijine kongregacije*, Naklada preč.[asnog] kaptola vrhbosanskoga, Sarajevo, 1898.; Josip LONČARIĆ, »Đačke Marijine kongregacije u Hrvatskoj«, u: *Koledar Hrvatskoga katoličkog narodnog djaštva za sk. god. 1909./10.* (dalje: *Koledar HKND*), Zagreb, 1909., 101–106; »Marijine kongregacije u hrvatskim zemljama«, u: *Koledar HKND*, Zagreb, 1909., 168–170.

³⁴ Svaka veća srednjoškolska đačka katolička organizacija imala je svoj list: »Odjek« (Kotor), »Vesna« (Dubrovnik), »Ljiljan« (Dubrovnik), »Neven« (Split), »Bostan« (Zadar), »Sinjski Đak« (Sinj), »Travanjsko Smilje« (Travnik), »Cvijet« (Visoko), »Nada« (Zagreb), »Zora« (Zagreb), »Ljubice« (Zagreb), »Jedinstvo« (Zagreb), »Hrvatska Zvijezda« (Karlovac) »Slavonac« (Požega) i dr. Organizacije hrvatskoga katoličkog narodnog djaštva bile su udružene u »Hrvatski katolički đački savez«, koji je osnovan 1910.

njoškolski katehete u velikoj većini angažovali su se u toj akciji. Kruna ovog gibanja bila su velika srednjoškolska zborovanja u Splitu,³⁵ Sušaku, Zagrebu,³⁶ Ljubljani³⁷ pa tečajevi na sv. Joštu u Sloveniji³⁸ i dr, kao i u Zagrebu.³⁹

Katolički kongres u Zagrebu godine 1900. nije ispunio očekivanja priredjivača.⁴⁰ Previše je bilo heterogenosti kako kod priredjivača tako i pomanjkanje konkretnog plana za buduće akcije a da bi se mogao stvoriti jedinstveni hrvatski narodni pokret. Kongres je upozor-

u Zagrebu. (A. PILEPIĆ, *nav. dj.*, 7; B. PEROVIĆ, *Hrvatski katolički pokret*, 46–49; S. VITKOVIĆ, *nav. dj.*, 382; A. BOZANIĆ, *Biskup Mahnić pastir i javni djelatnik u Hrvata*, 108–109; P. GRGEC, *Dr. R. Eckert*, 117–118.)

³⁵ U Splitu su održana dva zborovanja hrvatskih katoličkih đaka: 1908 i 1909. Na drugom se zborovanju okupilo 800 sudionika od kojih je bilo 60 gostiju iz Slovenije. Jedan je od glavnih zaključaka zborovanja bio zahtjev da se katoličke đačke organizacije organizacijski povežu te da se osnuje »Hrvatski katolički đački savez«. (A. PILEPIĆ, *nav. dj.*, 7; B. PEROVIĆ, *Hrvatski katolički pokret*, 48; S. VITKOVIĆ, *nav. dj.*, 382; A. BOZANIĆ, *Biskup Mahnić pastir i javni djelatnik u Hrvata*, 108; J. KRIŠTO, *Prešućena povijest*, 292; P. GRGEC, *Dr. R. Eckert*, 76.)

³⁶ Zagrebačko zborovanje hrvatskih katoličkih đaka održano je 1908. (A. PILEPIĆ, *nav. dj.*, 7; B. PEROVIĆ, *Hrvatski katolički pokret*, 48; S. VITKOVIĆ, *nav. dj.*, 382; A. BOZANIĆ, *Biskup Mahnić pastir i javni djelatnik u Hrvata*, 108; P. GRGEC, *Dr. R. Eckert*, 76.)

³⁷ U Ljubljani je od 1. do 4. kolovoza 1912. održano zborovanje hrvatskoga i slovenskog katoličkog đastva. Među nazočnima su bili i ljubljanski biskup Antun Bonaventura Jeglič (1851.–1937.) i krčki biskup Mahnić. Tada je donesen zaključak da se pokrene katolički dnevnik. (B. PEROVIĆ, *Hrvatski katolički pokret*, 52; J. KRIŠTO, *Prešućena povijest*, 307–308.) Vidi bilj. 8.

³⁸ Dr. Janez Ev. Krek održavao je socijalne tečajeve za hrvatsku katoličku mladež na Sv. Joštu, u domu na Brdu kod Kranja. (P. GRGEC, »Dr. Janez Ev. Krek. /27. XI. 1865.–8. X. 1917./«, u: [P. GRGEC, ur.], *Janez Ev. KREK, Socijalni eseji, govori i nacrti*, (Prvi dio.), Znanstvena knjižnica Narodne prosvjete, knjiga 2., svezak 2., Zagreb, 1920., XX; B. PEROVIĆ, *Hrvatski katolički pokret*, 52; A. BOZANIĆ, *Biskup Mahnić pastir i javni djelatnik u Hrvata*, 114; Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 29, bilj. 61.) Također vidi: Andrej RAHTEN, »Janez Ev. Krek i Hrvatski katolički pokret«, u: [Z. MATIJEVIĆ, ur.], *Hrvatski katolički pokret*, 383–391.

³⁹ Dr. Krek je još 1907. održao u Zagrebu predavanje za pripadnike HKP-a. Sljedeće je godine, također u Zagrebu, održao niz predavanja na socijalnom tečaju. (A. BOZANIĆ, *Biskup Mahnić pastir i javni djelatnik u Hrvata*, 114; Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 29, bilj. 61.)

⁴⁰ Posljednja godina 19. stoljeća trebala je biti svojevrsna prekretnica u katoličkome javnom životu uopće, a u Hrvatskoj posebno. Papa Lav XIII. (1878.–1903.) proglasio je 1900. jubilarnom godinom, sa željom da je svi katolički narodi obilježe manifestacijama odanosti vjeri. Osim što su hrvatski katolici organizirali hodočašće u Rim, prihvaćena je i inicijativa vlč. dr. Andrije Jagatića (1850.–1901.) da se, prema uzoru na slične skupove održane u drugim zemljama, i u Hrvatskoj organizira katolički sastanak (kongres). Sastanak je održan u Zagrebu od 3. do 5. rujna 1900. Prisustvovao mu je veći dio hrvatskog episkopata, među kojima i dr. Josip Juraj Posilović (1834.–1914.), zagrebački nadbiskup, dr. Josip Juraj Strossmayer (1815.–1905.), đakovački ili bosanski i srijemski biskup, dr. Josip Stadler (1843.–1918.), vrhbosanski (sarajevski) nadbiskup, i dr. Mahnić. Slovensko je izaslanstvo predvodio biskup Jeglič. Sastanku je predsjedao Miroslav grof Kulmer (1860.–1943.). Detaljnu raščlambu pripreme te samoga tijeka i rezultata kongresa vidi: A. BOZANIĆ, *Biskup Mahnić pastir i javni djelatnik u Hrvata*, 99–101; J. KRIŠTO, »Katoličko organiziranje i politika«, 94–95; ISTI, *Prešućena povijest*, 155–181; Mario STRECHA, »Katolički kongres godine 1900.«, *Naše teme* (dalje: NT), Zagreb, 33/1989., 2368–2381; ISTI, »... Mi smo Hrvati i katolici...«. Prvi hrvatski katolički sastanak – prvi pokušaj afirmacije političkog katolicizma u banskoj Hrvatskoj«, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* (dalje: *Radovi*), Zagreb, 27/1994., 127–162; ISTI, *Katoličko hrvatstvo. Počeci političkog katolicizma u banskoj Hrvatskoj (1897.–1904.)*, Zagreb, 1997.; ISTI, »Prvi hrvatski katolički kongres – Korak naprijed u afirmaciji političkog katolicizma u banskoj Hrvatskoj«, u: [Z. MATIJEVIĆ, ur.], *Hrvatski katolički pokret*, 171–183; Juraj KOLARIĆ, »Prvi hrvatski katolički sastanak 1900. g.«, *Hrvatska*, 1/1994., br. 1, 46–64; Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 21–22; Mislav Elvis LUKŠIĆ, »Prvi hrvatski katolički sastanak (1900.)«, *Istarska Danica*, Pazin, 2000., 116–123; Zoran GRIJAK, »Sudjelovanje vrhbosanskog nadbi-

rio »pokretaše« i framazuneriju⁴¹ na grupiranje katolika protiv liberalizma⁴² pa su ovi počeli napadom u svojoj štampi a na srednjim školama osnivaju liberalne gjačke organizacije. Proti ovih nastupaju organizirani katolički srednjoškolci i akademičari.⁴³ Oni će neovisno od katoličkog kongresa formirati novi pokret. Utjecaj ove manifestacije (kongresa 1900.) na domagojski pokret bio je minimalan a od starije generacije jedva bi se našao pokoji svećenik kao aktivni saradnik domagojskog pokreta. Spominjem riječ »pokret«. Doista »Luč« i »Đački vjesnik« stalno govore o pokretu hrvatskog katoličkog narodnog djaštva a ne kao o nekoj staleškoj skupini ili organizaciji.

II.

Što je uvjetovalo nagli uspon domagojskog pokreta?

Za naš javni nastup oko 1900. g. može se upotrijebiti riječ: »dotrajalo je sve«! U književnosti tendenciozni realizam bez umjetničke obradbe oboren. »Mladi« su udarili na »stare«.⁴⁴ Teorijski »stari« su se dobro branili ali su im djela mršava. Rezultati Khuenove

skupa Josipa Stadlera na Prvom hrvatskom katoličkom kongresu«, u: [Z. MATIJEVIĆ, ur.], *Hrvatski katolički pokret*, 185–194; Vladimir HORVAT, »Prvi hrvatski katolički sastanak u srpskoj i masonskoj recepciji«, u: [Z. MATIJEVIĆ, ur.], *Hrvatski katolički pokret*, 211–218. Također vidi: [Stjepan KORENIĆ, ur.], *Prvi hrvatski katolički sastanak održavan u Zagrebu dne 3., 4. i 5. rujna godine 1900.*, Zagreb, 1900. Izrazito negativnu ocjenu Prvoga hrvatskog katoličkog sastanka vidi kod: Viktor NOVAK, *Magnum crimen. Pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj*, Zagreb, 1948., 8–10. O Novakovu pisanju o katolicizmu u Hrvatskoj vidi: Esad ĆIMIĆ, »Politika i religija (Slučaj: Magnum crimen)«, u: [Z. MATIJEVIĆ, ur.], *Hrvatski katolički pokret*, 159–170.

⁴¹ O »framazuneriji« ili slobodnom zidarstvu (masoneriji) opširnije vidi kod: Milan PRELOG, *Istorija slobodnog zidarstva*, Zagreb, 1929.; Mirko GLOJNARIĆ, *Masonerija u Hrvatskoj*, Vlastita naklada, Zagreb, 1941.; Ivan MUŽIĆ, *Masonstvo u Hrvata (Masoni i Jugoslavija)*, Crkva u svijetu, Split, 1984.; ISTI, *Smisao masonstva*, Crkva u svijetu, Split, 1984.; ISTI, *Masoni u Hrvatskoj 1918–1967. (Dokumenti iz tajnih arhiva UDB-e)*, Orbis, Split, 1993.; Zoran D. NENEZIĆ, *Masoni u Jugoslaviji (1764–1980). Pregled istorije slobodnog zidarstva u Jugoslaviji. Prilozi i grada*, Autorsko-izdavačka grupa »Zodne«, Beograd, 1988. Negativno stajalište HKP-a prema masoneriji vidi: *Što je masonerija?*, MOSK, svezak 5, Zagreb, 1934.; *Masonerija u Hrvatskoj*, Prvi dio MOSK, svezak 6, Zagreb, 1934.; *Masonerija u Hrvatskoj*, Drugi dio, MOSK, svezak 20, Zagreb, 1936.; *Masonerija u Hrvatskoj*, Treći dio, MOSK, svezak 21, Zagreb, 1936.; *Masonerija u Hrvatskoj*, Četvrti dio, MOSK, svezak 26, Zagreb, 1936. Također vidi: Eugen LAXA & Will READ, *Počeci hrvatskoga masonstva. (Draškovićeve opservacije)*, Iberia i NZ Matice hrvatske, Split – Zagreb, 1994.

⁴² O problemu liberalizma u Hrvatskoj vidi: M. GROSS, »Liberalizam i klerikalizam u hrvatskoj povijesti (19. i početak 20. stoljeća)«, *NT*, 31/1987., br. 6–7, 846–858; J. KRIŠTO, »Katoličko organiziranje i politika«, 92–94; ISTI, *Prešućena povijest*, 54–55, 79–81; [Andrea FELDMAN, Vladimir STIPETIĆ i Franjo ZENKO, ur.], *Liberalna misao u Hrvatskoj. Prilozi povijesti liberalizma od kraja 18. do sredine 20. stoljeća*, Friedrich Naumann Stiftung, Zagreb, 2000.; [Hans-Georg FLECK, ur.], *Liberalizam i katolicizam u Hrvatskoj*, Friedrich Naumann Stiftung, Zagreb, 1998.; [H.-G. FLECK, ur.], *Liberalizam i katolicizam u Hrvatskoj, II. dio*, Friedrich Naumann Stiftung, Zagreb, 1999. O onodobnom katoličkom gledanju na liberalizam vidi: Pavao BUTURAC, *Politički i gospodarstveni liberalizam i kršćanstvo.*, Savremena pitanja, svezak 8, Naklada Hrvatske tiskare E. P., Mostar, 1920.

⁴³ Vidi: *Fiat Lux! Riječ hrvatskomu đaku i narodu upravlja »Domagoj«, hrv.[atsko] kat.[oličko] akad.[emsko] društvo u Zagrebu*, Zagreb, 1909.; *Klerikalci i istina. Odgovor na furtimaške klevete u »Fiat Lux!«*, Izdala Hrv.[atska] napredna omladina, Zagreb, 1909.

⁴⁴ O uzrocima i glavnim akterima sukoba »starih« i »mladih« u hrvatskoj književnosti na prijelazu 19. u 20. stoljeće opširnije vidi: Ivo HERGEŠIĆ, »Mladi u hrvatskoj književnosti 1897.–1907.«, u: *Obzor*

ere počeli su naglo blijediti.⁴⁵ On (Khuen) je istina konačno razbio svadljivce u pravaškim frakcijama⁴⁶ i obzorašima.⁴⁷ Srbi se izvanredno okoristili sluganstvom magjaronima⁴⁸ i u isti čak očijukaju preko Save. Hrvati su izgubili dragocjeni dvadesetogodišnji period svojega razvitka. Nešto je vanjskog sjaja dao Iso Kršnjavi⁴⁹ i neki ekonomski dižući poljoprivredu ali na uskom teritoriju. Naše školstvo ušlo je u jedan smišljeni organizacioni sistem, na visokoj intelektualnoj visini. Na zagrebačkom sveučilištu carevala je filologija s vukovcem drom Tomom Maretićem⁵⁰ a u Jugoslavenskoj akademiji [znanosti i umjetnosti] historicizam pod vodstvom Tadije Smičiklase⁵¹ i Vjekoslava Klaića.⁵² Srednja škola bovala je od birokratske discipline i odvojenosti od aktualnih potreba naroda. To joj je bila teška pogreška iako je dala na intelektualnom polju, za ono doba, dobre rezultate. Nacionalno mrtvilo potresla je omladina na sveučilištu i srednjim školama. To je bio ventil, uzbuna da dolazi novo vrijeme. U prvim su se radovima nalazili domagojci.

spomen-knjiga, 126–130; S. JEŽIĆ, *nav. dj.*, 316–325; M. ŠICEL, *nav. dj.*, 56–82; Tihomil MAŠTROVIĆ, »Vodnikova Mlada Hrvatska«, u: T. MAŠTROVIĆ *Nad jabukama vile Hrvatice. Kroatističke studije*, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2001., 187–199; ISTI, »Lovor (1905.) – Posljednja 'artistička' revija hrvatske moderne«, u: T. MAŠTROVIĆ, *nav. dj.*, 221–240.

⁴⁵ Razdoblje banovanja Dragutina grofa Khuena Héderváryja od 1883. do 1903. Opširnije vidi: J. HORVAT, *Politička povijest Hrvatske*, Prvi dio, August Cesarec, Zagreb, 1989., 211–221, 238–257.

⁴⁶ O pravaštvu i pravaškim frakcijama opširnije vidi kod: J. ŠIDAK i dr., *Povijest hrvatskog naroda g. 1860–1914.*, 146–148, 167–169; 172–176, 242–245, 273–276; M. GROSS, »Osnovni problemi pravaške politike 1878–1887«, *Historijski zbornik* (dalje: HZ), Zagreb, 15/1962., 61–120; ISTA, »Geneza Frankove stranke«, HZ, 17/1964., 1–83; ISTA, »Uloga šibenskog pravaštva u dalmatinskoj i općehrvatskoj pravaškoj politici uoči prvog svjetskog rata«, *Radovi*, 1/1971., 259–285; ISTA, *Povijest pravaške ideologije*, Institut za hrvatsku povijest Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1973.; ISTA, *Izorno pravaštvo. Ideologija, agitacija, pokret*, Golden marketing, Zagreb, 2000.; Marijan DIKLIĆ, *Pravaštvo u Dalmaciji do kraja Prvog svjetskog rata*, Matica hrvatska Zadar i Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, Zadar, 1998.; ISTI, »Politički program i borba za glagoljicu don Ive Prodana«, u: [Z. MATIJEVIĆ, ur.], *Hrvatski katolički pokret*, 119–142; Stjepan MATKOVIĆ, *Čista stranka prava 1895.–1903.*, Hrvatski institut za povijest – Dom i svijet, Zagreb, 2001.

⁴⁷ Pojmovi »obzoraši« i »obzoraština« dolaze od zagrebačkog dnevnika »Pozor«, odnosno »Obzor«, koji je izlazio od 1860. do 1941. Opširnije o »Obzoru« i »obzoraštini« vidi kod: J. HORVAT, »Zapisci iz nepovrata. Hrvatski mikrokozam između dva rata 1919–1941.«, u: [Marijan MATKOVIĆ, ur.], *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knjiga 400, Zagreb, 1983., 159–339. Također vidi: *Obzor spomen-knjiga 1860–1935*, »Tipografija« D. D., Zagreb, 1936.; J. HORVAT, *Povijest novinstva Hrvatske*, 200 i d.

⁴⁸ O ulozi i položaju srpske etničke zajednice u Hrvatskoj u doba bana Khuena-Héderváryja vidi: Mato ARTUKOVIĆ, *Srbi u Hrvatskoj (Khuenovo doba)*, Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod, 2001.

⁴⁹ Dr. Iso (Izidor) Kršnjavi (1845.–1927.), hrvatski političar, umjetnik i mecena. Vidi: I. KRŠNJAVI, *Zapisci. Iza kulisa hrvatske politike*, Knjiga prva i druga, Mladost, Zagreb, 1986.; ISTI, *Listovi iz Slavonije. Članci*, Ogranak Matice hrvatske Vinkovci, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Centar za znanstveni rad Vinkovci, Vinkovci, 1995.; Olga MARUŠEVSKI, *Iso Kršnjavi kao graditelj. Izgradnja i obnova obrazovnih, kulturnih i umjetničkih objekata u Hrvatskoj*, Društvo povjesničara umjetnosti SR Hrvatske, Zagreb, 1986.; ISTA, *Iso Kršnjavi. Kultura i politika na zidovima palače u Opatičkoj 10*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2002.

⁵⁰ Tomislav (Tomo) Maretić (1854.–1938.), slavist.

⁵¹ Tadija Smičiklas (1843.–1914.), hrvatski povjesničar i političar. Opširnije o njemu vidi: [Miroslav KURELAC, ur.], *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Posvećen 150. obljetnici rođenja Tadije Smičiklase (1843.–1993.)*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 2000.

⁵² Vjekoslav Klaić (1849.–1929.), hrvatski povjesničar. Vidi: [Dragan MILANOVIĆ, ur.], *Vjekoslav Klaić. Život i djelo*, ZR, Sveučilište u Zagrebu i Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Zagreb – Slavonski Brod, 2000.

Mladi naraštaj lomi tu dotrajalost. U više pravaca! Mladohrvati žele obnoviti »napredne« misli Staroga.⁵³ U programu im je antiklerikalizam.⁵⁴ Povratnici iz Praga unose bojovno »naprednjaštvo«.⁵⁵ Antiklerikalizam je na prvom mjestu. Ante Radić⁵⁶ piše, da hrvatski seljaci nemaju svoju povijest iako je prešutio da je narod seljački svoju kulturu i svu tradiciju baš stvorio na osnovi kršćanstva, koje mu je dalo nutarnju vrijednost i sjaj.

Ali dolaze nova vremena. Socijalna nejednakost, zanemareno selo, nepismenost, nalazi se na programu Stjepana Radića,⁵⁷ koji još ne uspijeva probuditi selo, jer je glasački cenzus na selu neznan. Širi se Tolstojev pacifizam i oštro napada kler.⁵⁸ Jedan dio hrvatske inteligencije birokratskom servilnošću služi, hoćeš-nećeš s prikrivenim zadovoljstvom, ko-

⁵³ »Stari« nadimak dr. Ante Starčevića (1823.–1896.). Hrvatski političar, ideolog pravaštva i suosnivač Stranke prava. Opširnije vidi: A. STARČEVIĆ, *Politički spisi*, Znanje, Zagreb, 1971.; J. HORVAT, *Ante Starčević. Kulturno-povijesna slika*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1990.; [Dubravko JELČIĆ i Tomislav SABLJAK, ur.], *Ante Starčević i njegovo djelo*, ZR, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1997.; Pavo BARIŠIĆ, *Filozofija prava Ante Starčevića*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1996.

⁵⁴ Problem klerikalizma, odnosno antiklerikalizma u Hrvatskoj više je nego kompleksan, a uz to je još opterećen dugogodišnjim ideološkim gledanjem na katolicizam u svim njegovim pojavnim oblicima. Bez pretenzije da se dade konačna definicija klerikalizma, čak i u smislu je li ga u Hrvatskoj, odnosno među Hrvatima-katolicima uopće i bilo, može se reći da je vjerojatno najbliže istini mišljenje koje tvrdi da klerikalizam nije ništa drugo nego pokušaj utemeljenja javnoga i političkog života na kršćanskim načelima, a to je bilo, i danas jest, barem toliko legitimno koliko i zastupanje drugih ideoloških i društveno-političkih zasada – liberalizma, marksizma i sl. O problemu klerikalizma i antiklerikalizma vidi: M. GROSS, »Liberalizam i klerikalizam u hrvatskoj povijesti (19. i početak 20. stoljeća)«, 846–858; M. J. MATAUŠIĆ, »Odnos Katoličke crkve prema novijim idejnim strujanjima u hrvatskim zemljama 1848–1900.«, *Bogoslovska smotra* (dalje: *BS*), Zagreb, 55/1985., br. 1–2, 205; ISTI, »Susret Crkve s civilnim društvom u XIX. stoljeću«, u: [Z. MATIJEVIĆ, ur.], *Hrvatski katolički pokret*, 33–55; M. STRECHA, *Katoličko hrvatstvo*; Ž. MARDEŠIĆ, *nav. dj.* Također vidi: Zvonimir KULUNDŽIĆ, *Ante Radić i klerikalci*, Seljačka sloga, Zagreb, 1951.; Natko NODILO, *Protiv klerikalizma. Izabrani članci i eseji*, Povijesno društvo NR Hrvatske, Zagreb, 1954.

⁵⁵ Jedan od prijelomnih događaja u hrvatskoj povijesti, bremenit posljedicama, bio je dolazak cara i kralja Franje Josipa I. u Zagreb (1895.). Tom su prilikom studenti, među kojima je bio i tada mladi Stjepan Radić, na Jelačićevu trgu zapalili tobožnju mađarsku zastavu. Kažnjeni isključenjem sa Zagrebačkog sveučilišta, oni odlaze na nastavak studija uglavnom u Prag, ali i u neka druga europska središta. Ondje su, posebno u Pragu, od prof. Tomáša Garrigue Masaryka (1850.–1937.), prihvatili politički program utemeljen na pretpostavci o »slavenskoj slozi i uzajamnosti« usmjerenoj na rušenje Austro-Ugarske Monarhije. Mnoge elemente Masarykova protukatolicizma njegovi su učenici, poslije završetka studija, unijeli u hrvatski javni život. (M. J. MATAUŠIĆ, »Odnos Katoličke crkve prema novijim idejnim strujanjima«, 211; J. BUTURAC, »Hrvatski katolički pokret«, 554; J. KRIŠTO, »Katoličko organiziranje i politika«, 93–94; ISTI, »Hrvatsko katoličanstvo i ideološko formiranje Stjepana Radića (1893.–1914.)«, *ČSP*, 23/1991., br. 1–3, 139; ISTI, *Prešućena povijest*, 111–112, 118–119.) O ishodištima i idejama »napredne omladine« vidi: J. ŠIDAK i dr., *Povijest hrvatskog naroda g. 1860–1914.*, 152–155. Također vidi: *Hrvatski daci pred sudom. Stenografski izvještaj o glavnoj razpravi proti hrvatskim sveučilišnim djacima održanoj pred kr.[aljevskim] sudbenim stolom u Zagrebu dne 11–16. studenoga 1895.*, Dom i svijet, Zagreb, 1995., (pre-tisak iz: 1895.).

⁵⁶ Dr. Ante Radić (1868.–1919.), hrvatski političar i pisac. Položio temelje etnografije u Hrvatskoj. Pokrenuo seljački list »Dom« (1900.). Zajedno s bratom Stjepanom bio 1904. suosnivač H/P–R/SS–a. Vidi: Niko MATANIĆ, *Dr. Antun Radić. Njegove misli i njegovo značenje*, Zagreb, 1940.; Također vidi: *O čemu je pisao Antun Radić*, u: A. RADIĆ, *Sabrana djela XIX.*, Seljačka sloga, Zagreb, 1939.

⁵⁷ Stjepan Radić (1871.–1928.), hrvatski političar i pisac.

⁵⁸ O odnosu S. Radića prema katoličkom svećenstvu vidi: V. NOVAK, *nav. dj.*, 203–252 (poglavlje: »'Papožder' i 'popožder'. Antiklerikalizam Stjepana Radića«); J. KRIŠTO, *Prešućena povijest*, 187, 230–231.

je mu daje nadu neko mutno sveslavenstvo. Ona postaje zbunjena radi ovoga dualizama. Baš kao i trutovi u košnici, kad ih iz nje izbacuju radilice. Na udaru je, dakle, Crkva, na nju su prebacili historijsku odgovornost. Ona se nije u pravo vrijeme pobrinula da osvijetli bit svoje historijske misije tamo od ilirskih vremena.⁵⁹ Strossmajera⁶⁰ i Račkoga⁶¹ se hvali, što su bili jugoslavenski orijentirani. Zaboravili su, da je svećenstvo na svojim legijama nosilo pravaštvo a većim dijelom i obzoraštvo. Nacionalisti oko »Vihora«⁶² postavili su parolu »Usprkos nejunlačkom vremenu«. »Visoka« politika tamo od 1860.⁶³ pa 1867/68.⁶⁴ te revizija nagodbe⁶⁵ pada u zaborav a jadno osiromašenje našeg ekonomskog života pritišće kao mora.

Mjesto visoke politike ulazi u život novi elemenat: narod kao subjekt a ne kao objekt. To stvara široki front proti Madjara i carskoga Beča. Supilo⁶⁶ pokušava voditi ovu vojsku u hrvatsko-srpskoj koaliciji⁶⁷ ali brzo izgubi kormilo iz ruku. Srbi vode koaliciju u smjeru

⁵⁹ Misli se na ilirski pokret iz tridesetih godina 19. stoljeća. Vidi: J. HORVAT, *Ljudevit Gaj. Njegov život, njegovo doba*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1975.; J. ŠIDAK, Vinko FORETIĆ, Julije GRABOVAC, Igor KARAMAN, Petar STRČIĆ i Mirko VALENTIĆ, *Hrvatski narodni preporod – ilirski pokret*, Školska knjiga i Stvarnost, Zagreb, 1990.

⁶⁰ Josip Juraj Strossmayer (1815.–1905.), đakovački biskup, političar i mecena.

⁶¹ Dr. Franjo Rački (1828.–1894.), katolički svećenik, povjesničar i političar.

⁶² List za nacionalističku kulturu »Vihor« (Zagreb) izlazio je 1914. Glavni mu je urednik bio Vladimir Čerina (1891.–1932.). List je izražavao radikalni avangardizam jugointegralističke omladine. (M. ŠICEL, *nav. dj.*, 55; 81–82; S. JEŽIĆ, *nav. dj.*, 382.)

⁶³ Nakon pada Bachova apsolutizma (1859.) u Habsburškoj je Monarhiji, »Listopadskom diplomom« vraćeno ustavno stanje. (Ferdo ČULINOVIĆ, *Državnopravna historija jugoslavenskih zemalja XIX. i XX. vijeka. /Hrvatska, Slavonija i Dalmacija, Istra, Srpska Vojvodina, Slovenija, Bosna i Hercegovina te Država SHS/*, Školska knjiga, Zagreb, 1953., 88–94; J. ŠIDAK i d., *Povijest hrvatskog naroda g. 1860–1914.*, 15–18; A. J. P. TAYLOR, *Habsburška Monarhija 1809–1918*, Znanje, Zagreb, 1990., 124–127 i d.

⁶⁴ Austro-ugarska nagodba utanačena je 1867., a godinu dana kasnije sklopljena je i Hrvatsko-ugarska nagodba. Opširnije vidi: F. ČULINOVIĆ, *Državnopravna historija jugoslavenskih zemalja XIX. i XX. vijeka*, 106–142; ISTI, *Državnopravni razvitak Jugoslavije*, Grafičko izdavačko poduzeće »Štampa« Osijek, Osijek, 1978., 36–37; A. P. J. TAYLOR, *nav. dj.*, 161–173; N. RATNER, *Postanak Hrvatsko-ugarske nagodbe od godine 1868.*, Novo pokoljenje, Zagreb – Beograd, 1949.; J. ŠIDAK i dr., *Povijest hrvatskog naroda g. 1860–1914.*, 38–43; Vasilije Đ. KRESTIĆ, *Hrvatsko-ugarska nagodba 1868. godine*, Beograd, 1969.; ISTI, »Über einige politische-historische Bedingungen der Entstehung des Kroatischen-Ungarischen Ausgleichs 1868«, u: *Der Österreichischen-Ungarische Ausgleich 1867*, Verlag der Slovakischen Akademie der Wissenschaften, Bratislava, 1967., 738–829; Josip ŠARINIĆ, *Nagodbena Hrvatska. Postanak i osnovne ustavne organizacije*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1972.; Dalibor ČEPULO, »Odgovornost i položaj bana i članova Hrvatske zemaljske vlade 1868–1918. i ministarska odgovornost u Europi«, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* (dalje: ZPFZ), Zagreb, 49/1999., br. 2, 229–274; ISTI, »Pravo hrvatske zavičajnosti i pitanje hrvatskog i ugarskog državljanstva 1868–1918 – Pravni i politički vidovi i poredbena motrištva«, ZPFZ, 49/1999., br. 6, 795–825; ISTI, »Hrvatsko-ugarska nagodba i reforme institucija vlasti u Hrvatskom saboru 1868.–1871.«, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, Rijeka, 2001., Suppl., br. 1, 117–148.

⁶⁵ Godine 1873. došlo je do revizije Hrvatsko-ugarske nagodbe. Opširnije vidi: J. ŠIDAK i dr., *Povijest hrvatskog naroda g. 1860–1914.*, 69–75; V. CILIGA, *nav. dj.*, 139–183. Također vidi: V. KRESTIĆ, »Srbi i revizija hrvatsko-ugarske nagodbe 1873. godine«, u: V. KRESTIĆ, *Srpsko-hrvatski odnosi i jugoslovenska ideja 1860–1973. Studije i članci*, Narodna knjiga, Beograd, 1983., 159–212.

⁶⁶ Frano Supilo (1870.–1917.), hrvatski političar i novinar. O Supilovu odnosu prema HKP-u i njegovim inicijativama vidi: P. GRGEC, *Dr. R. Eckert*, 189–190.

⁶⁷ O Hrvatsko-srpskoj koaliciji vidi: M. GROSS, *Vladavina Hrvatsko-srpske koalicije 1906–1907*, Institut društvenih nauka Odeljenje za istorijske nauke, Beograd, 1960. Također vidi: B. KRIZMAN, *Hrvatska u Prvom svjetskom ratu. Hrvatsko-srpski politički odnosi*, Globus, Zagreb, 1989.

jačanja srpstva i umrtvljenja hrvatstva jugoslavenstvom. Socijalna demokracija⁶⁸ se istom javlja na terenu ali ne uspijeva, jer nema tvorničkog radnika, seoski i gradski nadničari previše je ovisan element o svojim poslodavcima, da bi se usudio organizirati. Socijalizam kod nas vodi mali obrtnik, koji obogativ se, zaplovi brzo u buržujске vode. Najgrlatiji su »pokretaši«. Antiklerikalizam je omiljena parola pokretaša i socijalista. Crkvi su još od feudalizma ostali veliki posjedi ali onda, baš kao i danas, poljoprivreda jedva izlazi kraj s krajem. Mnogo se crkvenog kapitala rasipa po liniji nepotizma. Veliki broj svećenika izašao je iz redova seljaštva. Vlasti su im sklone a negdje se ta sklonost izrabluje na štetu Crkve. Lukno,⁶⁹ koje u stvari i nije predstavljalo neko opterećenje seljačkoga gospodarstva, postaje dobro oružje svih antiklerikalaca, jer narodne se mase lako povode za demagogijom. Način kako se ono ubiralo, vrijedjalo je vjernike sela. Sigurno da je bilo krivnje i sa strane svećenstva. Antiklerikalizam nastupa s dvostrukim licem. Gdje treba kao stranačka parola, on će govoriti u prilog vjeri ali potencirano udariti na crkvenu hijerarhiju. U stvari, on je maskirano bezvjerstvo i materijalizam tipa buržujskih liberalaca, potpuna negacija kršćanstva. Ako itko furtimaški⁷⁰ nastupa to je baš liberalna buržoazija znala maskirati svoje krajnje ciljeve u frazi antiklerikalizma. Tu pojavu je temeljito raskrinkao duhovni vodja domagojskog pokreta Dr Antun Mahnić.

S historijskog gledišta razumljiv je taj kaos. U zakašnjenju da stupamo ukorak s progresom na Zapadu, sve su ideologije navalile na naš mali, nerazvijeni narod, kojeg je tada vodila u svim pravcima javnog života liberalna buržoazija sa zaostalim pogledima na socijalni razvoj.

Ali generacija koja stupa u javnost koncem prvoga decenija ovoga stoljeća pokazuje kudikamo više samostalnosti kao i širinu pogleda. Nazor⁷¹ ne kuka kao Kranjčević⁷² već buntovno veli »mi smo porod vuka i arslana«. U takovim prilikama nastaje hrvatski katolički pokret sa svojim mentorom biskupom Mahnićem. Nezadovoljan je s pasivnim držanjem većeg dijela klera, koji »vuče jaram s nevjernicima«. Ali se to nezadovoljstvo ne očituje u revolucionarnim ispadima. Snaga probudjenog katolicizma tih mladih ljudi toliko je jaka, da svaki njihov nastup znači novo osvajanje. Besramna podvala protivnika:

⁶⁸ O počecima socijalne demokracije u Hrvatskoj opširnije vidi: M. GROSS, »Počeci radničkog pokreta u Zagrebu«, *HZ*, 8/1955., 1–39; ISTA, »Socijalna demokracija prema nacionalnom pitanju u Hrvatskoj 1890–1902«, *HZ*, 9/1956., 1–29; ISTA, »Socijalna demokracija i politika 'novoga kursa'«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zagrebu*, Odsjek za povijest, Zagreb, 2/1959., 5–38; Vlado STRUGAR, *Jugoslavenske socijaldemokratske stranke 1914–1918*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1963., 187–246; J. ŠIDAK i dr., *Povijest hrvatskog naroda g. 1860–1914.*, 197–207, 303–316; [Pero MORAČA i Stanislav STOJANOVIĆ, ur.], *Povijest Saveza komunista Jugoslavije*, Izdavački centar komunist – Narodna knjiga – Rad, Beograd, 1985., 11–51. Također vidi: Vitomir KORAČ, *Povijest radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji*, I.–III., Izdala Radnička komora za Hrvatsku i Slavoniju u Zagrebu, Zagreb, 1929.–1933.

⁶⁹ Lukno, stara mjera za vino i žito. Pod tim se pojmom u Hrvatskoj i Slavoniji podrazumijevao zbroj svih davanja što su ih župnici primali od svojih župljana. ([A. VUJIĆ, ur.], *nav. dj.*, II. svezak, 38.)

⁷⁰ U doslovnom smislu »furtim« znači »tajno«, »kradom«, »krišom«. (Bratoljub KLAJIĆ, *Rječnik stranih riječi. Tudice i posuđenice*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1982., 460.)

⁷¹ Vladimir Nazor (1876.–1949.), hrvatski književnik.

⁷² Silvije Strahimir Kranjčević (1865.–1908.), hrvatski pjesnik.

furtimaštvo, furtimaš,⁷³ nema uopće historijske veze bilo s kojim našim nosiocem domagojskoga pokreta, živjela je po svim protivničkim časopisima i novinama čak do danas. Evo u čemu je historijska istina. Novine »Hrvatstvo«⁷⁴ 1904. godine objavile su proglas s potpisom Strossmayera. On je u »Obzoru« 2. V. 1901. izjavio: »da se s ustrajanjem kakve stranke ne slaže i da na to nikad nije privolio«. Ujedno je »Obzor« dao na znanje, da je Strossmayerov potpis na proglas episkopata izmamljen »furtim«, prijevarom. Do formalnog osnutka klerikalne stranke nije došlo prije prvog svjetskog rata. Grupi su se pridružili neki pravaši i obzoraši pa je »Hrvatstvo« bilo pravaško-klerikalni list.⁷⁵ (Josip Horvat: *Povijest novinstva u Hrvatskoj*, Zagreb 1962. p. 338.)⁷⁶ Prvi urednik August Harambašić,⁷⁷ kasnije Oton Szlavik.⁷⁸ Ovi ljudi i njihove akcije s domagojskim pokretom nemaju veze. Protivnici su povezali ove dvije ideje, čak vremenski odijeljene akcije, iz mržnje na katolicizam inspiriran pokretaštvom, koje je vodilo zakukuljeno framazunstvo.

Zašto ovako žučni napadaji? Od straha pred mladim katoličkim aktivistima, čije metode ne bijahu neplodno kritizerstvo već solidan realistički rad, tada već spremanje za buduće akcije. Poznao sam mnogo naših ljudi iz toga vremena. Nema više onih omiljenih »gradnja kula u zraku«. Prodornost ove realističke generacije u praktičnoj primjeni katolicizma na svim područjima narodnog života davalo je domagojskom pokretu preporuku za buduće veće akcije.

⁷³ O ulozi biskupa Strossmayera glede unošenja pojmova »furtimaštvo« i »furtimaš« u hrvatski politički i javni život opširnije vidi: P. GRGEC, *Dr. R. Eckert*, 64–68.

⁷⁴ Katolički dnevnik »Hrvatstvo« izlazio je od 1904. do 1910. u Zagrebu. Pokretanje katoličkog lista bio je jedan od zaključaka Prvoga hrvatskog katoličkog kongresa (1900). Dnevnik je izdavalo »Hrvatsko katoličko tiskovno društvo«, koje je osnovano novčanom potporom dijela katoličke crkvene hijerarhije. Zadaća je »Hrvatstva« trebala biti promicanje kršćanskih načela u hrvatskom društvu. Biskup Mahnić, kao uostalom i drugi članovi katoličkog episkopata u Hrvatskoj, formalno su podržali novopokrenuti list. Oko toga novinskog pothvata podigla se velika prašina u tadašnjem javnom životu. Naime, dnevnik nisu napadali samo liberalno i socijalistički orijentirani krugovi, nego su napadi dolazili i iz redova katoličkog svećenstva. U tome su se osobito istaknuli svećenici Milko (Mihovil) Cepelić (1853.–1920.) i dr. Stjepan Korenić (1856.–1940.). Mahnićevo su đaci u početku podržavali »Hrvatstvo«, ali su se kasnije od njega distancirali. Naime, list je s vremenom sve više zagovarao politička stajališta Starčevićeve Hrvatske stranke prava (»frankovci«), a to se nije slagalo s načelima koja je zastupala većina pripadnika HKP-a, tj. da se neće vezivati uz neku političku stranku ili skupinu. (M. GROSS, *Povijest pravaške ideologije*, 333; A. BOZANIĆ, *Biskup Mahnić pastir i javni djelatnik u Hrvata*, 114–115; J. BUTORAC, »Hrvatski katolički pokret«, 555; J. KRIŠTO, *Prešućena povijest*, 211–217; P. GRGEC, *Dr. R. Eckert*, 71–74., Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 25–26.)

⁷⁵ Hrvatska kršćansko-socijalna stranka prava nastala je 1910. nakon fuzije »frankovačkih« pravaša i skupine oko »Hrvatstva«, koja je već od 1906. imala svoju Hrvatsku kršćansko-socijalnu stranku. Tada prestaje izlaziti i »Hrvatstvo«, prepuštajući svoje mjesto »frankovačkom« »Hrvatskom Pravu« koje mijenja ime u »Hrvatska«. (M. GROSS, *Povijest pravaške ideologije*, 378; A. BOZANIĆ, *Biskup Mahnić pastir i javni djelatnik u Hrvata*, 114–115; J. KRIŠTO, *Prešućena povijest*, 296–297; P. GRGEC, *Dr. R. Eckert*, 50–51, 111–112, 141–142; Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 26.)

⁷⁶ Točan naslov knjige glasi: *Povijest novinstva Hrvatske*.

⁷⁷ Dr. August Harambašić (1861–1911.), hrvatski pjesnik, publicist, prevoditelj i političar.

⁷⁸ Nekoliko bio-bibliografskih podataka o Otonu Szlaviku vidi kod: P. GRGEC, *Dr. R. Eckert*, 76–77, 80, 106–108; Srećko LIPOVČAN, »Osnivanje Hrvatskoga novinarskog društva. Od prvih zamisli i priprava do konstituiranja, 1877.–1910.«, *Društvena istraživanja* (dalje: *DI*), Zagreb, 9/2000., br. 6(50), 925–926.

III.

Strani utjecaji.

Potrebno je i o njima nešto reći i nije nužno da ih se izbjegava, jer zapadno evropska zajednica tako je usko isprepletena međusobnim utjecajima, koji stvoriše njezinu fizionomiju. Negdje više negdje manje. Ali je ipak bitno: stvaralačka snaga i primjena na određenu vremensku epohu i određeni teritorij. Odlučne su žive sile jednog naroda kao cjeline i njezinih pojedinaca. Dr Rudolf Eckert,⁷⁹ Dr Pero Rogulja, Dr Marko Rebac,⁸⁰ Dr Velimir Deželić [sin], Dr Marije Matulić,⁸¹ prof. Milko Kelović,⁸² Dr Augustin Juretić,⁸³ Dr Stjepan Markulin⁸⁴ i drugi prošli su Njemačkom, Belgijom, Nizozemskom i Francu-

⁷⁹ Rudolf Eckert rodio se 27. veljače 1889. u Travniku, a umro je u Rijeci 12. ožujka 1915. Katolički novinar. U razdoblju od 1907. do 1911. studirao je u Zagrebu. Izabran je 1909. za predsjednika HKAD »Domagoj«, a već sljedeće godine postaje urednik »Luči«. Godine 1911. odlazi u München, a 1913. u Louvain na studije narodne ekonomije, sociologije i filozofije. Jedan je od ideologa i najvažnijih promicatelja ideja HKP-a. Nakon zabrane izlaženja »Riječkih Novina« bio je urednik zagrebačkog dnevnika »Novine«. (Podaci preuzeti iz: V. D., »Eckert Rudolf dr.«, u: *Znameniti i zaslužni Hrvati*, 74; »Dr. Rudolf Eckert«, *Novine*, Zagreb, 2/1915., br. 60, 3–4; Josip ANDRIĆ, »Prvi vitez Kristov mlade katoličke Hrvatske«, *Seljačke Novine* /dalje: *SN*/, Zagreb, 8/1925., br. 11, 1–2; »Aristid hrv.[atskoga] kat.[oličkog] pokreta«, *Narodna Politika* /dalje: *NP*/, Zagreb, 8/1925., br. 11, 4–5; »Rudolf Eckert /1889–1915/, *Danica* 1972, Zagreb, 1971., 7.) Opširnije o životu i djelu dr. Eckerta vidi: P. GRGEC, *Dr. R. Eckert*.

⁸⁰ Marko Rebac umro je 1954. u Zagrebu. (P. GRGEC, *Dr. R. Eckert*, 100.)

⁸¹ Mario (Marije) Matulić rodio se u Bolu na Braču 1. ožujka 1896., a umro je u Zagrebu 17. rujna 1937. Katolički novinar i političar. Studij prava diplomirao je u Zagrebu. U Parizu je završio dvogodišnji studij na Visokoj školi političkih i socijalnih znanosti. Radio je u uredništvima »Novina«, »Narodne Politike« i zagrebačkog dnevnika, odnosno tjednika »Hrvatska Straža«. (Podaci preuzeti iz: Ljubo MARAKOVIĆ, »U spomen dra. M. Matulića«, *Hrvatska Prosvjeta* /dalje: *HP*/, Zagreb, 24/1937., br. 6–7, 309–313; I.[vo] LENDIĆ, »Dr Marije Matulić †. Intelektualni i ljudski profil dra Marija Matulića«, *Luč*, 33/1937., br. 1, 1–3; »Mario Matulić /1896–1937/, *Danica* 1972, Zagreb, 1971., 11.)

⁸² Milko Kelović otpao je od HKP-a i Katoličke crkve te se pridružio Hrvatskoj starokatoličkoj crkvi. O nastanku te vjerske zajednice u Hrvatskoj opširnije vidi: Z. MATIJEVIĆ, »Reformni pokret dijela nižega katoličkog svećenstva u Hrvatskoj (1919–1924. god.)«, *Povijesni prilozi* (dalje: *PP*), Zagreb, 8/1989., 1–90.

⁸³ Augustin Juretić rodio se 3. kolovoza 1890. u Jelenju (Martinovo Selo), a umro je 1954. u Fribourgu (Švicarska). Rimokatolički svećenik i političar. Bogosloviju je završio u Senju, gdje je 1914. zaređen. Godine 1917. imenovan je kapelanom u Rijeci. Bio je tajnik Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba za Rijeku–Sušak (1918.). Godine 1920. poslan je u Louvain na viši studij socijalnih znanosti. Po povratku u Zagreb bio je član uredništva »Narodne Politike«, tajnik Seniorata te urednik »Radničke Borbe« (Zagreb), glasila Hrvatskih kršćanskih socijala. Na Bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu predavao je sociologiju i staroslavenski jezik. U razdoblju od 1924. do 1928. bio je župnik u Lađevcu (Slunjski dekanat). Nakon što je predsjednik HPS-a Stjepan Barić ušao u Korošćevu vladu (1928.), vlč. Juretić postao je šef njegova kabineta. U Beogradu je ostao i nakon proglašenja šestosiječanjske diktature (1929.). Bio je spominjan u kombinacijama za mogućega nasljednika zagrebačkog nadbiskupa Bauera. Obnašao je dužnost tajnika »Glavnoga zadružnog saveza Jugoslavije« u Beogradu. U prosincu 1939., odlukom kraljevskih namjesnika, premješten je s mjesta konsultora Nadbiskupskog ordinarijata u Beogradu za konsultora pri Predsjedništvu biskupskih konferencija Jugoslavije u Zagrebu. U proljeće 1942. nadbiskup Alojzije Stepinac poslao ga je u Rim, odakle odlazi u Švicarsku, gdje se angažirao u radu Međunarodnoga Crvenog križa. Nakon završetka Drugoga svjetskog rata ostao je u Švicarskoj, gdje je aktivno djelovao protiv obnovljene komunističke Jugoslavije. (Podaci preuzeti iz: Ljubo BOBAN, *Hrvatska u arhivima izbjegličkih vlada 1941–1943. Izvještaji informatora o prilikama u Hrvatskoj*, Globus, Zagreb, 1985., 145–151; *Tko je tko u NDH. Hrvatska 1941.–1945.*, Minerva, Zagreb, 1997., 175–176.)

⁸⁴ Stjepan Markulin rodio se u Zagrebu 20. srpnja 1885., gdje je i umro 15. svibnja 1940. Odvjetnik, publicist i katolički javni djelatnik. Sudjelovao je u osnutku »Pijeva društva« (1908.), u kojem je sve do smrti

skom.⁸⁵ Tamo su proučili sisteme katoličkih organizacija. Vidjeli su njihov bujni cvat. U tim zemljama kao i u Austriji formirao se kršćanski socijalizam u sindikalne i staleške organizacije i pozitivno djelovao na socijalno zakonodavstvo. Austrija je prednjačila u tom smjeru, ali o njoj naši pioniri malo govore. U tim državama postoje stranke temeljene na enciklici Leona XIII.⁸⁶ »Rerum novarum«.⁸⁷ Zanimljiva je činjenica da zbog antagonizma prema Talijanima naši ljudi malo govore o sistemu katoličkih organizacija kod njih. Više se iznose biografije katoličkih velikana.

No ipak, odlučno je prijateljstvo sa Slovencima preko Dra Janeza Evangelista Kreka.⁸⁸ Na visokim alpskim vrhuncima održavaju se sastanci s elitom slovenskog katoličkog gibanja.⁸⁹ Teme obuhvaćaju probleme hrvatskog naroda gledane iz perspektive katolicizma i narodne opstojnosti. Samo je uzeta vanjska shema organizacije po sektorima javnog narodnog života. Organiziranje po staležima, tipovi zadružne organizacije, kulturne institucije etc. Ali se jedno ne nalazi u strukturi stranih katoličkih pokreta: starješinstvo, seniorat. Seniorat je vrhovni forum katoličkog pokreta, on daje direktive svim specijaliziranim organizacijama, uskladjuje sveukupni rad.⁹⁰ Članovi su akademski obrazovani, bivši članovi akademskih katoličkih društava, iskušani u ideologiji, praktičnom radu i vjerskom životu. U praksi je proširen ovaj kriterij za primanje u članstvo. Seniorat je zami-

bio tajnik. Izdao je niz knjiga pod zajedničkim nazivom Knjige katoličkog života. (Podaci preuzeti iz: »Dr. Stjepan Markulin«, *HP*, 27/1940., br. 5–7, 214–216; »Dr. S. Markulin, senior 'Domagoja'«, *Luč*, 35/1940., br. 9–10, 1–2; A. P. [Nekrolog], *Mi učenice*, Split, 2/1939.–40., br. 10, 78–79; »Stjepan Markulin /1885–1940/«, *Danica* 1972, 9.)

⁸⁵ I. MARKEŠIĆ, »Katolički pokreti – europski kontekst«, u: [Z. MATIJEVIĆ, ur.], *Hrvatski katolički pokret*, 57–76.

⁸⁶ Više o pontifikatu Leona (Lava) XIII. (1878.–1903.) vidi kod: Jacques MERCIER, *Povijest Vatikana*, Barbat, Zagreb, 2001., 270–272.

⁸⁷ Encikliku »Rerum novarum« (1891.) pripremio je zapravo kardinal Henry Edward Manning, westminsterski nadbiskup. Enciklika, koja je temelj društvenog nauka Crkve, odredila je katoličko stajalište prema položaju radništva u suvremenom svijetu. (*Isto*, 272.) Vidi hrvatski prijevod enciklike: [Rudolf HRAŠČANEC, ur.], *Socijalni katolicizam. (Dokumeni Crkve). Pedeset godišnjica »Rerum novarum« (1891.–1941.) i deset godišnjica »Quadragesimo anno« (1931.–1941.)*, Naklada Velikog Križarskog Bratstva, Zagreb, 1942., 1–46. Također vidi: V. DEŽELIĆ sin, *Socijalno pitanje*, HKD sv. Jeronima, Zagreb, 1926.; J.[oso] FELICINOVIĆ, *Socijalno pitanje*, Izdao Savez kršćanskih socijala, Zagreb, 1930.; Stjepan BAKŠIĆ – V. DEŽELIĆ sin, *Obnova socijalnog poretka prema pravilu evandeoskog zakona i encikličnim pismima rimskih papa*, HKD sv. Jeronima, Zagreb, 1934.

⁸⁸ Janez Evangelista Krek rodio se u Sv. Gregoru, kod Ribnice na Dolenjskom (Slovenija), 27. studenoga 1865., a umro je u Sentjanžu na Dolenjskom 8. listopada 1917. Rimokatolički svećenik, socijalni djelatnik i političar. Uključivši se aktivno u politički život Monarhije, bio je poslanik u bečkom Carevinskom vijeću u dva navrata (1897.–1900. i 1907. i 1917.). U razdoblju od 1902. do 1917. bio je zastupnik u kranjskom Zemaljskom saboru. Po uzoru na Njemačku organizirao je kršćanski socijalni rad u Sloveniji. Za seljake je osnovao »Zadružnu zvezu« s centralom u Ljubljani. U Zvezu je bio učlanjen i znatan broj zadruga iz Dalmacije i hrvatskoga dijela Istre. Bio je jedna od središnjih osoba Slovenskoga katoličkog pokreta i vođa Slovenske ljudske stranke. Imao je velik utjecaj na pripadnike HKP-a. (Podaci preuzeti iz: *EJ*, sv. 5, Zagreb, 1962., 391.)

⁸⁹ Kuntarić misli na predavanja i tečajeve koje je Krek održavao na St. Joštu.

⁹⁰ »'Hrvatski katolički seniorat' jest jedna jedinstvena kulturna organizacija senijora, kojoj je svrha, da u radu za rekristijanizaciju domovine ujedini sve senijore. Ova organizacija kao vrhovni forum organizovane katoličke akcije u domovini stvara ideologiju pokreta, te daje smjer svemu kulturno-socijalnom pa i političkom radu svojih članova. U svim pitanjima vjere i čudoređa radi sporazumno i po uputama jugoslavenskog katoličkog episkopata i ako treba sv. Stolice«. (1. § 1. članka 1. glave »Statuta 'Hrvatskog katoličkog seniorata'« iz 1919. Nav. prema: *Senijorski Vjesnik* /dalje: *SV*, Zagreb, 3/1919., br. 2, 19.)

šljen kao tajna organizacija.⁹¹ Ne pred javnošću nego unutar svoje organizatorne djelatnosti. Naročito se to ticalo discipline. To je učinjeno nesamo radi načelnih protivnika nego je potreba zahtijevala da se svaka stvar stavi na svoje pravo mjesto prije nego što izagje na svjetlo, u javnost. Ovo kao da je u protivnosti sa stavom i praksom Crkve. No problem je riješen praktično, na vrlo efikasan način. Episkopat odnosno mjesni ordinarij bijaše preko delegiranog seniora svećenika obavještavan o namjeravanoj akciji i mogao je tražiti promjenu predloženog.⁹² Svaku promjenu[,] a tih stvari i nije bilo, seniorat bi prihvatio bez ustručavanja. Tako je uveden laikat u vjersku djelatnost u punoj harmoniji s Crkvom. Ali kada je Hrvatski orlovski savez⁹³ na čelu s drom Ivanom

⁹¹ Seniorat je prema Statutu imao »u svim stvarima čisto tajni značaj«, dapače, postojala je i »Zavjernica« koju su morali potpisati svi članovi: »Zaklinjem se trojedinim Bogom, da ću kao tajnu čuvati sve, što se tiče Seniorata, Seniorski Vjesnik i njegov sadržaj. Obvezujem se na **bezuovjetnu** disciplinu cjelokupne organizacije i na vršenje dužnosti, što mi ih ova preporučuje, te izjavljujem, da se smatram potpuno odgovornim za sav svoj privatni i javni život i rad Senioratu«. (Isto; nav. prema: NON QUIS, SED QUID, nav. dj., 58–59.) Također vidi: A. PILEPIĆ, nav. dj., 53–54; D. KNIEWALD, *Sluga Božji dr I. Merz*, 195.

⁹² Posrednici između Seniorata i episkopata bili su zagrebački pomoćni biskup dr. Josip Lang (1857.–1924.) i križevački vladika dr. Dionizije Njaradi (1874.–1940.). (Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 91, bilj. 102.)

⁹³ »Orlovstvo«, iako izrazito katoličko, nije bilo opća pojava, nego se radilo o posebnoj slavenskoj organizaciji. Prema definiciji svojih vođa, ono je bilo »katolička prosvjetna i tjelovježbena uzgojna narodna omladinska organizacija, koja posebnim sredstvima obrazuje narodnu omladinu tako, da stvori kršćanski uzgojen, duševno i tjelesno zdrav, naobražen i organizovan narod«. Prvi tragovi »orlovstva« mogu se naći u Češkoj i Sloveniji još 1896. Prva prava orlovska organizacija osnovana je 1906. u Ljubljani i to najviše zaslugom vlč. J. Ev. Kreka. Poticaj za organiziranje »orlovstva« u Hrvatskoj stigao je iz Slovenije. Na tečaju za hrvatsku katoličku inteligenciju, održanom na Homcu od 1. do 5. kolovoza 1919., potaknuta je misao da se u Hrvatskoj započne s »orlovstvom«. U tom su duhu, gotovo istodobno, započeli s radom vlč. dr. Dragutin Kniewald (1889.–1979.) u Senju i vlč. Pavao Jesih u Zagrebu. Na svome početku »orlovstvo« se razvijalo u formi gimnastičkih odsjeka drugih katoličkih prosvjetnih društava, pa dosljedno tome nije korišteno ni ime »orao«. Prvi gimnastički odsjek osnovan je u Senju. Uskoro je u Zagrebu osnovan i gimnastički odsjek »Kačić«, koji je imao svoj prvi javni nastup 29. veljače 1920. »Orlovskom« sletu u Mariboru prisustvovalo je oko 5000 Hrvata-katolika, pa je tu konačno riješeno pitanje osnivanja »orlovstva« u Hrvatskoj. Dne 23. listopada 1921. u Ljubljani, je osnovana zajednička organizacija hrvatskoga i slovenskog »orlovstva« – »Jugoslavenska orlovska sveza« (JOS). Za predsjednika je izabran Hrvat dr. Vinko Megler, industrijalac u Ljubljani. Prema svom uređenju JOS je bio posve jedinstvena organizacija. Unutar njega osnovani su orlovski podsavezi u Zagrebu i Ljubljani. S obzirom na to da je prosvjetni karakter »orlovstva« u početku bio potisnut, došlo je do dvostrukog sustava organizacija hrvatske katoličke gradske i seoske mladeži. Omladinska prosvjetna društva našla su se pod vodstvom »Hrvatskoga katoličkog omladinskog saveza« (HKOS), a tjelovježbeni odsjeci pod »Orlovskim podsavezom« u Zagrebu. Potreba uređenja odnosa sa slovenskim »orlovstvom«, te uređenje prilika i organizacije hrvatske katoličke mladeži konačno su rezultirali raspuštanjem HKOS-a, kojem je na čelu stajao dr. Ivan Merz, i zagrebačkoga »Orlovskog podsaveza«, a na njihovo je mjesto došao – »Hrvatski orlovski savez (HOS). Nova je organizacija osnovana 16. prosinca 1923. Upravo je Merz sastavio okružnicu u kojoj je priopćeno katoličkom episkopatu da će HOS biti postavljen na načelima KA. Prilikom svog osnutka HOS je brojio 60 društava. U srpnju 1926. bilo je 160 »orlovskih« društava, od toga u užoj Hrvatskoj 40, u Slavoniji 24, u Bosni i Hercegovini 27, u Dalmaciji 35. Đačkih je »orlovskih« društava bilo 32. Zaslugom vlč. Dragutina Jesiha (1895.–1944.) osnovano je u Milwaukeeju (SAD) također jedno hrvatsko »orlovsko« društvo. Zanimljivo je da je jedno »orlovsko« društvo djelovalo i u Srbiji. Prema dostupnim podacima, 1926./27. sveukupnoga »orlovskog« članstva bilo je oko 8000, a od toga oko 4000 redovitih članova i 2500 podmlatka. Nakon uvođenja diktature kralja Aleksandra HOS je zabranjen, ali je ponovno oživio u formi Velikoga križarskog bratstva i Velikoga križarskog sestrinstva. Ranije raspušteni HKOS ponovno je osnovan 30. ožujka 1927. Njegov je zadatak bio da po hrvatskim selima osniva »Hrvatska katolička omladinska društva«. Savez je trebao biti protuteža HOS-u. (Ivo PROTULIPAC, *Hrvatsko orlovstvo*, Orlovska knjižnica, sv. 5, Zagreb, 1926.; A. PILEPIĆ, nav. dj., 15–16; B. PEROVIĆ, *Hrvatski katolički pokret*, 101–112; D. KNIEWALD, *Sluga Božji dr I. Merz*, 204–205, 209; 211; 213–237; Marica STANKOVIĆ, *Mladost vedrine*,

Protulipcem⁹⁴ i drom Ivanom Merzom⁹⁵ izazvao spor i rascjep, iz koga je imao izaći novi pokret,⁹⁶ seniorat je cijelu stvar predao najprije dru Antunu Baueru,⁹⁷ nadbiskupu zagre-

Izdalo Veliko križarsko sestrinstvo, Zagreb, 1944., 9–57; F. ŠANJEK, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru*, 350–351; B. NAGY, *Hrvatsko križarstvo*, 15–38; ISTI, »Ivan Merz i Hrvatski orlovski savez«, u: [Z. MATIJEVIĆ, ur.], *Hrvatski katolički pokret*, 653–666; Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 229–230.)

⁹⁴ Ivan Protulipac rodio se u Hrnetiću kod Karlovca 4. srpnja 1899., a ubijen je 31. siječnja 1946. u Trstu. Pravo je diplomirao 1923. u Zagrebu. Kao samostalni odvjetnik djelovao je u Zagrebu od 2. studenoga 1927. do 19. studenoga 1945., kada je brisan iz popisa odvjetnika rješenjem Komesara Odvjetničke komore od 6. travnja 1946. Kao član HKAD-a »Domagoj« prisustvovao je »orlovskom« tečaju u Mariboru (1920.). U suradnji s dr. Avelinom Čepulićem (1896.–1936.), vlč. Milanom Beluhanom (1877.–1953.), isusovcima Brunom Foretićem (1880.–1941.) i Josipom Vrbaneom (1882.–1945.) osnovao je Veliko križarsko bratstvo (1930.), na čijem je čelu bio od 1931. do 1938., kada ga je katolički episkopat uklonio s tog položaja. Godine 1936. bio je predsjednik KA za zagrebačku nadbiskupiju. Od 1939. do lipnja 1941. angažirao se u radu »Saveza hrvatskih junaka«. U svibnju 1945. napustio je Hrvatsku. Najprije je bio u Austriji, a potom u Italiji. Dne 25. lipnja 1993. njegovi posmrtni ostaci prenešeni su iz Trsta na zagrebačko groblje Mirogoj. (Podaci preuzeti iz: Vn [Vinko NIKOLIĆ], »Dr. Ivo Protulipac /1899.–1945./«, *Hrvatska revija*, München, 5/1955., sv. 4/20/, 384–385; [L. ZNIDARČIĆ, ur.], *Spomenica o 50-godišnjici mučeničke smrti dr. Ivana Protulipca*, Izdalo Veliko križarsko bratstvo, Zagreb, 1996.) Također vidi: F. E. HOŠKO, »Duhovno i nacionalno usmjerenje 'Križara'«, u: [Z. MATIJEVIĆ, ur.], *Hrvatski katolički pokret*, 683–699.

⁹⁵ Ivan Merz rodio se 16. prosinca 1896. u Banjaluci, a umro je u Zagrebu 10. svibnja 1928. Za vrijeme gimnazijskog školovanja bio je u »vrlo srdačnom saobraćaju« sa svojim profesorom dr. Lj. Marakovićem. Po završetku srednje škole odlazi u Bečko Novo Mjesto, na tamošnju vojnu akademiju. U razdoblju od 1915. do 1917. slušao je filozofiju na Bečkom sveučilištu. Tu je postao član HKAD-a »Hrvatska«. Godine 1917. mobiliziran je u austro-ugarsku vojsku, te je upućen na talijansko ratište, gdje je kao časnik ostao do svršetka rata. Godine 1919. nastavio je studirati u Beču, te je sudjelovao u obnovi rada HKAD-a »Hrvatska«. Od 1920. do 1922. studirao je na Sorboni i na pariškom učilištu »Institut Catholique«. Na Zagrebačkom sveučilištu promoviran je u čast doktora filozofije (1922.). (Podaci preuzeti iz: J., »† Dr. Ivan Merz«, *Katolički List* /dalje: *KL*/, Zagreb, 79/1928., br. 20, 258–260; D. KNIEWALD, *Ivan Merz – život i djelovanje*, Zagreb, 1932.; ISTI, *Sluga Božji dr. I. Merz*; J. VRBANEK, *Vitez Kristov Ivan Merz*, Izdalo Veliko križarsko bratstvo i Veliko križarsko sestrinstvo, Zagreb, 1943.; *Pojava i značenje dra Ivana Merza u Crkvi u Hrvatskoj*. Simpozij prigodom 50. obljetnice smrti dra Ivana Merza 1928.–1978., Zagreb 24.–26. studenoga 1978., ZR, Zagreb, 1979.; B. NAGY, *Tko je Ivan Merz? Kratak prikaz života i djelovanja Ivana Merza*, Postulatura Ivana Merza, Zagreb, 1980.; ISTI, »Ivan Merz – čovjek vjere i odgojitelj za vjeru«, *OŽ*, 52/1997., br. 3–4, 283–298; Ivanka JARDIN, »Ivan Merz – nadahnuća iz Francuske«, *OŽ*, 52/1997., br. 3–4, 237–250; Nevenka NEKIĆ, »Ivan Merz – profesor i odgojitelj na Nadbiskupskoj klasičnoj gimnaziji«, *OŽ*, 52/1997., br. 3–4, 299–304; Milka JAUŠK PINHAK, »Doktorska disertacija Ivana Merza«, *OŽ*, 52/1997., br. 3–4, 305–313; Miljenko BELIĆ, »Crkva i hijerarhija u životu i spisima Ivana Merza«, *OŽ*, 52/1997., br. 3–4, 271–282; Marin ŠKARICA, »Liturgijski život i djelovanje Ivana Merza«, *OŽ*, 52/1997., br. 3–4, 257–270; ISTI, »Laik Ivan Merz – promicatelj liturgijske obnove«, u: [Z. MATIJEVIĆ, ur.], *Hrvatski katolički pokret*, 667–682; Fabijan VERAJA, »Causa canonizationis Sluge Božjega Ivana Merza«, *OŽ*, 52/1997., br. 3–4, 325–329. Također vidi: I. MERZ, *Put k suncu. Odabrani tekstovi*, Postulatura Ivana Merza, Zagreb, 1978. Bibliografija djela I. Merza i bibliografija monografija i napisa o njemu u periodičnim publikacijama vidi kod: D. KNIEWALD, *Sluga Božji dr. I. Merz*, 295–315.

⁹⁶ O sporu između HOS-a, kasnijeg »križarstva« i »domagojskog« pokreta opširnije vidi: A. GUBERINA, *Preuzvišeni gospodine!*, s. a. & s. l.; NON QUIS, SED QUID, *nav. dj.*; [M. MATULIĆ, Krešimir PEĆNJAK i Ferdo FUCHS], *Odgovor Seniorata*, Zagreb, 1933.; A. PILEPIĆ, *nav. dj.*, 13. d.; B. PEROVIĆ, *Hrvatski katolički pokret*, 112–139; D. KNIEWALD, *Sluga Božji dr. I. Merz*, 211–232; L. ZNIDARČIĆ, »Križarska organizacija, životno djelo Ivana Merza«, *OŽ*, 52/1997., br. 3–4, 251–256; Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 227–266 (poglavlje: »Uvođenje Katoličke akcije i pokušaj departizacije Hrvatskoga katoličkog pokreta /1922.–1929./«); B. NAGY, »Uzroci podjela u Hrvatskom katoličkom pokretu«, 639–652. Također vidi: J. KRIŠTO, »Hrvatski katolički pokret od šestosiječanjske diktature do početka Drugoga svjetskog rata (1929.–1941.)«, u: [Z. MATIJEVIĆ, ur.], *Hrvatski katolički pokret*, 759–787.

⁹⁷ Antun Bauer rodio se u Breznici kod Bisaga 11. veljače 1856., a umro je u Zagrebu 7. prosinca 1937. Bogosloviju je studirao u Zagrebu i Budimpešti. Studije je završio u Beču, doktoratom iz filozofije i bogoslovije.

bačkom i predsjedniku biskupskih konferencija a kasnije njegovu koadjutoru dru Alojziju Stepincu,⁹⁸ da oni dadu meritorno rješenje koje će seniorat bezuvjetno primiti. Seniorat kroz nekih 20 godina svoga rada nije nikada došao u sukob s episkopatom niti je episkopat ikada pokazivao neko nezadovoljstvo s njegovim radom.⁹⁹ Njegovo djelovanje u gore označenom vidu bilo je inače samostalno, on je nosio punu odgovornost za svaku pojedinačnu akciju ili točnije, svaka grana pokreta (zadružna, politička, omladinska, književna, tiskarska etc) bila je odgovorna za svoj rad kako javnosti i svome članstvu, tako i prema senioratu, koji je tražio koordinaciju i jedinstvo akcije. Crkva je time bila oslobođena odgovornosti za djela koja ne spadaju strogo u njenu domenu. Ona je samo bdila nad čistoćom kršćanskih načela. Seniorat nije bio čista laička organizacija, jer su dobra polovica bili svećenici. U organizaciji su laici bili ravnopravni svećenicima. Ovaj odnos nije bio po volji nekim »čistuncima«, koji bijahu protiv toga da svećenik bude član laičkog društva.

Prema tome seniorat bijaše samostalna radna institucija vrhunskog značenja u punoj harmoniji s episkopatom, što više on je priželjkivao da Episkopat daje direktive. U spornom pitanju on se bezuvjetno pokorava episkopatu no do takova slučaja uopće nije došlo. Ovakvo fiksiran odnos pružao je senioratu dovoljno slobode, koja je djelotvoran faktor za svaki stvaralački rad. Seniori bijahu povezani intimnim drugarstvom, većinom s jakim proleterskim osjećajima. Autoritet vodstva i točno obavezno izvršivanja postavljenih zadataka bilo je značajno za ovu organizaciju.

Slovinci imaju takodjer »starješinstvo« ali je ono organizacija katoličkih intelektualaca savjetujućeg karaktera.¹⁰⁰

Rat je prošao u znaku duhovnog čišćenja i novog optimizma. Ratni moloh između 1914. i 1918. godine nije štedio Hrvate.¹⁰¹ Žrtve su bile ogromne, jer su Slaveni u Austro-Ugar-

slovije (1883.). Za rimokatoličkog svećenika zaređen je 1879. Od 1886. do 1890. uređivao je zagrebački »Katolički List«. Za redovitog je člana Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti izabran 1899. U razdoblju od 1904. do 1911. bio je profesor na Bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Godine 1910. postao je kanonik zagrebačkog kaptola. Sljedeće je godine postavljen zagrebačkom nadbiskupu dr. J. J. Posiloviću za koadjutora »cum iure successionis«. Od 1914. do 1937. bio je zagrebački nadbiskup. U razdoblju od 1885. do 1911. aktivno je sudjelovao u stranačko-političkom životu banske Hrvatske kao saborski zastupnik Stranke prava te kasnije Hrvatsko-srpske koalicije. (Podaci preuzeti iz: V. D., »Bauer Antun dr.«, u: *Znameniti i zaslužni Hrvati*, 21; J. Bu. [Josip BUTURAC] i F.[ranjo] E.[manuel] H.[OŠKO], »Bauer Antun«, u: *Hrvatski biografski leksikon* [dalje: *HBL*], Jugoslavenski leksikografski zavod, sv. 1, Zagreb, 1983., 539–540; [A. VUJIĆ, ur.], *nav. dj.*, I. svezak, 75.)

⁹⁸ Bl. Alojzije Stepinac (1898.–1960.), kardinal, zagrebački nadbiskup i metropolit, te predsjednik biskupskih konferencija. Bibliografiju radova o kardinalu Stepincu vidi kod: Ivan DAMIŠ, »Bibliografski pogled u knjige o kardinalu Alojziju Stepincu (objavljene u Jugoslaviji, hrvatskoj emigraciji i samostalnoj Republici Hrvatskoj u razdoblju od 1946–1993.)«, *Marulić*, 27/1994., br. 2, 220–235; ISTI, »Bibliografski pogled u knjige o kardinalu Stepincu (Nastavak)«, *Marulić*, 27/1994., br. 3, 351–374; ISTI, »Nadbiskup Alojzije Stepinac u zagrebačkom dnevniku 'Vjesnik' u vremenskom razdoblju 1945.–1946. (Bibliografski prikaz)«, *Marulić*, 27/1994., br. 6, 1033–1048; ISTI, »Nadbiskup kardinal dr. Alojzije Stepinac u zagrebačkom dnevniku 'Vjesnik' u vremenskom razdoblju 1947.–1960.«, *Marulić*, 28/1995., br. 1, 49–58. Također vidi: Radovan GRGEC, »Dr. Alojzije Stepinac i Hrvatski katolički pokret«, *Marulić*, 32/1999., br. 3, 437–444.

⁹⁹ Na traženje katoličkog episkopata Seniorat je 1928. prilagodio svoja pravila načelima KA. (Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 261.)

¹⁰⁰ Vidi: Joso SIRONIĆ, »(Među slovenskim seniorima)«, *SV*, 1/1917., br. 2, 28–29.

¹⁰¹ Vidi: M. MATULIĆ, »Ratni Domagoj. (1916.–1918.)«, *Luč. Almanah Luči 1905–1925.*, 396–402.

skoj bili izloženi na najopasnijim mjestima. Tužni su bili nekrolozi o našim organiziranim katoličkim srednjoškolcima i akademičarima u »Luči«, »Novinama«¹⁰² i nabožnim listovima. Mnogi bijeni surovim ratnim naturalizmom, otpadaju od pokreta.¹⁰³ Bilanca se činila jadnom pod kraj rata, i dogodilo se nešto osobito. Domagojske prostorije na Pejačevićevom trgu br. 15. pomalo su počele oživljavati. Svakim danom vraća se po koji »frontaš« u istrošenom vojničkom odijelu, bez novaca, u Domagoj, da se tamo skloni u želji da nastavi studije. Neopisivo veselje kad se ugleda druga za kojeg se držalo da je pao tamo negdje u Galiciji ili na talijanskoj fronti. To su ljudi očeličeni i ne boje se teškoga života. Mrze Austriju i Mađare. Čeka se samo dan raspada. Oko »Novina« formirala se jaka grupa seniora. Oni već imaju novinarsku rutinu, koju su stekli u »Riječkim Novinama«. Tu rade: Dr Petar Rogulja, Dr Janko Šimrak,¹⁰⁴ Dr Milan Iv-

¹⁰² Nestanak »Riječkih Novina« nije značio i nestanak svakoga katoličkog dnevnika u Hrvatskoj. Biskup Mahnić je zajedno s R. Eckertom i tadašnjim riječkim kapucinom o. Jeronimom (Dragutinom) Tomcem († 1963.) zamolio nadbiskupa Bauera da se uz njegovu pomoć nastavi s tiskanjem katoličkog dnevnika. Nadbiskup je pristao, ali pod uvjetom da se list nazove drugim imenom te da bude »nestranačko katoličko glasilo«. Novi dnevnik, jednostavno nazvan »Novine«, pojavio se početkom rujna 1914. u Zagrebu, a prestao je izlaziti krajem 1918. Iako je dr. Eckert formalno bio glavni urednik i izdavač »Novina«, njegovi su stvarni vlasnici bili riječki kapucini. Naklada lista bila je za ono vrijeme i ratne prilike velika – 11.400 primjeraka, ali je u razdoblju od 1915. do 1916. pala na 8550 primjeraka po broju. Zbog neprestanog novačenja uredničko se osoblje stalno mijenjalo. Unovačen je bio i glavni urednik Eckert. U početku je namjera uredništva bila voditi pasivni otpor protiv rata te da se »Novine« sadržajno ograniče tek na »informacijsko izvješćivanje« kao i na pretiskavanje, odnosno prevođenje članaka iz stranog tiska. Među urednicima »Novina« isticali su se dr. Rogulja i vlč. J. Šimrak. (T. DRAVSKI [D. TOMAC], »Tajne riječkog samostana. Uspomene jednoga kapucina.«, *Novosti*, Zagreb, 15/1920., br. 278, 4; A. BOZANIĆ, *Biskup Mahnić pastir i javni djelatnik u Hrvata*, 115; J. KRIŠTO, *Prešućena povijest*, 333–334; P. GRGEC, *Dr. R. Eckert*, 266; Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 39; M. J. MATAUŠIĆ, »Hrvatski katolički tisak – uloga i značaj«, u: [Z. MATIJEVIĆ, ur.], *Hrvatski katolički pokret*, 738–739.)

¹⁰³ Među poznatijim pripadnicima HKP-a koji su napustili njegove redove bili su: muzikolog Vinko Žganec (1890.–1976.), novinar Antun (Toni) Schlegel (1878.–1929.), odvjetnik D. Tomac, književnik Đuro Vilo- vić (1889.–1958.), Miroslav Škrivanić, sinovac o. B. Škrivanića, starokatolički biskup Marko Kalogjera (1877.–1956.) i dr.

¹⁰⁴ Janko Šimrak rodio se u Šimrakima na Žumberku 29. svibnja 1883., a umro je u Križevcima 9. kolovoza 1946. Teologiju je studirao u Zagrebu i Innsbrucku, gdje je postigao stupanj doktora s pravno-povijesnom tezom (1908.). Godine 1925. izabran je za redovitog profesora istočnog bogoslovlja na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu. Odlukom poglavnika Nezavisne Države Hrvatske dr. Ante Pavelića umirovljen je 3. kolovoza 1943. Godine 1941. postavljen je za apostolskog administratora, a 1942. imenovan za biskupa (vladiku) križevačke grkokatoličke biskupije. Kao novinar surađivao je u »Hrvatstvu«, »Katoličkom Listu«, »Riječkim Novinama«, »Seljačkim Novinama« i dr. Uređivao je »Novine« i »Narodnu Politiku«. Od 1929. do 1941. bio je direktor zagrebačkoga katoličkog dnevnika »Hrvatska Straža«. Bio je zastupnik HPS-a u Ustavotvornoj skupštini Kraljevine SHS (1920–1922.). Za vrijeme Drugoga svjetskog rata bio je član »Odbora trojice«, zajedno s nadbiskupom Stepincem i senjsko-modruškim biskupom dr. Viktorom Burićem (1897.–1983.). Odbor se trebao brinuti o sprečavanju zloporaba i o zakonitosti prijelaza s pravoslavne na katoličku vjeru. Poslije rata uhitile su ga komunističke vlasti. Važniji su mu radovi: »Povijest marčansko-svidničke eparhije i crkvene unije u jugoslavenskim zemljama«, *BS*, 12/1924., br. 1, 64–81, br. 2, 160–187, br. 3, 286–311 i br. 4, 412–446; »Marčansko-Svidnička eparhija za vrijeme vladika Gabre i Vasilija Predojevića i Save Stanislavića«, *BS*, 13/1925., br. 1, 33–53; »Crkvena unija u sjevernoj Dalmaciji u XVI-I. vijeku«, *Nova Revija* (dalje: *NR*), Makarska, 8/1929., br. 3–4, 29(253)–63(287); »Sveta Stolica i Franjevci prema pravoslavnoj crkvi u primorskim krajevima«, *NR*, 9/1930., br. 2, 81–92 i br. 6, 407–421 i dr. (Podaci preuzeti iz: R. [udolf] F. [ranjo] M. [agyer], »Šimrak Janko dr.«, u: *Znameniti i zaslužni Hrvati*, 254; *EJ*, sv. 8, Zagreb, 1971., 248; [A. VUJIĆ, ur.], *nav. dj.*, II. svezak, 520; *Tko je tko u NDH*, 382; J. KRIŠTO, *Prešućena povijest*, 316 i d.; Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 30 i d.) Također vidi: Ivan PEKLIĆ, »Prilozi za biografiju dr. Janka Šimraka (prigodom 50. obljetnice smrti)«, *Marulić*, 29/1996., br. 2, 335–346.

šić,¹⁰⁵ Dr Julije Radočaj, Stjepan Barić,¹⁰⁶ prof. Milko Kelović, Dr Đuro Kuntarić, Pavao Jesih,¹⁰⁷ Dr Velimir Deželić sin, Dr Josip Andrić,¹⁰⁸ Dr Ivo Blažević, Dr Matija Be-

¹⁰⁵ Milan (Mihovil) Ivšić rodio se 28. srpnja 1887. u Slavonskoj Orahovici, a umro je u Zagrebu 6. veljače 1972. Studij teologije završio je na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu. Za rimokatoličkog svećenika zaređen je 1911. Tijekom Prvoga svjetskog rata bio je vojni dušobrižnik. Godine 1920. imenovan je predavačem sociologije na zagrebačkom Bogoslovnom fakultetu. U razdoblju od 1920. do 1924. bio je na studijima u Münchenu (Državno-gospodarski fakultet) i Parizu (Pravni fakultet i Škola političkih znanosti). Studij prava završio je disertacijom o hrvatskim zemljišnim zajednicama (Pariz, 1926.). Godine 1925. izabran je za docenta na zagrebačkoj Ekonomskoj visokoj komercijalnoj školi, gdje je od 1932. bio redoviti profesor političke ekonomije. Na istom je učilištu triput bio dekan (ak. god. 1934./35., 1935./36. i 1944./45.). U proljeće 1945. uklonjen je sa Sveučilišta bez prava na mirovinu. Godine 1947. komunističke su ga vlasti osudile na dvije godine strogog zatvora i tri godine gubitka svih građanskih prava. Suradivao je u brojnim časopisima i revijama: »Hrvatsko Kolo« (Zagreb), »Hrvatski Narod« (Zagreb), »Nezavisna Država Hrvatska« (Zagreb), »Gospodarski Glasnik« (Zagreb), »Gospodarski List« (Zagreb), »Hrvatska Smotra« (Zagreb), »Spremnost« (Zagreb) i dr. Važnija su mu djela: *La reforme agraire en Yougoslavie*, (Paris, 1923.), *Les Problems agraires en Yougoslavie* (Paris, 1926.), *Seljačka politika: diljem sela* (Zagreb, 1936.), *Društveni život na selu* (Zagreb, 1937.), *Problemi savremenog života* (Zagreb, 1937.), *Gospodarski život na selu* (Zagreb, 1938.). (Podaci preuzeti iz: Stjepan KOŽUL, *Spomenica žrtvama ljubavi zagrebačke nadbiskupije. U prigodi proslave 900. obljetnice postojanja zagrebačke nad/biskupije*, Nadbiskupski duhovni stol, Zagreb u suradnji s »Koncilom« d. o. o., Zagreb, 1992., 322; [A. VUJIĆ, ur.], *nav. dj.*, I. svezak, 520; *Tko je tko u NDH*, 165; Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 29 i d.)

¹⁰⁶ Stjepan Barić rodio se u Zemunu 16. travnja 1889., a umro je u Zagrebu 20. travnja 1945. Filozofiju i pravo studirao je u Fribourgu. Bio je drugi i ujedno posljednji predsjednik HPS-a. U dva je mandata bio narodni zastupnik u Narodnoj skupštini Kraljevine SHS (1920.–1922. i 1927.–1929.). Bio je ministar socijalne politike u vladi vlč. dr. Antona Korošca (1928.–1929.). Nakon uvođenja diktature kralja Aleksandra (1929.) prestao se baviti politikom. Bio je član uprave Hipotekarne banke (Zagreb) i direktor Privilegirane agrarne banke (Zagreb) u razdoblju od 1937. do 1941. Neko je vrijeme bio predsjednik »Zadružne sveze« u Zagrebu. Pisao je članke za »Seljačke Novine«, kojima je bio i jedan od urednika i »Narodnu Politiku«. (Podaci preuzeti iz: T. Rš. [Tatjana RADAUŠ], »Barić, Stjepan«, u: *HBL*, 1, 468–467; [A. VUJIĆ, ur.], *nav. dj.*, I. svezak, 66; Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 62 i d.)

¹⁰⁷ Pavao Jesih rodio se 29. prosinca 1890. u Zagrebu, a umro je u Rimu 31. listopada 1963. Studij teologije završio je na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu. Godine 1913. zaređen je za rimokatoličkog svećenika. Bio je kapelan u Kašini (1913.–1916.) i u župi sv. Petra u Zagrebu (1916.–1918.). U razdoblju od 1918. do 1923. obnašao je dužnost tajnika »Hrvatskoga katoličkog narodnog saveza«. Župnikovao je u Preloščici (1923.–1928.) i u Cirkveni (1928.–1935.). Godine 1935. imenovan je prebendarom Prvostolne crkve u Zagrebu. U lipnju 1941. predvodio je izaslanstvo KA u audijenciju k poglavniku Paveliću. Od kolovoza 1946. boravio je u inozemstvu. Umro je u Zavodu sv. Jeronima, a pokopan je u prebendarskoj grobnici na zagrebačkom groblju Mirogoj. Napisao je knjigu o kardinalu Stepincu (*Crvena ruža na oltaru*, Rim, 1951.). (Podaci preuzeti iz: S. KOŽUL, *nav. dj.*, 627–628; Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 29 i d.)

¹⁰⁸ Josip Andrić rodio se u Bukinu kod Bačke Palanke 14. ožujka 1894., a umro je u Zagrebu 7. prosinca 1967. U Zagrebu je studirao pravo (1913.–1917.), a u Pragu trgovačke nauke (1917.–1918.). Godine 1917.–1918. u Innsbrucku slušao je skolastičku filozofiju. U razdoblju od 1943. do 1945. u Zagrebu je studirao slavistiku. Doktorat prava stekao je na Zagrebačkom sveučilištu (1920.). Glazbu je učio privatno u Požegi i Pragu. Od 1921. do 1946. bio je glavni urednik izdavačke kuće »Društvo sv. Jeronima«. U uredništvu HKD sv. Ćirila i Metoda radio je od 1946. do 1954. Bio je pokretač i urednik više katoličkih listova, časopisa, tjednika, zbornika i kalendara: »Mladost«, »Naša Gospa Lurdska« (Zagreb), »Obitelj« (Zagreb), »Jeronimsko Svjetlo« (Zagreb), »Tatre i Velebit« (Zagreb), »Danica«. Zajedno sa slikarom Vladimirom Kirinom (1894.–1963.) priredio je na svjetskoj izložbi katoličke štampe u Vatikanu izložbu hrvatskoga katoličkog tiska (1936.). Važnija su mu djela: *Gospodarska politika* (Zagreb, 1923.), *Hrvatsko uzor-selo* (Zagreb, 1924.), *Politika kao nauka* (Zagreb, 1926.), *Žito u svjetskom gospodarstvu* (Zagreb, 1927.), *Crna velevlast* (Zagreb, 1934.), *Najljepši među otocima. Lutanja po Siciliji* (Slavonska Požega, 1938.). (Podaci preuzeti iz: »Josip Andrić /1894–1967/«, *Katolički godišnjak 1971*, Zagreb, 1970., 27; N. Mih. [Nedjelko MIHANović] i J. Nj. [Julije NJIKOŠ], »Andrić, Josip«, u: *HBL*, 1, 130–131; Lazar Ivan KRMPOTIĆ, »Dr. Josip Andrić i njegove veze sa Slovincima«, *Marulić*, 28/1995., br. 1, 76–83; [A. VUJIĆ, ur.], *nav. dj.*, I. svezak, 17; Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 62 i d.). Opširnije o životu i radu J. Andrića vidi:

lič,¹⁰⁹ Josip Kratina, Antun Matasović, Luka Matasović, Dr Stjepan Bakšić,¹¹⁰ Marije Matulić, Dr Vjekoslav Gortan,¹¹¹ Ante Šimčik,¹¹² Dr Andrija Živković¹¹³ etc i desetak akade-

[Ladislav BERŠEK i Radovan GRGEC, ur.], *Dr Josip Andrić 1894–1967.*, ZR, Organizacijski odbor za podizanje spomenika dru Josipu Andriću u suradnji s Hrvatskim književnim društvom sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, 1971.

¹⁰⁹ Matija Belić rodio se u Srijemskoj Mitrovici 10. kolovoza 1885., a umro je u Zagrebu 20. travnja 1969. Pravni pisac i političar. U Đakovu je, u razdoblju od 1904. do 1907., studirao teologiju. Godine 1913. završio je Pravni fakultet u Zagrebu. Usavršavao se u Parizu na »École libre des sciences politiques« (1920. i 1921.). Od 1915. do 1959. s prekidima je radio kao odvjetnik u Đakovu i Zagrebu. Na zagrebačkom je Pravnom fakultetu honorarno predavao komparativno ženidbeno pravo (1935.–1945.). Na istom je fakultetu bio redoviti profesor međunarodnoga privatnog prava (1943.–1945.). Suradivao je u brojnim časopisima i listovima: »Mjesečnik« (Zagreb), »Spremnost« (Zagreb), »Hrvatski Narod« (Zagreb). Važnija su mu djela: *Advokati i novi Naputak za bračne parnice* (Zagreb, 1937.), *Zbirka kanonskih propisa o braku* (Zagreb, 1937.) i dr. (Podaci preuzeti iz: E. Pal. [Elizabeta PALANOVIĆ], »Belić, Matija«, u: *HBL*, 1, 613; [A. VUJIĆ, ur.], *nav. dj.*, I. svezak, 82; *Tko je tko u NDH*, 32; Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 28 i d.)

¹¹⁰ Stjepan Bakšić rodio se u Cvetkoviću kod Jastrebarskog 15. prosinca 1889., a umro je u Budrovcu kod Đurđevca 7. kolovoza 1963. U razdoblju od 1909. do 1913. u Zagrebu je studirao bogosloviju. Za rimokatoličkog je svećenika zaređen 1913. Nakon Zagreba, studije je nastavio na Gregorijanskom sveučilištu u Rimu (1913.–1915.). U Innsbrucku je stekao doktorat iz filozofije (1915.) i teologije (1918.). Na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu predavao je osnovno bogoslovlje (1919.–1924.). Od 1925. do 1963. bio je na istom fakultetu redoviti profesor. U dva je navrata (akad. god. 1935./36. i 1940./41.) bio dekan Bogoslovnog fakulteta. Bio je član »Hrvatske bogoslovne akademije«. Godine 1930. postao je kanonik te katedralni i varaždinski arhiđakon. Od 1953. bio je generalni vikar zagrebačke nadbiskupije, papin komornik te apostolski protonotar. Svojim znanstvenim radom znatno je pridonio utvrđivanju hrvatskoga teološkog i filozofskog nazivlja. U razdoblju od 1919. do 1936. uređivao je »Katolički List«. Bio je suurednik »Bogoslovne smotre« (1923.–1937.). Važnija su mu djela: *Vjerske sekte u našim krajevima* (Zagreb, 1924.), *Papina nepogrešivost* (Zagreb, 1925.), *Tko su adventisti i što uče?* (Zagreb, 1930.), *Teozofija u svijetlu razuma i kršćanstva* (Zagreb, 1934.), *Presveto Trojstvo* (Zagreb, 1941.), *Bog Stvoritelj. Stvaranje tvarnog i duhovnog svijeta*, 1 (Zagreb, 1946.) i dr. (Podaci preuzeti iz: F. E. H., »Bakšić, Stjepan«, u: *HBL*, 1, 377–38; [A. VUJIĆ, ur.], *nav. dj.*, I. svezak, 53; »Stjepan Bakšić«, *Danica*, 2001., 7; Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 86 i d.)

¹¹¹ Vjekoslav Gortan rodio se u Beramu 7. listopada 1892., a umro je u Zagrebu 27. srpnja 1966. Gimnaziju je završio u Pazinu (1912.). U Ljubljani je pohađao Zadružnu školu. Studij prava započeo je u Beču, a nastavio u Zagrebu, gdje je diplomirao. Godine 1928. stekao je doktorat prava. Pod Krekovim se utjecajem posvetio zadrugarskom pokretu. U razdoblju od 1914. do 1919. vodio je Gospodarsko društvo i Kreditnu zadrugu u Baderni. Nakon sklapanja Rapallskog ugovora (1920.) doselio se u Zagreb, gdje je bio jedan od utemeljitelja Zadružne sveze (1920.). Kasnije se posvetio razvitku nabavljačkoga i proizvodnog zadrugarstva. Osnovao je i upravljao zadrugama (potrošačkim, proizvodnim i kreditnim): Samopomoć (1921.–1932.), Centralna seljačka mljekarska zadruga (1926.–1934.), Hrvatski štediša (1924.–1946.). Bio je jedan od utemeljitelja Građevne zadruge radnika i namještenika (1929.). Od 1940. bio je ravnatelj Glavnog saveza hrvatskih privrednih zadruga. Nakon 1945. radio je u Privremenom odboru za sređivanje prilika u zadrugarstvu u Hrvatskoj, a bio je i član Upravnog odbora Glavnoga zadrugarskog saveza u Beogradu. Pokrenuo je zadrugarska glasila »Mljekarski List« (1926.) i »Zadružna Svijest« (1930.). Bio je blagajnik Društva sv. Jeronima. (Podaci preuzeti iz: »Vjekoslav Gortan /1892–1966/«, *Danica*, 1971., 13; T. De. [Tatjana DELIBAŠIĆ], »Gortan, Vjekoslav«, u: *HBL*, 5, Zagreb, 2002., 67; Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 22 i d.)

¹¹² Antun Šimčik umro je 27. rujna 1970. u Zagrebu. Vidi: »Antun Šimčik«, *Danica* 1972., 211–212.

¹¹³ Andrija Živković rodio se u Sikirevcima 23. studenoga 1886., a umro je u Zagrebu 10. siječnja 1957. Gimnaziju je pohađao u Vinkovcima i Osijeku, gdje je 1906. maturirao. Visoki bogoslovni studij pohađao je u Rimu na Gregorijani, kao pitomac kolegija Germanicum-Hungaricum (1906.–1913.), gdje je 1909. promoviran na čast doktora filozofije, a 1913. bogoslovije. Godine 1912. u Rimu je zaređen za rimokatoličkog svećenika. Vrativši se sa studija bio je imenovan za kapelana u Nuštru (1913.). Od 1913. do 1914. bio je profesor filozofske propedeutike u biskupskom liceju u Đakovu. U razdoblju od 1914. do 1925. djelovao je kao profesor na biskupskome bogoslovnom učilištu u Đakovu. U razdoblju od 1914. do 1920. obnašao je dužnost tajnika đakovačkog biskupa. Od 1914. do 1918. bio je prvi prefekt u đakovačkom sjeme-

mičara iz Domagoja. U provinciji rade mlađji svećenici »kao dobro uređjena vojska«. Nema među njima Petra Grgeca.¹¹⁴ On se još bori u redovima jugoslavenskih dobrovoljaca daleko od domovine.¹¹⁵ Dr Rudolf Eckert leži na riječkom groblju. Gladne došljake s fronte i studente iz pasivnih krajeva te neplaćene novinare hrani domagojska menza. Joža, kuhar, tipični Zagorac, stereotipno odgovara došljaku, koji mu se došao prijaviti na hranu: vre nekak bu. Za ovaj »nekak« boljela je glava Rogulju i Gortana, jer je bila oskudica u hrani (i domagojskoj blagajni). Bilo je dobrih ljudi u provinciji, koji su slali grah, krumpir i kukuruzno brašno. Repe i kupusa moglo se kupiti i u Zagrebu. U jednoj sobi slamnjača do slamnjače i neka teška vunena hercegovačka ćepeta. Svi su zadovoljni a pričanjima i planovima ni kraja ni konca. Tako se kovao tip katoličkih intelektualaca u osvi-tu stvaranja države S H S.¹¹⁶ Tko nije imao mjesta u Domagoju, mogao je besplatno pre-

ništu. Tijekom 1917. i 1918. bio je prebendar (nadarbenik). Od 1920. do 1925. bio je ravnatelj biskupske kancelarije. Počasnim papinskim komornikom imenovan je 1916., a tajnim komornikom 1923. Od 1925. do 1952. bio je redoviti profesor moralnog bogoslovlja na zagrebačkome Bogoslovnom fakultetu. Jedan je od urednika »Bogoslovske smotre«. Dužnost rektora Sveučilišta u Zagrebu obavljao je od 1938. do 1940. Važnija su mu djela: *Dr. Antonin Cyril Stojan nadbiskup olomučki. Uspomeni velikog pobornika za ideju unije* (Đakovo, 1924.), *Problem etičke kulture* (Mostar, 1927.), *Naša Crkva i naša inteligencija* (Mostar, 1929.), *Jedinstvo kršćanske kulture* (Zagreb, 1930.), *Enciklike pape Pija XI. Za moralno socijalni preporod društva* (Zagreb, 1931.), *Kultura boljševizma* (Zagreb, 1933.), *Eugenika i moral* (Zagreb, 1933.), *Osnovne ideje njemačkog »pozitivnog kršćanstva«* (A. Rosenberg: »Der Mythos des XX. Jahrhunderts«) (Zagreb, 1935.), *Katoličko moralno bogoslovlje, I.–III.*, (Zagreb, 1938.–1946.). (Podaci preuzeti iz: [J. ŠIDAK, ur.], *Spomenica u povodu proslave 300-godišnjice Sveučilišta u Zagrebu*, sv. 1., Zagreb, 1969., 369; Luka MARIJANOVIĆ, »Kulturno-prosvjetna i preporodna djelatnost profesora i studenata đakovačke bogoslovije«, *Diacovensia*, Đakovo, 4/1996., br. 1, 141; Marin SRAKIĆ, »Odgojitelji u Bogoslovnom sjemeništu i profesori na Teologiji u Đakovu od 1806.–1996.«, *Diacovensia*, 4/1996., br. 1, 236; Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 52 i d.; ISTI, »Politička orijentacija dijela hrvatskih katoličkih seniora u Slavoniji od objavljivanja 'Svibanjske deklaracije' Jugoslavenskog kluba u Beču do osnutka Hrvatske pučke stranke /1917.–1919./«, *Scrinia slavonica*, Slavonski Brod, 1/2002., 201 i d.)

¹¹⁴ Petar Grgec rodio se u Kalinovcu kod Đurđevca 16. veljače 1890., a umro je u Zagrebu 22. kolovoza 1962. Književnik, publicist, katolički javni djelatnik i političar. Diplomirao je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. U književnom i publicističkom radu posebno se bavio narodnim pjesništvom. Za vrijeme Prvoga svjetskog rata dospio je u talijansko zarobljeništvo (1917.). U svibnju 1918. došao je na Siciliju, u Noce-ro Umbro, u logor »jugoslavenskih časnika-dragovoljaca«. Preko Soluna vratio se u domovinu. Između dva svjetska rata radio je kao profesor Nadbiskupske klasične gimnazije u Zagrebu, a za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske (1941.–1945.) bio je ravnatelj I. realne gimnazije. Uređivao je više časopisa i listova: »Hrvatska Prosvjeta«, »Luč«, »Narodna Politika«, »Selo i Grad« (Zagreb) i dr. Značajnija su mu književno/publicistička djela: *Jugoslavenski Argonauti* (Zagreb, 1919.), *Temelji društva* (Zagreb, 1922.), *Stare slave djedovina* (Zagreb, 1924.), *Kod namjesnika Kristova* (Zagreb, 1925.), *Život i djela Ivana Karlovića* (Zagreb, 1931.), *Od Hrvatske do Indije* (Zagreb, 1933.), *Božji bjegunac* (Zagreb, 1939.), *Na izvorima pjesništva* (Zagreb, 1940.), *Topovi su grmjeli* (Zagreb, 1940.), *Krvava služba* (Zagreb, 1940.), *U paklenom trokutu* (Zagreb, 1940.), *Razvoj hrvatskog narodnog pjesništva* (Zagreb, 1944.), *Blaženi Augustin Kažotić i njegovo doba* (Zagreb, 1963.) i dr. (Podaci preuzeti iz: V. D., »Grgec Petar«, u: *Znameniti i zaslužni Hrvati*, 97; [A. VUJIĆ, ur.], *nav. dj.*, I. svezak, 414; *Tko je tko u NDH*, 138–139; Iv. Ba. [Ivo BALENTOVIĆ] i R. [Redakcija HBL-a], »Grgec, Petar«, u: *HBL*, 5, 173–174; J. KRIŠTO, *Prešućena povijest*, 285 i d.; Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 32 i d.; Franjo VELČIĆ, »Odnos hrvatskoga katoličkog pokreta prema znanosti i umjetnosti (Maraković, Grgec, Binički)«, u: [Z. MATIJEVIĆ, ur.], *Hrvatski katolički pokret*, 354.)

¹¹⁵ Vidi: P. GRGEC, *Jugoslavenski Argonauti. Istinita slika iz talijanskog ropstva*, Narodna knjižara, Zagreb, 1919.

¹¹⁶ Kuntarić je vjerojatno mislio na nastanak Države Slovenaca, Hrvata i Srba (29. listopada 1918.) i stvaranje Kraljevstva/Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (1. prosinca 1918.). O Državi SHS opširnije vidi: S. BUDISAVLJEVIĆ, *Stvaranje države Srba, Hrvata i Slovenaca. Povodom četrdesetogodišnjice jugo-*

spavati u redakciji »Novina« u pokrajnjoj sobi. Moja malenkost kao učiteljski pripravnik radio sam, dakako po noći, pod nadzorom Luke Matasovića, u knjigovodstvu »Novina«. Tada na Kaptolu¹¹⁷ malo je bilo osjećaja za one, koji će doskora ponijeti na svojim legjima svu katoličku akciju, koji će smjelo stupiti u javnost kao politička stranka.¹¹⁸

Prvi počeci.

Grupa oko »Novina« afirmirala se u Narodnom Vijeću S H S u Zagrebu¹¹⁹ još onda, dok je ono radilo u konspiraciji.¹²⁰ Ona je predstavljala jedan savremeni, novi, katolički pokret, koji nije bio opterećen nikakvom političkom prošlošću. Ona je bila živo zauzeta za stvaranje jugoslavenske države.¹²¹ Znalo se, da je mreža njezinih simpatizera prekrila sva područja gdje obitavaju Hrvati. Zvanični delegat u Narodnom Vijeću bio je Dr Janko Šimrak.¹²² Ali ovo su samo krupne historijske konstatacije. Važnije je ovdje spomenuti

slovenskog ujedinjenja, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1958., 133–163; F. ČULINOVIĆ, *Državnopravni razvitak Jugoslavije*, 124–132; ISTI, *Jugoslavija između dva rata*, I, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1961., 47–150; B. KRIZMAN, *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslavenske države*, Školska knjiga, Zagreb, 1977., 67 i d.; Lj. BOBAN, »Kada je i kako nastala Država Slovenaca, Hrvata i Srba«, *ČSP*, 24/1992., br. 45–60; H. SIROTKOVIĆ, »O nastanku, organizaciji, državnopravnim pitanjima i sukcesiji Države SHS nastale u jesen 1918.«, *ČSP*, 24/1992., br. 3, 61–74; H. MATKOVIĆ, *Povijest Jugoslavije (1918–1991). Hrvatski pogled*, Naklada Pavičić, Zagreb, 1998., 46–54; Dragutin PAVLIČEVIĆ, *Povijest Hrvatske*, Naklada Pavičić, Zagreb, 2000., 311–312.

¹¹⁷ Kuntarić misli na viši kler zagrebačke nadbiskupije.

¹¹⁸ Misli se na HPS.

¹¹⁹ Opširnije o nastanku i radu Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba vidi: S. BUDISAVLJEVIĆ, *nav. dj.*, 121–133, 141–148, 156–160, 170–175; F. ČULINOVIĆ, *Jugoslavija između dva rata*, I, 51–63; B. KRIZMAN, *Hrvatska u Prvom svjetskom ratu*, 213–244; ISTI, *Raspad Austro-Ugarske*, 40 i d.; D. PAVLIČEVIĆ, *nav. dj.*, 312–317. O djelovanju članova Seniorata u Narodnom vijeću SHS opširnije vidi: Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 70–75 (potpoglavlje: »Hrvatski katolički seniorat i osnivanje Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba /1918./«); ISTI, »Hrvatski katolički seniorat i politika«, 147–149; ISTI, »Hrvatski katolički pokret i južnoslavenska politika (1912.–1918.)«, *Dometi*, Rijeka, 9/1999., br. 7–12, 83–84; ISTI, »Politička orijentacija Hrvatskoga katoličkog pokreta u posljednjim godinama postojanja Austro-Ugarske Monarhije i prvim danima stvaranja Kraljevstva SHS (1903.–1918.)«, *DI*, 10/2001., br. 1–2 (51–52), 153–155; ISTI, »Hrvatski katolički pokret i politika (1903.–1929.)«, *CCP*, 25/2001., br. 47, 187. Također vidi: [Josipa PAVER i Slavica PLEŠE, priredile], *Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba. Inventar*, Zagreb, Arhiv Hrvatske, Zagreb, 1993.

¹²⁰ Kuntarić, vjerojatno, misli i na tajne sastanke koji su se održavali krajem studenoga 1916. i kasnije u župnom dvoru crkve sv. Blaža u Zagrebu. O konspirativnom radu nekih članova Seniorata i dijela hrvatskih političara u posljednjim mjesecima postojanja Austro-Ugarske Monarhije opširnije vidi: J. KRIŠTO, *Prešućena povijest*, 344–345; Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 47. Također vidi: J. ŠIMRAK, »Neke uspomene iz godine 1916.–1918.«, *NP*, 5/1923., br. 109, 3. Neki su seniori kasnije to konspirativno djelovanje držali »klicom« budućega Narodnog vijeća. (M. MATULIĆ, »Postanak Jugoslavije«, *Seljački Kalendar 1928.* /dalje: *SK*/, Zagreb, 1927., 43.)

¹²¹ O fenomenu »katoličkog jugoslavenstva« opširnije vidi: J. KRIŠTO, »Katoličko priklanjanje ideologiji jugoslavenstva«, *ČSP*, 24/1992., br. 2, 25–45; ISTI, *Prešućena povijest*, 327–372; Z. MATIJEVIĆ, »Katolička crkva u Hrvatskoj i stvaranje jugoslavenske države 1918–1921. godine«, *PP*, 5/1986., 1–93; ISTI, *Slom politike*, 30 i d.; ISTI, »Politika katoličkog jugoslavenstva«, u: [H.-G. FLECK i Igor GRAOVAC, ur.], *Dijalog povjesničara-istoričara*, Friedrich Naumann Stiftung, Zagreb, 2000., 155–171.

¹²² O djelovanju vlč. J. Šimraka u Narodnom vijeću opširnije vidi: B. KRIZMAN, *Raspad Austro-Ugarske*, 53; ISTI, *Hrvatska u Prvom svjetskom ratu*, 233; Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 70–75; ISTI, »Hrvatski katolički seniorat i politika«, 147–149.

rad onih naših seniora na čelu s Drom Petrom Roguljom, koji su se kao dobrovoljci stavili u službu Narodnog Vijeća u časovima, kad je sve previralo a opće narodno veselje da je rat svršen i da je nestala Monarhija, da smo se riješili starog ugnjetavača a ujedno i naša politička naivnost, bilo je samo pokrivač, koji je zatvarao oči pred zbiljom, pred eksplozijom masa. U tim su danima i noćima dežurali seniori kao Marije Matulić, Dr Julije Radočaj i drugi te predstavljali vlast, jer su se naši građanski političari gubili u raspravama.¹²³ Koliko je samo pošteno života nad izrečenim smrtnim kaznama po prijekom sudu. Pri-povjedao mi je Dr Matulić, kako je na telefonski upit iz provincije, kad se tražilo odobrenje smrtno kazne, on lakonski odbijao izvršenje smrtno kazne.

Dru Rogulji pada udio da daje opće smjernice. On ne ishitrava uvodnike u »Novinama«. Oni su plod poznavanja prilika, ljudi i dogovora. Logičan i koncizan Roguljin duh nije volio duge tirade, navijanja sad na jednu sad na drugu stranu. Zato se mnogima činio njegov stav diktatorskim ali simpatičan, jer je ono vrijeme tražilo akciju a ne besplodne diskusije. Rogulja, Barić, Andrić, Deželić i drugi stariji seniori stalno su na putu. Oni su donosili izvorne poglede i potrebe ljudi iz provincije. Znalo se, kako misli kler u Dalmaciji, Bosni, Hercegovini i Vojvodini, da ne spominjem užu Hrvatsku i Slavoniju. Svi su tražili radikalne promjene u upravi i zaštitu malih ljudi. Seljački problem na prvom mjestu. Ovaj opći osjećaj za široke narodne mase koje su očekivale bolji život u novoj državi, prevladavao je i u vodstvu. Ne smije se tajiti, bilo je mnogo destruktivnih pojava, koje su razbijale i onako slabu državnu vlast. Boljševička propaganda je snažna. Ona ne ide u pravcu socijalizma već u anarhičnom rušenju svega što je staro.¹²⁴ Zato nastaje i nezadovoljstvo s agrarnom reformom,¹²⁵ jer se provedbom odugovlačilo i upotrebljavala u stranačke svrhe jug.[oslavenske] dem.[okratske] stranke.¹²⁶

Mi smo formulirali naš državopravni program na historijskoj podjeli i ekonomskog razvitka tražeći umjerenu federativnu državu,¹²⁷ ravnopravnost naroda i mnogo, mnogo slobode, koju je upravna vlast zloupotrebljavala od prvih dana postanka države na račun velikosrpske ideje.¹²⁸ K

¹²³ Prema svjedočanstvima samih seniora u odsudnim danima nestajanja Monarhije i stvaranja Kraljevstva SHS »domagojske prostorije [u Zagrebu] imale su izgled kasarne, jer su bile pune oružja, dok je priličan broj domagojaca sudjelovao u raznim teškim službama Narodnoga Vijeća«. (M. M.[ATULIĆ], »Domagoj za vrijeme rata /God: 1916.–1918./«, *Luč*, 17/1921., br. 2, 61.) Također vidi: Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 72–73.

¹²⁴ O antiboljševičkom, odnosno antikomunističkom stajalištu HKP-a vidi: B. PEROVIĆ, *Komunizam*, HKD sv. Jeronima, Zagreb, 1938.

¹²⁵ O pitanju provođenja agrarne reforme na posjedima Katoličke crkve opširnije vidi: Z. MATIJEVIĆ, »Katolička crkva u Hrvatskoj i stvaranje jugoslavenske države«, 48–56 (potpoglavlje: »Agrarna reforma i posjedi Katoličke crkve u Kraljevini SHS«).

¹²⁶ Riječ je o Jugoslavenskoj demokratskoj zajednici, odnosno Demokratskoj stranci. O nastanku i djelovanju te političke stranke opširnije vidi: Branislav GLIGORIJEVIĆ, *Demokratska stranka i politički odnosi u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca*, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 1970.

¹²⁷ HPS se zalagao za autonomističko uređenje Kraljevine SHS. O tome vidi: Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 160. Također vidi: *Što je Hrvatska pučka stranka i što ona hoće. Program i uređenje stranke*, Zagreb, 1919., u: Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 309–312; *Što je Hrvatska pučka stranka i što ona hoće. Načela i program stranke*, Zagreb, 1927., 3–9.

¹²⁸ O velikosrpskoj ideologiji vidi: [Bože ČOVIĆ, ur.], *Izvori velikosrpske agresije*, August Cesarec i Školska knjiga, Zagreb, 1991.

tome se je otežalo s izborima za konstituantu,¹²⁹ što je stvaralo veliko neraspoloženje hrvatskog naroda protiv Beograda.

Historija uči!

Stara je istina, da »mladi« nemaju povjerenja u »stare«. Prvi su dinamični a drugi statični. Ali to ne bi bila još dovoljna formula, koja bi odobrila da se osnuje nova politička stranka, kad ih kod nas bješe već nekoliko.¹³⁰ Osnovna je misao druga. Hrvatske političke stranke do 1918. godine smatrale su Crkvu kao pomoćno sredstvo za svoje ciljeve. Glavni nosioci svih naših političkih stranaka u provinciji bili su svećenici, ali su bili uvijek izigrani, ne u osobnim ili staležkim interesima nego u osnovnim, principijelnim pitanjima. Vodstvo raznih stranaka u Zagrebu pod utjecajem framazunerije pripremalo je lajicizaciju našeg narodnog života. Svećenstvo u provinciji radeći za ciljeve opozicijskih stranaka nije imalo garanciju za očuvanje pozitivnog kršćanstva. Sjetimo se samo načina borbe oko zakona za pučke škole.¹³¹ Što više, svećeni[ci] su bili nadvladani i kao klasa i kao nosioci katolicizma. Većinom na liniji praktičnog materijalizma.

Dakle, u našoj sredini, tamo od 1860 godine do 1918. godine, do osnutka Kraljevstva Srba Hrvata i Slovenaca Crkva je bila s jedne strane pod skrbništvom nenarodnih režima a sa druge, opoziciju protiv ovih vodilo je svećenstvo u redovima pravaša, obzoraša pa čak i u novoosnovanoj hrvatskoj [pučkoj] seljačkoj stranci. Ni jedni ni drugi nisu bili lojalni partneri, jer zaštita vjere kao takova a napose njezina pozitivna uloga imala je sekundarni karakter. Brzo se na obje strane zaboravljalo na usluge crkve i njezina svećenstva a nada sve je mutilo zdravi pastoralni život neprirodno prijateljstvo sumnjivih zaštitnika. U takvoj situaciji duhovni, vjerski život nije išao u korak s općim napretkom kršćanske kulture. Seniorat je zauzeo drugo stanovište. Vjerujući u stvaralačku snagu vjere, historijsku misiju katolicizma u hrvatskom narodu¹³² nije mogao pristati da njegova budućnost bude prijevjesak građanskih stranaka, da još eventualno snosi odgovornost za njihove grijehе. Na-

¹²⁹ O sudjelovanju HPS-a na izborima za Ustavotvornu skupštinu (Konstituantu) Kraljevine SHS vidi: Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 148–156 (potpoglavlje: »Izbori za Ustavotvornu skupštinu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca i parlamentarno djelovanje Hrvatske pučke stranke /1920.–1923./«). Također vidi: B. GLIGORIJEVIĆ, *Parlament i političke stranke u Jugoslaviji (1919–1929)*, Institut za savremenu istoriju i Narodna knjiga, Beograd, 1979., 67–114.

¹³⁰ U Hrvatskoj je neposredno nakon stvaranja Kraljevine SHS djelovalo nekoliko političkih stranaka: H(P–R)SS, Hrvatska stranka prava (»frankovci«), Hrvatska zajednica, Jugoslavenska demokratska stranka, Narodna radikalna stranka, Socijalistička radnička partija Jugoslavije (komunista) i dr.

¹³¹ O odnosu Katoličke crkve prema pitanju školstva u Kraljevini SHS vidi: Z. MATIJEVIĆ, »Katolička crkva u Hrvatskoj i stvaranje jugoslavenske države«, 60–63 (potpoglavlje: »Katolička crkva u Hrvatskoj i spor u vezi s nacrtom školskog zakona«). Također vidi: J. LANG, *Srednja škola bez religije*, Hrv.[atski] Kat.[olički] narodni savez, Zagreb, 1919.; Karlo ETEROVIĆ, *Sloboda nastave i državni monopol škola*, Savremena pitanja, Mostar, 1921.

¹³² Glede »misije« hrvatskog naroda među južnoslavenskim narodima karakteristična je sljedeća Roguljina izjava: »U naše je ruke postavio Gospod budućnost južnih Slavena, nama je dao, da preuzmemo providencijalnu zadaću hrvatskoga, srpskog i slovenskog naroda, glavni uzrok postojanja naše države [Kraljevine SHS]. [Hrvatski] katolički pokret nosi prvi najsnažnije misao stvaranja jedne jedinstvene slavenske kulture na Jugu, misao ujedinjenja Crkava. [...] Kroz sve naše nastojanje i politiku i religioznu i kulturnu i socijalnoekonomsku i državopravnu prolazi kao crvena nit ta ideja i ona daje glavni ton svemu senijorskom

ročito su bili nesavremeni socijalni programi. Neki zakukuljeni konzervativni, neki puni maglovite demagogije.¹³³ Biskup Dr Antun Mahnić postavio je načelo »aut – aut«. Za ono vrijeme idejne orijentacije vrlo potrebna i plodonosna parola.¹³⁴ Treba braniti osnove kršćanstva, jasno i određeno. Kao i u drugim evropskim državama moraju Hrvati katolici imati svoju stranku.¹³⁵ Ona neće biti u defenzivnoj poziciji već ofenzivnoj, stvaralačkoj na svim područjima narodnog života.

Ovo je nazvano politički klerikalizam. Vulgarno: obrana privilegija crkvenih ljudi.¹³⁶ Ali baš te demagoške parole gubit će u stvarnosti svoj smisao, kad se ustroji jaka stranka. Ona se bori za provodjenje kršćanskoga socijalizma, harmoniju među staležima i stvaranje kršćanskoga društva i kulture.¹³⁷ Već sam nabujali društveni život, razvoj demokracije poslija I. svjetskog rata, negirao bi uspjeh stranke, koja bi se brinula samo za kler, za

radu. [...] Onda će istom i Srbin i Hrvat i Slovenac biti član jedne jedinstvene nacije, onda će Jugoslavija biti slobodnom domovinom novoga južnoslavenskoga naroda« (P. ROGULJA, »Vrhovni cilj«, *SV*, 3/1919., br. 2, 17–18). To Roguljino »svrhunaravno shvaćanje« državnoga i narodnog ujedinjenja Južnih Slavena, s izgledom za stvaranje zajedničke kulture i ujedinjenje dviju već sada gotovo tisuću godina odvojenih crkava gotovo je u potpunosti odražavalo Mahnićeve ideje. Krčki je biskup, nekoliko mjeseci kasnije, izrekao sljedeću misao: »Bog nas je u svojoj mudroj providnosti na čudesni upravo način [...] zbio u jedno tijelo. *Osvanuo nam je veliki dan, a na nebu nam se ukaza znak s natpisom S[lovenici] H[rvati] i S[rbi]*. Narode moj, u ovom ćeš znaku pobijediti! Hrvati, Srbi, Slovenci! Božja je volja, da ostanete na vijek nerazdruživo ujedinjeni« (Antun MAHNIĆ, »Sveta Stolica i Jugoslaveni«, *NP*, 2/1919., br. 265, 2.) Vidi: Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 90; ISTI, »Hrvatski katolički seniorat i politika«, 153–154.

¹³³ O stajalištu Seniorata prema političkim strankama u Hrvatskoj vidi: R. P. [P. ROGULJA], »Likvidacija stranaka«, *NP*, 1/1918., br. 27, 1; ISTI, »Nove stranke na vidiku«, *NP*, 1/1918., br. 28, 1. Također vidi: Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 83–85.

¹³⁴ Mahnićevo »aut-aut« bio je rezultat njegova pozornog praćenja duhovnog kretanja u Hrvatskoj, pogotovo na području publicistike i kulture. Biskup je došao do zaključka da je kršćanstvo, i na njemu utemeljeni svjetonazor, sve više ugrožen širenjem liberalnih ideja među hrvatskim katolicima. Mahnićevim pozivanjem na kršćanska načela započela je u tadašnjem hrvatskom društvu – »razdioba duhova«, tj. razdvajanje kršćanskih ideja od onih za koje se moglo dokazati, ili se barem tako držalo, da su s njima nespojive. Vidi: I. RADIĆ, *nav. dj.*, 35–70 (potpoglavlja: »Tragom istine do prve Istine«, »Tragom načela do samog Početnika«, »Radikalizam«, »Liberalizam na nakovnju«, »Literarni kritik«, »Na polju javne nastave« i »Na političkom polju«); A. BOZANIĆ, *Biskup Mahnić pastir i javni djelatnik u Hrvata*, 105; J. KRIŠTO, »Katoličko organiziranje i politika«, 97; ISTI, *Prešućena povijest*, 199–202; Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 23–24.

¹³⁵ Ideja o osnivanju političke stranke pojavila se u seniorskim redovima, ponajprije u Roguljinu krugu, još 1918. Zanimljivo je da su hrvatski seniori željeli osnovati stranku zajedno sa Slovencima. Pokušaj ostvarenja te ideje napuštena je tek krajem 1919., kada se konačno odustalo od organiziranja Jugoslavenske pučke stranke. Ipak, zajedničko političko djelovanje sa Slovencima bilo je vidljivo unutar »Jugoslavenskog kluba« u parlamentima Kraljevine SHS (1919.–1922., 1927–1929.). Opširnije vidi: Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 78, 92–106 (potpoglavlje: »Pokušaj osnivanja Jugoslavenske pučke stranke i organiziranje Hrvatske pučke stranke /1919.–1920./«).

¹³⁶ Iz samih seniorskih redova pod pojmom »klerikalizam« podrazumijevalo se sljedeće: »Klerikalizam nije ništa drugo nego utemeljenje javnog, političkog života na kršćanskim načelima«. (Dr. FRANC., »Klerikalizam ili kat.[olička] svijest?«, *NR*, 2/1923., br. 2, 194.) Pristajanje na svako drugo tumačenje pojma »klerikalizam« išlo bi, prema mišljenju seniora, za tim da »Crkvu liši svakog upliva na javni život«. (A. ŽIVKOVIĆ, »Riječ o 'klerikalizmu'«, *KL*, 79/1928., br. 10, 124.) Također vidi: Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 254–260.

¹³⁷ Vidi: *Što je hrvatska pučka stranka i što ona hoće*. Program i uređenje stranke, u: Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 303–309 (poglavlja: »Što traži Hrvatska Pučka Stranka za seljake?«, »Što traži Hrvatska Pučka Stranka za radništvo?«, »Što hoće Hrvatska Pučka Stranka da uredi na korist pomoraca i ribara?«, »Što traži Hrvatska Pučka Stranka za obrtnike?«, »Kako bi Hrvatska Pučka Stranka htjela unaprijediti trgovinu

jednu »privilegiranu kastu« po protivničkoj frazeologiji. Stranka se mora obraćati širokim masama i već radi svoga opstanka ne može biti tako uskogrudna. To je bilo jasno i protivnicima ali iz demagoških motiva nazvali su je »popovskom strankom« (Radić,¹³⁸ Wilder,¹³⁹ Korač¹⁴⁰ etc.). U nepolitičkom narodu takove su parole imale uspjeh.

Stranke na temelju kršćanstva u Evropi odigrale su znatnu ulogu sve do danas.¹⁴¹ One postaju regulator u najtežim danima nacija i država. Čuvati i širiti jednu ideologiju može samo preko političke organizacije, jer se od svršetka I. svjetskog rata jasno vidi, da totalitarni materijalistički režimi idu za tim da nasilnim putem likvidiraju sve religije, napose kršćanstvo. To je tada bila pojava vremena a i danas se nije u tom smislu mnogo promijenilo. Ali je već tada bilo katoličkih intelektualaca, koji su bili protivni ovoj koncepciji. Istini za volju, mora se reći, bilo ih je koji su odbijali ujedinjenje južnih Slavena.¹⁴² Neki su tražili punu apolitičnost katolika.¹⁴³ Ideja ima svoj dublji smisao u univerzalnosti katoličke Crkve. Što više, ona je danas vrlo privlačna no poslije prvog svjetskog rata zahtjev je vremena bio afirmacija hrvatstva na svim područjima njegova života. Napose naše zapadne kršćanske civilizacije. No tko bi dao vjerniku i Crkvi garanciju, da će u svom radu biti slobodni? Tamo gdje nije bilo političke obrane Crkve, tamo je ona bačena u sužanjstvo, sloboda akcije skućena, a materijalno uništavana. Protivnici triumfiraju, jer je ostvarena parola »vjera je privatna stvar«. Medjutim politička povijest potvrđuje da se i ta »privatna stvar« do krajnjih granica proganja, do uništenja svake religije kao »opijuma, koji truje zdravi organizam«. Sve ovo nije neko spekulativno navijanje, da se obrani princip organiziranja ljudi koji vjeruju. Napokon, tom istom metodom služe se sve ideologije počevši od liberalne buržoazije do marksizma. Zar bi i jedna ideologija došla do izražaja, a da nije imala političkih zagovornika. Zar bi mogli osporiti marksizmu pravo na političku organizaciju, da dodje do svoga cilja? Kršćansko shvaćanje života i društva sigurno je na istoj misaonoj visini i stvarnosti kao i marksizam u očima svih objektivnih protivnika religije a da o moralnoj snazi i ne govorimo. Nitko nema prava oduzimati slobodu tim više, jer je kršćanstvo, napose u Evropi dalo neprocjenjive i neugasive vrednote koje i danas u doba tehnizacije ima kohezivnu snagu medju državama i narodima svijeta. Teorije o stupnjevima razvitka koje bi imale likvidirati religiju postaju iluzorne. Sila nije mogla pobi-

i trgovce?«, »Zahtjevi Hrvatske Pučke Stranke za činovništvo i učiteljstvo« i »Kako hoće Hrvatska Pučka Stranka da se urede vjera i škole«).

¹³⁸ U Radićevu »Slobodnom Domu«, glavnom glasilu H(P-R)SS-a, često se na najoštrij način napadalo HPS. Vidi: Franjo ŠKRINJAR, »Iznakažena troimena stranka«, *Slobodni Dom*, Zagreb, 14/1920., br. 32, 3–4.

¹³⁹ Većeslav Wilder (1878.–1959.), hrvatski političar.

¹⁴⁰ Vitomir Korač (1877.–1935), hrvatski političar.

¹⁴¹ Političke stranke koje su temeljile svoj politički program na kršćanskim načelima – demokršćanske, odnosno kršćansko-socijalne stranke – bile su udružene u Bijelu internacionalu. (»Bijela internacionala«, *SK 1922*, Zagreb, 1921., 85–86.)

¹⁴² Među katoličkim svećenicima koji su se najodlučnije suprotstavljali državnom ujedinjenju južnoslavenskih naroda najistaknutije mjesto zauzimaju pop Stipe pl. Vučetić (1873.–1945.) i vlč. Stjepan Pavunić (1875.–1959.). Vidi: Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 67–68; Milivoj KOVAČIĆ, *Stjepan Pavunić virovec, vrbovečki i koprivnički župnik*, Hrvatski zemljopis i Naklada dr. Feletar, Koprivnica, 2001.

¹⁴³ Lj. Kuntarić vjerojatno misli na dr. Merza, najagilnijeg pobornika provođenja ideja KA među hrvatskim katolicima. Vidi: Z. MATIJEVIĆ, »Hrvatska pučka stranka i dr. Ivan Merz«, *OŽ*, 52/1997., br. 3–4, 223–236.

jediti duh. Katolička Crkva, najveća organizacija svijeta, na II. vatikanskom koncilu¹⁴⁴ proglasila je čovječanstvu divnu ideju: koegzistenciju duha kao nadopunu koegzistenciji političkoj i ekonomskoj različitih sistema. Ova ideja sve više prodire u svijest čovječanstva i kada ona bude prodrla počevši od Ujedinjenih nacija do zadnjega člana, sigurno će otpasti potreba da se zaštiti misao i vjera političkom akcijom.

Seniorat i nije Hrvatsku Pučku Stranku smatrao konfesionalnom.¹⁴⁵ Njegovi su pogledi bili dalekovidni. Dr Petar Rogulja pozvao je na socijalni tečaj u Homcu (1919.) tri profesora karlovačke bogoslovije i nekoliko bogoslova u želji da se među pravoslavicima organizira analogni pokret koji će u općim pitanjima kršćanstva i morala zauzimati zajednički stav. Ovu interkonfesionalnost neki su oštro napadali ali poslije velikoga pape Ivana XXIII.¹⁴⁶ mora se ocijeniti nastojanje Seniorata kao dalekovidno i pozitivno. Kolika je šteta da je ta započeta ideja zamrla ranom smrću dra Rogulje.

Razgovori u domagojskim prostorijama 1918. do 1920. često su se dotakli pitanja rastave crkve i države. Nekim konzervativnim ali neaktivnim članovima rastava se činila kao težak udarac Crkvi. Nije se moglo ničim zaustaviti neminovni hod ateističkog nastojanja koji je već u mnogim državama proveo rastavu. Rogulja je znao govoriti da za taj moment moramo biti pripravnici. HPS morat će odigrati važnu ulogu. Naročito je inzistirao na odgoju katoličkih intelektualaca koji će u času rastave Crkve i države moći preuzeti akciju da osamostale Crkvu i ušćuvaju od nepotrebnih potresa. Kad se ovo sve savršeno sa stanjem male prosvjećenosti našega seljačkog naroda, i otpale inteligencije od izvora vjere, svoje crkve, onda tek iznesene ideje sve jače odskakuju u svojoj vrijednosti. Možda one i

¹⁴⁴ Drugi vatikanski koncil otpočeo je s radom 11. listopada 1962., za vrijeme pontifikata pape Ivana XXIII. (1958.–1963.), a okončan je 8. prosinca 1965., za pape Pavla VI. (1963.–1978.). Opširnije vidi: J. MERCIER, *nav. dj.*, 281–290.

¹⁴⁵ Iako su seniori naglašavali da se HPS temelji na »pozitivnom vjerskom stanovištu« i da svaki njegov član mora voditi »katoličku politiku«, to za njih nije značilo da se za stranku smije reći da je »konfesionalna«. Razlozi zbog kojih se odbacivao »konfesionalizam« HPS-a bili su sljedeći: »I. Država [Kraljevina] S.H.S. sastoji se većinom od nekatoličkog elementa, pa trebamo računati i na saradnju pozitivno-vjerskih elemenata u prvom redu među Srbima. II. Sve pogreške konfesijske stranke tovaru protivničke stranke na leđa Crkvi i čine je za to odgovornom. III. I taktički je zgodnija nekonfesionalna stranka, jer ima prema vani veću slobodu gibanja. IV. Crkva tim ništa ne gubi, ako ne bude stranka konfesionalna, jer će ona i onako štiti Crkvu, te raditi u parlamentu po Kristovim načelima. V. U glavnijim kulturnim i socijalnim pitanjima imaju gotovo sve religije, zastupane u državi S.H.S. a napose katolicizam i pravoslavlje jednake nazore i interese.« (Nav. prema: A. GUBERINA, *Preuzvišeni gospodine*, 51.) Drugim riječima, Seniorat se zauzimao za interkonfesionalnost HPS-a. Problem interkonfesionalizma u HKP-u dotaknuo je već P. Rogulja u članku »Pred zorom«. Radilo se o pristajanju uz jedan od dva sistema, tj. uz »sistem Köln« ili uz »sistem Berlin«. Naime, u njemačkom katoličkom pokretu došlo je do spora između zastupnika ovih dvaju sistema, i to u pitanju radničkih strukovnih organizacija. Borba se, iako ne u istoj mjeri, vodila i u političkom i književnom životu njemačkih katolika. Papa Pio X. (1903.–1914.) odobrio je u enciklici »Singulari quadam« (1912.) »čista katolička radnička društva« (»sistem Berlin«). »Mješovita radnička društva«, tj. društva u koja su bili učlanjeni i katolici i protestanti (»sistem Köln«), papa nije odobrio, jer »sadrže pogibao za vjeru i čudoređe katolika«. Ipak, on ih nije osudio, nego ih je iz »važnih razloga u posebnim prilikama i uz stalne opreze tolerirao i dopuštao katolicima, da u njima sudjeluju«. To je načelo trebalo vrijediti i za političke stranke. Dakle, »sistem Köln«, odnosno načelo interkonfesionalizma, bilo je samo, i to do određene mjere, tolerirano od vrhovnog učiteljstva Katoličke crkve. (Dragan ČELIK, »Dva sistema«, *HS*, 15/1917., sv. 1, 68–70; ISTI, »Interkonfesionalizam i katoličke radničke stručne organizacije«, *Vrhbosna*, Sarajevo, 31/1917., br. 15–16, 180–181.)

¹⁴⁶ O životu i djelu pape Ivana XXIII. opširnije vidi: Giancarlo ZIZOLA, *Utopija pape Ivana*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1977.

pokazuju preveliki idealizam. Ali široka struktura domagojskoga pokreta mogla je učvrstiti put i metode do uspjeha. Seniorat je posjedovao snagu i organizaciju članstva. Iako goloruk, bez materijalne podloge, stupio je u akciju stvorivši sam najnužnije za svoj opstanak. Jer ipak novac nije sve!

Pokušao sam izložiti motive koji su vodili seniorat da osnuje samostalnu stranku nazvavši je Hrvatskom pučkom strankom.

Smotra koja je značila organizirani početak političkog djelovanja. Seniorat je svojim radom od listopada 1918. god. do sastanka 7. svibnja 1919.¹⁴⁷ u Kasinu¹⁴⁸ Kaptol 29 opipao bilo hrvatskih masa. »Nedjelja«,¹⁴⁹ kasnije »Seljačke novine«¹⁵⁰ od 5. XII. 1918. otvorile su vidike budućega rada. Selo je očekivalo nešto novo, ono se revolucioniralo. Demagogija je cvala! Ogromne mase, prije bez prava glasa, stupile su kao subjekt u politici. Dosađajni krivci za zaostalost našega sela morali su uzmaći pred novim ljudima. Tri su grupe: radićevci,¹⁵¹ boljševici¹⁵² i seniorat. To su bili novi ljudi. Vladajuća stranka (uz radikale)¹⁵³ bila je Jugosl.[avenska] demokratska stranka (Pribičević)¹⁵⁴ oslanjala se na administrativni aparat (naročito na žandarmeriju), bogatu buržoaziju i hrvatsku liberalnu inteligenciju. Vršila je beskompromisni teror nad prosvjetnim radnicima. Tada su bili crni dani hrvatskih profesora i učitelja. Hrvatska republikanska seljačka stranka bila je izvan zako-

¹⁴⁷ U Zagrebu je od 6. do 7. svibnja 1919. održan sastanak, kome je prisustvovalo sedamdeset i sedam seniora. Prvog dana sastanka prvi je govorio V. Deželić sin, koji je naglasio potrebu proširenja seniorske akcije na sva polja javnog života. Tom je prilikom prihvaćena i seniorska »Zavjernica«, čiji je autor bio vlč. Krešimir Pećnjak. Drugoga dana, 7. svibnja, održan je politički sastanak Seniorata. Seniori su odlučili osnovati političku stranku, tj. Hrvatsku pučku stranku. Također je zaključeno da »nijedan senijor ne može biti član druge stranke do li pučke stranke«. (Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 88.)

¹⁴⁸ O Kasinu opširnije vidi: Ivan HUZJAK, »Društvo 'Hrvatski katolički kasino'«, *Tkalčić*, Zagreb, 2000., br. 5, 259–362.

¹⁴⁹ Odluku o pokretanju katoličkoga pučkog tjednika »Nedjelja« (Zagreb) donio je odbor Seniorata početkom listopada 1918. List je bio namijenjen »seljačkom svijetu u svim našim hrvatskim pokrajinama«. »Nedjelja« je imala dva priloga: jedan za radnike (to je u stvari bio negdanji kršćansko-socijalni list »Glas Naroda«, koji je izlazio od 1899. do 1914.) i jedan vjerski (za župljane župe sv. Petra u Zagrebu). Urednik je bio vlč. P. Jesih. Zanimljivo je da su seniori početak svoje socijalne djelatnosti vezivali upravo uz izlazak toga kratkotrajnog tjednika. (Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 86–87.)

¹⁵⁰ Nakon svega nekoliko brojeva »Nedjelja« je promijenila ime u »Seljačke Novine«, koje su, bez prekida, izlazile kao tjednik u Zagrebu od 1918. do 1931. Prvi je urednik bio S. Barić. Tjednik je bio glasilo »seljačke demokracije« HPS-a. Vlasnik i izdavač »Seljačkih Novina« bio je istoimeni konzorcij. Svaki je senior morao biti član konzorcija »Seljačkih Novina« s najmanje jednim udjelom u iznosu od 50 kruna. (*Isto*, 87.)

¹⁵¹ Autor misli na H(P-R) SS.

¹⁵² Autor misli na jugoslavenske komuniste. (Opširnije vidi: Gordana VLAJČIĆ, *Revolucija i nacija. Evolucija stavova vodstva KPJ i Kominterne 1919–1929. godine*, Centar za kulturnu djelatnost SSO Zagreb, Zagreb, 1978.; ISTA, *Jugoslavenska revolucija i nacionalno pitanje (1919–1927)*, Globus, 1987.; [P. MORČAČA i S. STOJANOVIĆ, ur.], *nav. dj.*, 55–172.)

¹⁵³ Autor misli na Narodnu radikalnu stranku i njezina dugogodišnjeg vođu Nikolu Pašića. (Vidi: Đorđe Đ. STANKOVIĆ, *Nikola Pašić i Hrvati /1918–1923/*, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd, 1995.)

¹⁵⁴ Svetozar Pribičević (1875.–1936.), političar. (B. GLIGORIJEVIĆ, *Demokratska stranka*, 20 i d.; H. MATKOVIĆ, *Svetozar Pribičević i Samostalna demokratska stranka do šestojanuarske diktature*, Sveučilište u Zagrebu i Institut za hrvatsku povijest, Zagreb, 1972.; ISTI, *Svetozar Pribičević. Ideolog – stranački vođa – emigrant*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1995.; Lj. BOBAN, *Svetozar Pribičević u opoziciji /1928–1936/*, Sveučilište u Zagrebu i Institut za hrvatsku povijest, Zagreb, 1973.) Također vidi: S. PRIBIČEVIĆ, *Diktatura kralja Aleksandra*, Globus, Zagreb, 1990.

na.¹⁵⁵ Boljševici su unijeli klasne trzavice iz stvarnih teških ekonomskih prilika. Mi smo počeli s organizacijom seljaštva u »seljačke demokracije«.¹⁵⁶ To su bile prve stanice našeg političkog rada. Odziv je bio izvan svakog očekivanja, jer smo svagdje u selima bili dobro primljeni unatoč protivničke agitacije. Počeli smo na širokom planu organizacije sela brinući se za rješavanje najaktuelnijih seljačkih tegoba. Iz »Seljačkih novina« toga vremena se vidi kakov je bio elan u agitaciji. Svuda se osnivaju odbori, sve na dobrovoljnoj bazi. Šteta što se je napustila organizacija »Seljačka demokracija« kojoj je trebalo dati organizacioni statut. Desetak godina kasnije to je uradila »Seljačka sloga«.¹⁵⁷ Dne 7. V. 1919. sastali su se seniorski javni radnici iz svih pokrajina gdje stanuju Hrvati. Tamo od Boke Kotorske, Mostara, Sarajeva, Like, Hrvatskog Primorja, Srijema, Slavonije, Subotice, Dalmacije, Medjimurja i Istre. Isticali su se bosanski, hercegovački, dalmatinski franjevci, sve diciplinirani članovi seniorata.¹⁵⁸ Bijaše to smotra jedinstvenoga pokreta, koji je odlučio putem političke stranke boriti se za svoj ideal. Na tom sastanku postavljen je program Hrvatske pučke stranke s ideološke strane: kulturne, socijalne, staleške a naročito naš nacionalni stav o uredjenju države, jer smo se nalazili pred konstituantom. Glavni govornik je Dr Petar Rogulja. Za vrijeme sastanka posjetio nas je Dr Ante Bauer zagrebački nadbiskup i metropolita hrvatski. Težište rada bilo je selo i po svim konturama mi smo tada najviše ličili jednoj agrarnoj stranci. Preko seljaštva i njegove pomoći zamišljeno je ojačati organizaciju kršćanskih socijalista.¹⁵⁹ Za radništvo je izlazila »Radnička

¹⁵⁵ Autor misli na 1925., kada je, na temelju Zakona o zaštiti države (»Obznana«), demokratsko-radikalna vlada uhitila S. Radića i prvake H(P-R)SS-a. Sama stranka, usprkos brojnim šikaniranjima, nije bila zabranjena. (Opširnije vidi: B. KRIZMAN, »Stjepan Radić – život – misao – djelo«, u: B. KRIZMAN, *Korespondencija Stjepana Radića 1919–1928*, 2, 98–108; Tomislav IŠEK, *Djelatnost Hrvatske seljačke stranke u B i H do zavedenja diktature*, Svjetlost, Sarajevo, 1981., 198–238; J. HORVAT, *Politička povijest Hrvatske*, Drugi dio, 281–319; Rudolf HORVAT, *Hrvatska na mučilištu*, Školska knjiga, Zagreb, 1992., 221–236, 240–248, 251–252, 256–276; H. MATKOVIĆ, *Povijest Hrvatske seljačke stranke*, Naklada Pavičić, Zagreb, 1999., 169–201. O stajalištu Seniorata, odnosno HPS-a, prema uhićenju S. Radića i daljnjem raspletu političke situacije vidi: Z. MATIJEVIĆ, »'Za Hrvatsvo, križ i plug!' – Politička aktivnost Hrvatske pučke stranke od veljačkih do rujanskih parlamentarnih izbora (1925.–1927. godine)«, *ČSP*, 29/1997., br. 2, 253–255; ISTI, *Slom politike*, 206–207.

¹⁵⁶ U organizacijskom je pogledu jedinstveni HPS bio zamišljen kao sinteza triju – »kurija«. Prvu je »kuriju« predstavljala »seljačka demokracija«, kao zastupnik seljaka, drugu je činila »radnička demokracija« (kršćanski socijali), a treća »kurija« bila je namijenjena građanima, obrtnicima i trgovcima, te je obično nazivana »građanski klub«. (Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 98.) O početnom djelovanju »seljačke demokracije« opširnije vidi: Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 124–129 (potpoglavlje: »Seljački sabori Hrvatske pučke stranke«).

¹⁵⁷ O »Seljačkoj slozi« opširnije vidi: S. LEČEK, »Organizacija i oblici djelovanja 'Seljačke sloge' (1925.–1929.)«, *ČSP*, 28/1996., br. 3, 357–378.

¹⁵⁸ Znatno broj franjevačkih redovnika u Hrvatskoj te Bosni i Hercegovini bio je veoma aktivan u Senioratu i njegovim brojnim akcijama. Zbog podrške koju su franjevci pružali HPS-u nije naodmet iznijeti neke brojčane pokazatelje o tom, u hrvatskim zemljama, izuzetno proširenom redu. Prema podacima iz 1925. franjevci su u ondašnjoj državi imali šest provincija: 1. Bosanska provincija: 145 svećenika i 2 biskupa, 32 klerika, 8 novaka, 121 dječaka u sjemeništu, 1 laika i 5 oblata, 2. Hercegovačka provincija sv. Ćirila i Metoda: 94 svećenika, 19 klerika, 7 novaka, 51 laik, 22 oblata, 103 dječaka u sjemeništu; 3. Provincija Prevetog Otkupitelja u Dalmaciji: 153 svećenika, 32 klerika, 12 novaka, 15 laika, 112 dječaka u sjemeništu; 4. Provincija sv. Jeronima u Dalmaciji: 70 svećenika, 20 laika, 7 oblata, 60 dječaka u sjemeništu; 5. franjevci-konventualci: 37 svećenika i biskup; 6. franjevci-kapucini: 48 svećenika, 5 klerika, 5 novaka, 33 laika; 7. a) 30 samostanskih trećoredaca i b) 447 redovnica trećeretki. (Nav. prema: »Statistika franjevačkog reda«, *Franjevački Vijesnik*, Visoko–Sarajevo, 34/1927., br. 1, 34–35.)

¹⁵⁹ O nastanku i djelovanju kršćanskih socijala u Hrvatskoj te njihovu odnosu prema Senioratu i HPS-u opširnije vidi: Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 118–123 (potpoglavlje: »Hrvatski kršćanski socijali i Hrvatska

borba»¹⁶⁰ pod uredništvom Dra Augustina Juretića. Program je HPS obuhvaćao potrebe hrvatskog javnog života ali je onaj čas najpogodniji teren selo, pa se zato i najviše posvećivalo pažnje agrarnom programu. Državopravni program formuliran je u štampanom programu Hrvatske Pučke Stranke.

Naša je historijska pogreška, ako se uopće treba tako reći, što smo postavili radikalni socijalni program pred nacionalnim, koji je tada bio aktuelan i ostao kao takov sve do godine 1941. Zato smo mi na izborima za konstituantu bili teško potučeni, HPS dobila je tek devet narodnih zastupnika.¹⁶¹ Pobijedila je metoda pravaškog politiziranja u novinstvu i sastancima s parolom: sve ili ništa. Mi pako htjedosmo graditi od temelja i za budućnost držeći da se sitnim radom u narodu evolucijom postizava i samostalnost naroda i osnova za odbacivanje srpskog imperijalizma u zajedničkoj državi. Pri sastavu programa dali su mišljenje: Dr Ive Blažević, Dr Janko Šimrak, Dr Ljuba Maraković,¹⁶² Nikola Borić,¹⁶³ Stjepan Barić, Dr Augustin Juretić, Dr Vjekoslav Gortan, Nikola Mašić prof., Dr Ivan Erjavec, Vlado Sironić, novinar, Dr Stjepan Markulin, Dr Mihovil Ivšić, Dr Josip Andrić,

pučka stranka /1918.–1920./«); S. MATKOVIĆ, »Stranka prava i hrvatski kršćanski socijali«, u: [Z. MATIJEVIĆ, ur.], *Hrvatski katolički pokret*, 321–329.

¹⁶⁰ Tjednik »Radnička Borba« (Zagreb) izlazio je od 1918. do 1921. U početku je list imao podnaslov »Tjednik za radničke i socijalne interese«, da bi ga 1919. promijenio u »Glasilo hrvatskih kršćanskih socijala«. Od početka 1920. tjednik mijenja ime u »Borba«. Urednici su bili Gabro Habjančić i Gabro Lorković. (Podaci preuzeti iz kataloga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu /dalje: NSK/.)

¹⁶¹ Na izborima za Ustavotvornu skupštinu (28. studenoga 1920.) HPS je dobio ukupno 46.599 glasova: u Hrvatskoj i Slavoniji 11.879, u Dalmaciji 13.947, u Bosni 10.734, u Hercegovini 10.040. U Hrvatskoj i Slavoniji zastupničke su mandate dobili V. Deželić sin, vlč. J. Šimrak i S. Barić. Od dalmatinskih »pučkaša« u Konstituantu su ušli dr. Ante Dulibić (1867.–1935.), Mate Milanović-Litre i dr. Dominik Mazzi († 1932.), koga je u kolovozu 1922. zamijenio don Stanko Banić (1886.–1932.). S kandidatske liste za Hercegovinu izabrani su: dr. Nikola Mandić (1869.–1945.), dr. M. Rebac i fra Didak (Franjo) Buntić (1871.–1922.), kojega je zamijenio Jure Puljić. (Vidi: Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 156.)

¹⁶² Ljubomir Maraković rodio se u Topuskom 17. lipnja 1887., a umro je u Zagrebu 22. veljače 1959. Književni kritičar i urednik. Jedan je od prvih filmskih kritičara u Hrvatskoj. Završio je isusovačku gimnaziju u Travniku, a studij slavistike i germanistike u Beču. Bio je srednjoškolski profesor u Banjaluci, Sarajevu i Zagrebu, te profesor na zagrebačkoj Višoj pedagoškoj školi (1944.–1945.). Istaknuti je pisac katoličke književnosti, ali i interpretator literarnih ostvarenja pisaca s političke ljevice (Miroslav Krleža). Jedan je od prvih koji su unosili europska i svjetska obzorja u hrvatsku književnost i govorili o hrvatskoj književnosti u kontekstu europskih literatura. Autor je brojnih studija, eseja i novinskih kritika. Uredio je nekoliko zapaženih antologija. Bio je dugogodišnji urednik časopisa »Hrvatska Prosvjeta« (Zagreb). Nakon 1945. izbačen je iz »Društva hrvatskih književnika« te mu je zabranjeno objavljivanje. (S. JEŽIĆ, *nav. dj.*, 384 i 386; V. D., »Maraković, Ljubomir dr«, u: *Znameniti i zaslužni Hrvati*, 173; »Maraković, Ljubomir«, u: [A. VUJIĆ, ur.], *nav. dj.*, II. svezak, 61; M.[laden] Š. [VAB], »Maraković, Ljubomir«, u: *Tko je tko u NDH*, 245; F. VELČIĆ, *nav. dj.*, 353.)

¹⁶³ Nikola Borić rodio se u Brinju 25. veljače 1891., a umro je u Zagrebu 23. rujna 1980. Pučku je školu polazio u Brinju, a gimnaziju u Senju, Karlovcu i Zagrebu. Teologiju je studirao u Zagrebu. Za svećenika je zaređen 1915. Obavljao je dužnost kapelana u Petrinji (1915.–1918.) i u Zagrebu u župi sv. Marka (1918.–1923.). U Rečici je bio župnik (1923.–1935.), a nakon toga župnik i dekan u sv. Petru na Mrežnici (Duga Resa), gdje je djelovao do 1941. Iste je godine imenovan kanonikom Prvostolnog kaptola zagrebačkog. Nakon završetka Drugoga svjetskog rata Borić je vodio »Caritas« zagrebačke nadbiskupije. Na montiranom procesu (1945.) osuđen je na šest godina zatvora. Na slobodu je pušten u kolovozu 1950. Otada je obavljao razne službe u Zagrebačkoj nadbiskupiji. (Podaci preuzeti iz: »Životopisi istaknutijih pripadnika Hrvatskoga katoličkog pokreta (Izbor)«, u: [Z. MATIJEVIĆ, ur.], *Hrvatski katolički pokret*, 796.)

dr o. Dominik Mandić,¹⁶⁴ dr Sibe Zaninović,¹⁶⁵ Krešimir Pećnjak¹⁶⁶ kateheta, Dr Franjo Oberški, o. dr Fra Petar Grabić,¹⁶⁷ Dr Stjepan Bakšić, Dr Đuro Kuntarić, Pavao Jesih, Dr Dragutin Hren,¹⁶⁸ Dr Franjo Grundler, Dr Vilim Nuk,¹⁶⁹ Dr Velimir Deželić sin, Dr Matija Markov, dr Matija Belić, Dr Andrija Živković, dr Ante Živković,¹⁷⁰ prof. Stjepan Krokek,

¹⁶⁴ Dominik (Andrija) Mandić rodio se u selu Lise kraj Širokog Brijega 2. prosinca 1889., a umro je u Chicagu 23. kolovoza 1973. Osnovnu je školu završio u Širokom Brijegu, a gimnaziju u Širokom Brijegu i Mostaru, gdje je maturirao (1910.). U franjevački je red stupio 1906. Teologiju je studirao na Franjevačkoj bogosloviji u Mostaru, a zatim u Fribourgu, gdje je 1912. zaređen za svećenika. U Fribourgu je postigao doktorat iz teologije i iz povijesnih znanosti. Od 1914. do 1919. bio je odgojitelj franjevačkih bogoslova u Mostaru. U razdoblju od 1916. do 1919. bio je tajnik franjevačke hercegovačke provincije. Od 1916. do 1928. bio je kateheta na državnoj gimnaziji u Mostaru. Dužnost upravitelja Hrvatske tiskare franjevačke provincije obnašao je od 1919. do 1921. Definitor (savjetnik) hercegovačke franjevačke provincije bio je od 1928. do 1934. U razdoblju od 1934. do 1939. bio je ravnatelj franjevačke gimnazije u Širokom Brijegu. U razdoblju između dvaju svjetskih ratova bio je aktivan na prosvjetnom i socijalnom polju. Osobito se angažirao oko poboljšanja položaja hercegovačkih sadilaca duhana. Sredinom 1939. Mandić je izabran za vijećnika u vrhovnoj upravi franjevačkog reda u Rimu. Ujedno je imao i dužnost generalnog ekonomista reda. Poslije preuzimanja tih dužnosti Mandić se više nije vraćao u domovinu. Tijekom Drugoga svjetskog rata bio je informator izbjegličke vlade u Londonu. Godine 1951. trajno se nastanio u Sjedinjenim Američkim Državama. U emigraciji se aktivno suprotstavljao novouspostavljenoj komunističkoj Jugoslaviji. Važnija su mu djela: *Bosna i Hercegovina. Povijesno-kritička istraživanja*, I–III. (Rim, 1967.), *Hrvati i Srbi dva stara različita naroda* (Zagreb, 1990.) i dr. (Podaci preuzeti iz: Andrija NIKIĆ, *Dr. fra Dominik Mandić. Istaknuti hercegovački franjevac i povjesničar. Bio-bibliografija*, F. K. i Marija, Mostar, 1981.; Lj. BOBAN, *Hrvatska u arhivima izbjegličke vlade*, 199–202.)

¹⁶⁵ Sibe Zaninović (1901.–1976.), odvjetnik i katolički javni djelatnik. Pravni je fakultet završio u Beogradu. Jedno je vrijeme bio potpredsjednik HKD-a sv. Jeronima. Bio je direktor »Glasa koncila« (Zagreb). (Podaci preuzeti iz: »Sibe Zaninović /1901–1976/«, *Danica 1996.*, Zagreb, 1995., 13.)

¹⁶⁶ Krešimir Pećnjak († 1957.), kanonik zagrebačkog kaptola.

¹⁶⁷ Petar Grabić rodio se u Miljevcima kod Drniša 28. listopada 1882., a umro je u Splitu 30. ožujka 1963. Gimnaziju je pohađao u Sinju, a studij teologije u Šibeniku, Makarskoj i Rimu, gdje je postigao doktorat. Bio je profesor franjevačke Bogoslovije u Makarskoj. Više je godina bio na dužnosti provincijala franjevačkog reda u Dalmaciji. Jedan je od pokretača i prvi urednik bogoslovno-znanstvene smotre »Nova Revija« (Makarska). Istaknuo se kao pisac brojnih apologetskih i filozofsko-vjerskih članaka. Nakon 1945. proveo je više godina na prisilnom radu u logoru Stara Gradiška. (Podaci preuzeti iz: »Grabić, Petar«. u: [Hadrijan BORAK i Gabrijel Hrvatinić JURIŠIĆ, ur.], *Franjo među Hrvatima. Zbornik radova franjevačkih zajednica u prigodi 750. obljetnice smrti sv. Franje /1226.–1976./*, Izd. Središnji odbor za proslavu 750. obljetnice smrti sv. Franje, Zagreb, 1976., 227–228; Petar BEZINA, *Franjevci provincije Presvetog Otkupitelja žrtve rata 1942.–1948.*, Knjižnica zbornika »Kačić« – Monografije, dokumenti, građa..., br. 25, Split, 1995., 242 i d.)

¹⁶⁸ Dragutin Hren rodio se 19. ožujka 1895. u Zagrebu, a umro je u istom gradu 7. travnja 1972. Klasičnu gimnaziju i studij teologije završio je u Zagrebu. Doktorirao je 1925., a profesorski je ispit položio 1929. Za rimokatoličkog je svećenika zaređen 1917. Od 1917. do 1922. bio je duhovnik Nadbiskupskoga dječakog sjemeništa u Zagrebu. Godine 1928. postao je prebendar prvostolne crkve zagrebačke. Od 1939. bio je arhivar i pomoćnik ravnatelja Nadbiskupskog duhovnog stola. Kao komornik i arhidakon obavljao je razne poslove u upravi Zagrebačke nadbiskupije. Komunističke su ga vlasti uhitile 29. studenoga 1947. Nakon što je proveo oko pola godine u istražnom zatvoru, pušten je na slobodu. U razdoblju od 1948. do 1967. bio je kancelar Nadbiskupskoga duhovnog stola. Godine 1958. postao je papinski prelat. (Podaci preuzeti iz: Stjepan KOŽUL, *nav. dj.*, 312.)

¹⁶⁹ Vilim Nuk rodio se 27. travnja 1900. u Zagrebu, gdje je i umro 28. ožujka 1987. Pučku školu i klasičnu gimnaziju završio je u rodnom gradu. Prvu godinu teoloških studija slušao je na zagrebačkome Bogoslovnom fakultetu. Školovanje je nastavio na Germanicumu (Rim). Studij teologije i filozofije završio je 1921., odnosno 1925. Za svećenika je zaređen 1924. u Rimu. Od 1925. do 1928. bio je kapelan u Kutini. U Gradecu je bio župnik (1932.–1936.). Dne 1. travnja 1943. postao je nadarbenik prvostolne crkve u Zagrebu. Komunističke su ga vlasti uhitile dok je bio direktor »Caritasa« (1947.). Osuđen je na šest godina zatvora s prisilnim radom. Godine 1963. postao je kanonik Prvostolnog kaptola zagrebačkog. Monsinjorom je imenovan 1982. (Podaci preuzeti iz: S. KOŽUL, *nav. dj.*, 354–355.)

¹⁷⁰ Ante Živković (1894.–1979.), pravnik. Posljednji predsjednik HKS-a.

fra Mijo Kotaraš,¹⁷¹ dr Ćiro Brajša,¹⁷² Dr Ivo Kečkeš,¹⁷³ Dr Julije Radočaj, dr Frelih, Mario Matulić, Marko Vunić[.],¹⁷⁴ Josip Orlić kapelan, o. Klarencije Klarić, o. Dr Teofil Harapin¹⁷⁵ i drugi. Za predsjednika stranke izabran je Stjepan Barić a glavni tajnik dr Josip Andrić koji je i urednik »Seljačkih novina«.

Na čvrstom putu.

Seljački sabor je održan 3. XII. 1919. u Zagrebu.¹⁷⁶ Ovo nije paradoksn naslov iako je historijska činjenica da se HPS nije usidriła u hrvatskom selu, da nije mogla nadlicitirati (a nije ni htjela) demagogiju »seljakovanja«, hajku protiv »gospode i popova«, mutnu ideologiju ljevičara i izaći u izborima za konstituantu kao voditeljica naroda.¹⁷⁷ Čemu dalje uveličavati? Ali treba iskreno priznati da naš neuspjeh ne leži samo u agresivnoj demagogiji političkih ljudi HRSS nego takodjer i u neodgovornom stavu hrvatske liberalne inteligencije, koja nije znala omjeriti svoju snagu u tom historijskom času i položaj u novo nastaloj državi. Ona je izigravala nekog umišljenog »Diogeneša«, mentora, uvijek sa strane i kloneći se otvorene borbe.

¹⁷¹ Mijo (Nikola) Kotaraš rodio se u Topolju kod Knina 11. lipnja 1867., a umro je u Zagrebu 1. kolovoza 1926. Bogosloviju je završio u Šibeniku i Makarskoj (1893.–1900.). Od 1900. do 1904. bio je gvardijan i nadžupnik u Imotskom. U dva je navrata bio gvardijan u Sinju (1905.–1908., 1919.–1923.). Na početku svoga političkog djelovanja opredijelio se za pravaštvo. Žestoko se sukobljavao s liberalnim političarima (V. Wilder i dr.). U Sinjskoj je krajini bio jedan od najžešćih protivnika Radićeve politike. (Podaci preuzeti iz: F.[ra] S.[tanko] P.[ETROV], »Kotaraš, Mijo«. u: *Znameniti i zaslužni Hrvati*, 141; »† Fra Mijo Kotaraš«, *SN*, 9/1926., br. 32, 1.)

¹⁷² Ćiril Brajša rodio se u Pazinu 26. ožujka 1889., a umro je u Zagrebu 22. prosinca 1977. Nakon završene klasične gimnazije u Pazinu (1908.), studirao je pravo u Beču i Zagrebu, gdje je postigao doktorat. Djelovao je kao odvjetnik u Gornjoj Stubici (1919./20.), Karlovcu (1920.–1930.) i Zagrebu (1930.–1953.). Usporedno s odvjetništvom bavio se i glazbom. (Podaci preuzeti iz: V. Man. [Višnja MANASTERIOTTI], »Brajša, Ćiril«, u: *HBL*, 2, Zagreb, 1989., 260.)

¹⁷³ Ivo Kečkeš (1896.–1950.), liječnik.

¹⁷⁴ Marko Vunić rodio se u Stankovcima 1893., a umro je 1973. u Zagrebu. Kao profesor službovao je u Splitu, Trogiru, Križevcima i Zagrebu. (Podaci preuzeti iz: »Marko Vunić /1893–1973/«, *Danica* 1996., 11.)

¹⁷⁵ Teofil Harapin rodio se u Letovčanu, kod Klanjca, 10. ožujka 1893., a umro je u Zagrebu 1. listopada 1944. U franjevački je red stupio 1901. Godine 1907. zaređen je za rimokatoličkog svećenika. Studij teologije završio je u Zagrebu (1908.). U Rimu je završio viši teološki studij, položivši ispit za generalnog lektora teologije. Doktorirao je s tezom iz istočnog bogoslovlja. Predavao je različite teološke i filozofske discipline na Teološkom fakultetu međunarodnoga franjevačkog učilišta Antonianum u Rimu (1933.–1938.). Od 1938. pa do smrti, predavao je na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu. U svojoj provinciji obnašao je razne službe (definitor, kustos i provincijal). Važniji su mu radovi: *Opstoji li Bog?* (Zagreb, 1927.), *Razum i vjera* (Mostar, 1918.), *De primatu Romani Pontificis* (Romae, 1923.), *Theologia fundamentalis* (Romae, 1924.) i dr. (Podaci preuzeti iz: [H. BORAK i H. G. JURISIĆ, ur.], *nav. dj.*, 230.)

¹⁷⁶ O pripremama, tijeku i zaključcima zagrebačkoga seljačkog sabora opširnije vidi: Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 124–127.

¹⁷⁷ Svoj neuspjeh na izborima za Ustavotvornu skupštinu »pučkaši« su nastojali opravdati i time što su tvrdili da su u nekim dijelovima Slavonije obustavili svoju stranačku agitaciju kad su vidjeli kao »harangiraju radićevski agitatori«. To je, prema njihovu mišljenju, trebao biti protest kojim se nastojalo osvijestiti sve one svoje potencijalne pristaše koji su u »zadnjem momentu pristali uz Radića, da vide razliku između poštene i solidne politike HPS i nesolidne harangске agitacije radićevaca« (K., »Početak svršetka, *HO*, 19/1920., br. 273, 1).

Tko je prisustvovao Seljačkom saboru trećeg prosinca 1919. u Zagrebu i vidio pet stotina seljaka, izaslanika iz uže Hrvatske i Slavonije, slušao njihove govore o potrebi izgradnje jednog agrarnog programa za hrvatsko selo, taj je morao biti duboko impresioniran, da se radja jedna solidna seljačka generacija, koja je odbacila svako deklamatorsko, romantično-pravaško idealiziranje rodoljublja. U seljaštvu živi probudjena klasna svijest. Sudjelovanje prisutnih moglo bi se podijeliti u dvije grupe: Prvo: Govornici su tražili da se uklone sve nepravde nanesene seljaštvu, osobito su isticali privilegiranost gradjanstva još iz prošlih vremena. Ali njihov realizam nije ih natjerao na nepodnosivu nadutost »da od seljaka svi žive« nego su tražili da se stvori takovo zakonodavstvo, koje bi imalo korijen u selu, da bi se zaštitilo nerazvijeno i zaostalo selo. Dakako iz njihova govora samo su se mogli naslućivati obrisi tog zakonodavstva, koje su tada Dr Rogulja i drugovi jasnije stilizirali a naši predstavnici u skupštini iznosili u interpelacijama. Konkretno je o tim pojavama u »Seljačkim novinama« pisao Franjo Pipinić tada kapelan u Orahovici. Drugo: organizacija sela počivala bi na osnovnoj organizaciji »Seljačka demokracija«. Idejni joj je sadržaj dao Dr Đuro Kuntarić.¹⁷⁸ Bila je prijeka potreba da se prestane s vrludanjem, da se tačno označi smisao kršćanske demokracije,¹⁷⁹ i iz toga se stanovišta izgradjuje program H P S kao pretežno agrarne stranke, nego davanje perspektive za organizaciju kršćanskih sindikata. O tim načelnim pitanjima govorio je već Dr Rogulja u »Lući« u članku »Pred zoru«, koji je izazvao polemiku sa strane pretjeranih katoličkih konzervativaca iz svećeničkih redova.¹⁸⁰ Današnjica je dala pravo piscu. U »Seljačkim novinama« ove su misli dobile široki publicitet. Neprocjenjiva je bila šteta, što vodstvo H P S nije dalo i upute i organizacionu formu »Seljačkih demokracija«. Mjesec dana prije svoje smrti Dr Rogulja tražio je od pisca ovih redaka da preuzme organizaciju »seljačkih demokracija«, ali njegova smrt poremetila je taj plan. Poslije smrti Dra Rogulje i poraza na izborima za konstituantu bio je nama gotovo onemogućen pristup u selo. Teror se podržavao nasilnim parolama, dok gospodarsko-socijalna organizacija sela gotovo je napuštena i sa strane

¹⁷⁸ Vidi: Đ. KUNTARIĆ, »Seljačka demokracija. Prilog izgradnji naše političke ideologije.«, *SV*, 3/1919., br. 1, 3.

¹⁷⁹ Općenito o značenju kršćanske demokracije u hrvatskim zemljama vidi: Lj. BOBAN, »Kršćanska demokracija u hrvatskoj stranačko-političkoj tradiciji«, *Politička misao*, Zagreb, 1995., Vol. 32, No. 2, 199–206. O Mahničevu shvaćanju kršćanske demokracije vidi: A. MAHNIĆ, »Temeljni zakoni naše organizacije.«, *SV*, 2/1918., br. 3, 62–67. Također vidi: J. KRIŠTO, *Prešućena povijest*, 62 i d.

¹⁸⁰ Roguljin članak »Pred zoru« (1916.) doživio je najoštriju kritiku od članova slavonskog Seniorata: vlč. Grgura Galovića (1882.–1923.), vlč. Matije Manjarića (1876.–1921.) i vlč. A. Živkovića te vlč. dr. Ante Alfrevića (1875.–1945.), urednika »Hrvatske Straže«, fra dr. Karlo Eterović (1874.–1935.) i dr. (Opširnije vidi: Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 48–55. [potpoglavlje: »'Pred zoru' /1916.–1917./«]. Na Roguljina stajališta iznesena u članku »Pred zoru« negativno je reagirao i sam biskup Mahnić. »[...] I ja osudjujem pisanje P. Rogulje. Istina, i u kat.[oličkom] taboru imalo je uvijek raznih struja, a ima ih i dandanas. Ali ono, što me se kod Rogulje tako bolno dojmilo, njegova je zla namjera, koja tako očito izbija iz konteksta, ne bi li u naše redove unio razdor. I to sada, u ovo nadasve kritično vrijeme. Rogulja bi morao još mnogo učiti. U filozofiji i teologiji, on je tabula rasa. Kadar je napisati i herezije. I u crkvenoj povijesti sve je drugo nego potkovan. Nadao sam se, da će se Rogulja popraviti, ali varao sam se. On nam je uvijek smetao. [...] Bolje da ga nema u našim redovima. ... Budite uvjereni, da sam prije znao, da će u Lući štampati Roguljin članak, bio bih pisao u Zagreb, da to prepriječim...« (Nav. prema: A. GUBERINA, *Preuzvišeni gospodine!*, 5.) Prema tvrdnji P. Grgeca, biskup Mahnić je »kasnije opozvao svoj sud« o Rogulji. (Vidi: P. GRGEC, »Portreti iz naše prošlosti: Uzori sadašnjosti i budućnosti. 4. Dr. Petar Rogulja.«, *Luč*, 24/1928.–29., br. 3, 90.)

HRSS. Zadrugarstvo je reprezentiralo »Gospodarsko društvo« s centralama u Zagrebu i Osijeku, koje je svojim nezadrugarским metodama i neaktivnošću na području nabavno-prodajnog zadrugarstva unijelo samo neraspoloženje i razočaranje prema svim ostalim granama zadrugarstva. Taj je savez radio otvoreno za terorističku Jugoslav.[ensku] samostalnu stranku¹⁸¹ pa je i to negativno djelovalo. Nova organizacija »Seljačka sloga« počela je sa stvarnim radom tek nekoliko godina pred 1941. O njezinom radu ne ćemo govoriti, o tom bi trebali reći Dr Rudolf Bičanić¹⁸² i prof. Ivan Tomašić i drugi ideolozi te akcije.¹⁸³ Dok smo mi politički izgubili hrvatsko selo ostala je ipak manjina, upravo seljačka elita, koja je sa seniorima izgradila »Zadružnu Svezu«¹⁸⁴ s nekoliko podsaveza, najjaču zadružnu organizaciju kod Hrvata do godine 1941.

Seljački sabor H P S bio je i stvarni osnutak stranke.¹⁸⁵ Dok su 7. V. 1919. bili prisutni intelektualci laici i svećenici, koji su bili odgojeni u domagojskom pokretu pod vodstvom seniorata, tada se proširio taj krug elitom seljaka katolika,¹⁸⁶ što je značilo imati dovoljnu bazu, da se stupa čvrstim putem. Poslije seljačkog sabora održan je s pedesetak pučkaša naš prvi politički tečaj, koji je vodio Dr Rogulja i Stjepan Barić. Tečaj je održan u franjevačkom samostanu u Jaski dobrotom gvardijana o. Ignacija Ivaka.

¹⁸¹ Autor je vjerojatno mislio na Pribičevićevu Samostalnu demokratsku stranku.

¹⁸² Rudolf Bičanić (1905.–1968.), ekonomist, sociolog i političar. Važnija su mu djela: *Kako živi narod. Život u pasivnim krajevima* (Zagreb, 1936.), *Ekonomska podloga hrvatskog pitanja* (Zagreb, 1938.), *Gospodarska politika* (Zagreb, 1939.), *Economic Policy In Socialist Yugoslavia* (Cambridge, 1973.) i dr.

¹⁸³ Vidi: Ivo ŠARINIĆ, *Ideologija hrvatskoga seljačkog pokreta*, Zagreb, 1935.; ISTI, *Hrvatska seljačka demokracija*, Zagreb, s. a.

¹⁸⁴ O »Zadružnoj svezi« opširnije vidi: –ib.–, »Katolički zadružni pokret. Kod ravnatelja 'Zadružne Sveze'«, *Hrvatska Straža*, Zagreb, 2/1930., br. 92, 7; »XV-godišnjica Zadružne Sveze, 17. IX. 1920.–17. IX. 1935.«, *Zadružna Svijest*, Zagreb, 6/1935., br. 9–10, 251–253. O gospodarskim organizacijama HKP-a nešto detaljnije vidi u: »Razvoj hrv.[atskog] zadrugarstva«, *NP*, 5/1922., br. 290, 4–5; Nikola JAGATIĆ, »Odlično slavije hrv.[atskih] zadrugara. Dvadesetpetogodišnjica Hrvatskih seljačkih zadruga«, *Zadrugar*, Zagreb, 1925., 44–60; V. GORTAN, »Gospodarski zadaci našega pokreta«, *Luč. Almanah Luči 1905–1925.*, 239–248; »Hrvatska poljodjelska banka«, *NP*, 10/1927., br. 108, 30; »Gospodarska organizacija katol.[ičkog] pokreta«, *NP*, 11/1928., br. 173, 3–4; »Za ozdravljenje hrv.[atskog] zadrugarstva«, *HO*, 25/1929., br. 3, 2–3. Također vidi: Mira KOLAR, »Hrvatska poljodjelska banka i hrvatsko selo (1901.–1946.)«, u: [Z. MATIJEVIĆ, ur.], *Hrvatski katolički pokret*, 195–209.

¹⁸⁵ U proljeće 1920. seniorsko vodstvo HPS-a je ocijenilo da je došlo vrijeme da se rekapituliraju dotadašnji rezultati u organiziranju stranke. Početkom travnja 1920. S Barić, tadašnji predsjednik »Seljačke demokracije« HPS-a, u sporazumu s stranačkim odborima, obznanio je odluku o sazivanju sastanka Središnjeg vijeća stranke. Sastanak je održan 6. lipnja 1920. u Zagrebu. Tom su vijećanju prethodili »pokrajinski veliki seljački sabori« održani u Zagrebu, Sarajevu i Mostaru te nešto kasnije u Splitu. Premda je HPS od početka bio zamišljen kao jedinstvena organizacija, tek je na tom vijećanju odlučeno da se konačno provede i formalno ujedinjenje svih pokrajinskih vijeća stranke. Pokrajinska vijeća HPS-a postojala su u tom trenutku za Hrvatsku, Slavoniju i Međimurje, za Bosnu, za Hercegovinu i za Dalmaciju. Neka od tih vijeća bila su izabrana na seljačkim saborima. Na ovom je sastanku izabrano »Vrhovno (glavno) vodstvo« HPS-a, a predsjednik stranke je postao S. Barić, koji je zamijenio preminulog P. Rogulju. (Vidi: Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 104–106.)

¹⁸⁶ Među hrvatskim seljacima-katolicima, pristašama HPS-a, najviše su se isticali: Marijan Bosančić, Đuro pl. Deverić (1885.–1936.), Danijel Hitrec, Janko Hitrec, Jozo Hrgovčić, Pero Klaić, Nikola Kordić (1897.–1946.), M. Milanović-Litre, Luka Barišić, Ilija Petričević i dr. (Vidi: Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 105 i d.)

Neobradjeno poglavlje.

Smrt Dra Petra Rogulje, poraz na izborima za konstituantu, prilično teške financijske prilike u pokretu,¹⁸⁷ nije u stvari uništio elan naših ljudi, političkih radnika u provinciji ali je u Zagrebu manjkalo efikasno radno vodstvo. Ulazak naših zastupnika u beogradski parlament nije bio lak. Bezbroj intervencija za progonjene Hrvate bez razlike stranaka, reorganizacija stranke poslije izbora za konstituantu, borba protiv centralističkog ustava¹⁸⁸ (Pašić – Pribićević) dale su prilike da se naši zastupnici dostojno afirmiraju u Jugoslavenskom klubu (Slovenska ljudska stranka i H P S).¹⁸⁹ Vodstvo hrvatskog naroda preuzima Hrvatska republikanska seljačka stranka pod vodstvom Stjepana Radića. Pasivni stav vodeće stranke da ne sudjeluje u konstituenti bio je za nas pogrešan.¹⁹⁰ Stvorila se

¹⁸⁷ Shvaćajući važnost stalnog izvora financiranja svojih organizacija, vodstvo Seniorata odlučilo je uvesti redovite novčane doprinose za sve seniore. To je bila neka vrsta »seniorskog poreza«. No ubrzo se pokazalo da će se ta zamisao veoma teško ostvariti. Sličan je pokušaj bio i s osnutkom »Mahnićeve baštine«. (Vidi: *isto*, 82 i 261.)

¹⁸⁸ HPS, kao član Jugoslavenskog kluba, nije podnio Ustavotvornoj skupštini prijedlog državnog ustava, premda ga je tako zvao, nego je dao svoje izdvojeno mišljenje na vladin nacrt ustava. Jedina načelna suglasnost odvojenog mišljenja Jugoslavenskog kluba s vladinim nacrtom ustava bilo je prihvaćanje ustavne i parlamentarne monarhije. Ali ono što je za taj ustavni prijedlog bilo bitno, tj. dvodomni sustav s nacionalno-političkim i socijalno-gospodarskim saborom, te podjela jedinstvene države na šest autonomnih historijskih pokrajina (Slovenija s Prekomurjem, Hrvatska i Slavonija s Međimurjem, Bosna i Hercegovina s Dalmacijom, Crna Gora, Vojvodina i Srbija) nije bilo prihvaćeno od centralističke većine u Konstituenti. Također nije prošao ni prijedlog da se zajednička država nazove – Jugoslavija. Autonomistička koncepcija državnog uređenja, koju su predlagale članice Jugoslavenskog kluba, imala je ulogu kompromisnog rješenja između dviju »oprečnih tendencija«, tj. centralizma i federalizma. Kao glavnog krivca za neuspjeh anticentralističkih snaga i njihovih ustavnih rješenja »pučkaši« su označili S. Radića i njegovu taktiku parlamentarne apstinencije. Kada je konačno postalo jasno da će vladin centralistički nacrt ustava biti stavljen na glasovanje, članicama Jugoslavenskog kluba nije preostalo ništa drugo nego da u znak protesta privremeno napuste rad u Ustavotvornoj skupštini. Tako je HPS izbjegao glasovanje o centralističkom ustavu (Vidovdanski ustav), ali nije mogao spriječiti njegovo donošenje. HPS, a niti druge članice Jugoslavenskog kluba, nisu pomišljali na to da odustanu od daljnje parlamentarne borbe, koju su nastavili voditi pod parolom – »revizija ustava«. (Vidi: *isto*, 157–168.) Također vidi: »Nacrt ustava Jugoslavenskog kluba«, *NP*, 4/1921., br. 35, 1–2. Ustavno-pravne analize »izdvojenog mišljenja« vidi u: Slobodan JOVANOVIĆ, *Ustavno pravo Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, Izdavačka knjižarnica Gece Kona, Beograd, 1924., 44–46; Ladislav POLIĆ, »O nacrtima ustava«, *Mjesečnik*, Zagreb, 47/1921., br. 4–5, 161–169.

¹⁸⁹ U parlamentarnom životu Kraljevine SHS, HPS je bio tri puta član Jugoslavenskog kluba. Za vrijeme djelovanja Privremenoga narodnog predstavništva (1919.–1920.), Slovenska ljudska stranka (SLS) osnovala je Jugoslavenski klub zajedno s tri člana »grupe oko 'Narodne Politike'«, tj. hrvatskim seniorima i budućim članovima HPS-a. Za predsjednika kluba izabran je vlč. dr. Anton Korošec (1872.–1940.). Na potpredsjedničko je mjesto došao vlč. J. Šimrak, a na jedno od dva tajnička mjesta don S. Barić. U Ustavotvornoj skupštini Jugoslavenski je klub ponovno formiran. Njegovi su članovi bili SLS, HPS i Bunjevačko-šokačka stranka, koja je po svome programu bila gotovo identična sa strankom hrvatskih seniora. Za predsjednika kluba ponovno je bio izabran vlč. Korošec. Na potpredsjednička su mjesta došli »pučkaši« S. Barić i N. Mandić, a jedan od dvojice tajnika postao je M. Rebac. Nakon rujanskih izbora (1927.) HPS je ponovno postao parlamentarna stranka. U novoosnovanom Jugoslavenskom klubu, »pučkaš« S. Barić zauzeo je potpredsjedničko mjesto. (Vidi: Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 131, 157 i 268.)

¹⁹⁰ »Pučkaši« su osuđivali Radićevu taktiku političke apstinencije tvrdeći da je H(P-R)SS »svojom pasivnom politikom omogućio da je izglasan centralistički Ustav i svi zakoni, koji su s njim u svezi« (»Proglas Jugoslavenskog kluba na narod«, *NP*, 5/1922., br. 290, 1–2). Za svoj rad u Ustavotvornoj skupštini seniori su tvrdili sljedeće: »Sudjelovanje u parlamentu pitanje je samo političke taktike. HPS smatra da je taktika sudjelovanja u parlamentu korisnija po Hrvate i onda kada ovo ne bi bila njihova država, nego politika apstinencije, bojkotiranja i desinteressmenta« (»Princip i metoda u politici«, *NP*, 4/1921., br. 276, 1).

zagušljiva atmosfera. Hrvatske seljačke mase očekivale su poslije konstituante »mirotvornu republiku«, [a ne] nesnosni klasni teror. Selo je bilo zatvoreno razumnim političkim stavovima. Srpski se imperijalizam u toj situaciji da »spasi« državu, usidrio na svim ključnim položajima, poznatoj metodi kolonijalista. Naročito je provođenje agrarne reforme oštetilo hrvatske nacionalne interese.¹⁹¹ Apstinencija HRSS imala je nedogledne posljedice tim više, što sam Radić nije propovjedao odcjepljenje nego samo »mirotvornu čovječansku republiku«. Srbi tada kao »pobjednici« u ratu, gledali su u svojoj dinastiji¹⁹² zalag i štit svoje nacije. Za ovakove velike političke poteze hrvatski narod nije bio spreman po sudu realističkih političara. K tome hrvatske seljačke mase tištala je ekonomska skučenost i izrabljivanje sa strane beogradskih režima, više nego hegemonija na kulturnom i upravnom području. U hrvatskim je krajevima pod firmom »integralnog jugoslavenstva« kurs pritiska provodio Svetozar Pribičević¹⁹³ kao diktator u Jugoslavenskoj demokratskoj stranci. Pomagala ju je liberalna hrvatska inteligencija (pokretaši). Razvoj političkih prilika do stvaranja vidovanskog ustava pa dalje do Aleksandrove diktature,¹⁹⁴ kada je H P S zvanično likvidirana,¹⁹⁵ obradjen je u mnogim raspravama s raznoga gledišta. Dakako da u većini tih radova nisu uzete stvarne činjenice, koje će katolički orijentirani intelektualac naći u »Narodnoj Politici«,¹⁹⁶ »Hrvatskoj Straži«,¹⁹⁷ i u drugoj pokrajinskoj katoličkoj štam-

¹⁹¹ O pitanju provedbe agrarne reforme u bivšoj jugoslavenskoj državnoj zajednici opširnije vidi: Milivoje ERIĆ, *Agrarna reforma u Jugoslaviji 1918–1941 god.*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1958.

¹⁹² Misli se na vladarsku kuću Karađorđevića.

¹⁹³ Autor je prezime Pribičević dosljedno pisao – Pribičević.

¹⁹⁴ Diktatura kralja Aleksandra proglašena je 6. siječnja 1929. O proglašenju diktature te o njezinim posljedicama u Hrvatskoj vidi: Dragutin PAVLIČEVIĆ, *nav. dj.*, 362–372. Tekst kraljeve proklamacije diktature vidi kod: F. ČULINOVIĆ, *Dokumenti o Jugoslaviji. Historijat od osnutka zajedničke države do danas*, Školska knjiga, Zagreb, 1968., 291–293.

¹⁹⁵ Dne 21. siječnja 1929. vodstvo HPS-a dobilo je odluku ravnateljstva zagrebačke policije o raspuštanju stranke. Zanimljivo je da je u odluci bilo navedeno kako o tome treba obavijestiti »predsjednika stranke« – vlč. J. Šimraka. Naravno, redarstveni je službenik pokušao uručiti odluku vlč. Šimraku, ali ga je ovaj uputio na S. Barića, doskorašnjega kraljevskog ministra u vladi vlč. Korošca. (Vidi: Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 285–286.)

¹⁹⁶ Početkom studenoga 1918. dotadašnji dnevnik »Novine« promijenio je ime u »Narodna Politika«. Uredništvo i uprava »Novina« popratili su to sljedećim komentarom: »S 'Narodnom politikom' stupa naš katolički pokret u novu fazu svoje politike: Politika 'Riječkih Novina' i 'Novina' doživjela je danom 29. [listopada 1918.] svoj trijumf i svoje ostvarenje; nastupa druga faza naše politike, politika izgrađivanja Jugoslavije« (»'Novine' – 'Narodna Politika'«, *Novine*, 5/1918., br. 247, 1). Vidi: M. J. MATAUŠIĆ, »Hrvatski katolički tisak – uloga i značaj«, 738–744.

¹⁹⁷ Krajem siječnja 1929. dotadašnji stranački dnevnik »Narodna Politika«, odlukom »Izvršnog odbora Hiljadara Katoličkog Dnevnika«, pretvoren je u katolički dnevnik, zadržavajući privremeno svoje dotadašnje ime. List je uskoro promijenio ime u »Hrvatska Straža« (1929.). Taj je »Katolički dnevnik« izlazio do siječnja 1941., kada je umjesto njega počeo izlaziti dnevnik »Hrvatski Glas«, koji je prestao s izlaženjem u kolovozu iste godine. Među glavnim urednicima »Hrvatske Straže« navode se: Ivo Bogdan (1907.–1971.), vlč. J. Šimrak, dr. Đuro Ljubić (1903.–1933.) i M. Matulić. Urednik »Hrvatskog Glasa« bio je Danijel Uvanović. (Podaci preuzeti iz kataloga NSK-a.) Također vidi: Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 238; I. LENDIĆ, *Božji kotači*, 99–100. Opširnije o »Hrvatskoj Straži« vidi: J. BUTURAC, »Katolički dnevnik 'Hrvatska straža' 1929–1941.«, *CCP*, 13/1989., br. 23, 141–200; ISTI, »Katolički dnevnik 'Hrvatska straža' 1929–1941. (Drugi dio)«, *CCP*, 13/1989., br. 24, 143–201; J. M. MATAUŠIĆ, »Hrvatski katolički tisak – uloga i značaj«, 744–749.

pi.¹⁹⁸ Nažalost, nije nitko od seniora dospio da to prouči. Dosta je pročitati uvodnike u »Hrvatskoj Straži« dra Marija Matulića, koji se mogu ubrajati u biser katoličke žurnalistike.

Sigurno je, da u onom kaosu nije bilo za tadašnju aktuelnost simpatičnih poteza ali iz aspekta daljeg vremenskog razdoblja potvrđuje se ispravnost naših osnovnih načela i metoda.

Simpatičniji je i negativni sud nego bezbrižnost mlade katoličke generacije za poznavanje razvoja i života Crkve u svom narodu. Kao da su lomovi između generacija u jednom malom narodu donijeli napredak i sreću!

REASUME

1.- Hrvatska Pučka Stranka imala je 1918. godine poslije oslobodjenja ispod Austro-Ugarske monarhije, sve perspektive da postane vodeća stranka. Već time, što je hrvatski narod u većini katolički a seljaštvo je bila njegova glavnina.

2.- U Evropi su tada postojale jake stranke kršćanskog socijalizma u Francuskoj, Njemačkoj, Italiji, Belgiji, Austriji a značajni utjecaj imale u Čehoslovačkoj, Madjarskoj, Sloveniji i drugdje. Sve su one ostale do danas osim onih pod komunističkima režimom, i odigrale značajnu ulogu poslije II. svjetskog rata. Ovo je važan kriterij kod historijske ocjene H P S.

3.- Program H P S imao je svu širinu da okupi sve slojeve naroda. Ona nije nosila nikakav grijeh iz predratne prošlosti, jer su je vodili »novi« ljudi, odgojeni u domagojskom duhu, u suvremenom kršćanskom socijalizmu i odanosti Crkvi.

4.- Velikosrpski imperijalizam vodjen od buržoazije ali u cijelosti potpomagan od širokih masa srpskoga naroda, zatrovao je odnose između Hrvata i Srba. On je pogodio da se kod nas formira borbena protusrpska politika. Za tu politiku Hrvatska republikanska seljačka stranka demagogijom i terorom dobila je već na konstituenti veliko povjerenje hrvatskoga naroda.¹⁹⁹ Tako je HRSS postala vodeća stranka i suodgovorna je za sve dogogjaje od 1918. – 1941. kao i za godine II. svjetskog rata.²⁰⁰

¹⁹⁸ U Sarajevu su seniori pokrenuli dva stranačka glasila: »Jugoslaviju« (1918.–1920.) i »Hrvatske Pučke Novine« (1921.–1923.), koje je uređivao vlč. Ilija Gavrić (1890.–1948.). U Đakovu je HPS imao »Đakovačke Pučke Novine« (1920.–1923.), koje su 1924. promijenile ime u »Narodna Obrana« (1924.–1941.). Godine 1941. list nakratko izlazi pod imenom »Hrvatska Obnova«. Među urednicima lista navode se: Janko Poznić, Antun Janosy, dr. Martin Wüsch (1895.–1932.), dr. Matija Petlič (1899.–1963.), Josip Pavlović i dr. Ilija Živković. U Šibeniku je izlazila »Narodna Straža« (1921.–1928.). Kao izdavač i odgovorni urednik navodi se Josip Urlič Ivanović. U Vinkovcima je izlazila »Pučka Politika« (1920.). U Osijeku je izlazio tjednik na njemačkom jeziku »Volkszeitung« (1919.), koji je 1920. promijenio ime u »Christliche Volkszeitung«. Godine 1941. list prestaje s izlaženjem. Kao urednik navodi se Rudolf Švedl. (Podaci preuzeti iz kataloga NSK–a.)

¹⁹⁹ Na izborima za Ustavotvornu skupštinu Radićeva stranka, koja je nastupila samo u Hrvatskoj i Slavoniji, dobila je 230.590 glasova odnosno 50 zastupničkih mandata. (Podaci preuzeti iz: F. ČULINOVIĆ, *Dokumenti o Jugoslaviji*, 213.) Također vidi: R. HORVAT, *nav. dj.*, 99.

²⁰⁰ O H(P-R)SS-u u Drugom svjetskom ratu i nakon njega opširnije vidi: Mihajlo MARIĆ, *Kralj i vlada u emigraciji*, Epoha, Zagreb, 1966.; [B. KRIZMAN, ur.], *Jugoslavenske vlade u izbjeglištvu 1941–1943. Dokumenti*, Arhiv Jugoslavije i Globus, Zagreb, 1981.; [Branko PETRANOVIĆ, ur.], *Jugoslovenske vla-*

5.- Precjenjujući snage svoga naroda a podcjenjujući snage jednoga naroda, koji je već dulje vremena imao svoju državu, političke metode HRSS: apstinencija u parlamentu, revolucionarnost u suprotnosti s »mirotvornom« republikom, veliko odsustvo akcije za rješavanje socijalnih i ekonomskih problema i negativnosti našega zaostalog sela, povratak na metode historicizma stranke prava,²⁰¹ odbojan stav prema inteligenciji i katoličkoj crkvi,²⁰² nisu urodile plodom. U koliko se razvio pretjerani hrvatski nacionalizam i mržnja

de u izbeglištvu 1943–1945. Dokumenti, Arhiv Jugoslavije i Globus, Zagreb, 1981.; D. ŠEPIĆ, *Vlada Ivana Šubašića*, Globus, Zagreb, 1983.; Lj. BOBAN, *Dr. Tomo Jančiković – HSS između zapadnih saveznika i jugoslavenskih komunista*, Školska knjiga, Zagreb, 1996.; Zdenko RADELIĆ, *Hrvatska seljačka stranka 1941.–1950.*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 1996.; ISTI, *Božidar Magovac – S Radićem između Mačeka i Hebranga*, Hrvatski institut za povijest i Dom i svijet, Zagreb, 1999. i H. MATKOVIĆ, *Povijest Hrvatske seljačke stranke*, 416–516.

²⁰¹ Prema mišljenju hrvatskih seniora H(P-R)SS je nakon nastanka Kraljevine SHS postao svojevrsna »pravaška stranka«, za koju se predviđalo da će u svom budućem djelovanju, a pod utjecajem »starih pravaških okorjelih političara«, biti protiv »ustavnog uređenja« jugoslavenske države: »Radićeva seljačka stranka, kad se pojavila na političkom poprištu u Hrvatskoj, bila je upravo reakcija na pravaštvo, na nerealno shvaćanje politike, na nerazumijevanje seljačkih potreba i na nesocijalno shvaćanje života. [...] Fuzijom Hrv.[atske] stranke prava [tj. bivših pravaša] i Radićeve seljačke stranke pobjeđuje državopravni smjer u našoj politici. Tom fuzijom Seljačka stranka prestaje biti pravom seljačkom strankom, čiji je glavni cilj ostvarenje državopravnog programa«. (»Nova pravaška stranka«, *NP*, 3/1920., br. 184, 1).

²⁰² Radićeve neprimjerene izjave o kršćanstvu, Katoličkoj crkvi i katoličkom svećenstvu našle su svoje mjesto i u nepotpisanom nekrologu koji je, najvjerojatnije, napisao senior vlč. S. Bakšić, tadašnji urednik »Katoličkog Lista«: »Ako su osnovnim pokretnim idejama smatrani u Radićevom pokretu nazori naturalističke filozofije, onda je ponajprije jasno, da u Radićevom pokretu ne može biti govora o idejama, koje je kao osnovu ljudskoga društva donijelo kršćanstvo. I mi doista vidimo, da Radić već od početka svojega javnoga rada odlučno ustaje i protiv kršćanstva i protiv Crkve i protiv svećenstva. Kao uvod u ovu njegovu javnu nauku služi nam izjava, koju je g. 1904. dao u Beogradu rekavši: 'Hrvati ne će biti tako dugo sretni, dok ih Rim ne prokune.' Ovomu svojem naziranju ostao je vjeran uvijek, a naročito mu je dao izražaja poslije rata, kad je pogodujući u propagandističke svrhe svim i najlošijim narodnim instinktima, tako reći dnevnicе, udario protiv klera i Crkve. Pogledajte primjerice nekoliko njegovih izjava o kršćanstvu. Pok. Stjepan Radić je g. 1923. pred nekoliko hiljada radnika u Zagrebu ustao protiv tajne presvetog Trojstva. Ističući u doba, dok je još bio republikanac, da Srbi, Hrvati i Slovenci ne mogu biti jedan narod, rekao je: 'Troje ne može biti jedno, ma da uče naši popovi, da su tri osobe jedan Bog'. Godine pak 1925. rekao je na sastanku u Ljubljani i Velikoj Loki ovo: 'Vjera je osvjeđenje i svijest pojedinca, ona je njegova privatna stvar kao džepni rubac. U našoj je državi uvjerenje slobodno i za to je konac vjerskih borbi. Vjera je odnošaj čovjeka s Bogom, a ne s popom. Molitva je razgovor s Bogom, a ne blebetanje po kruničnim zmcima'. U Krašiću (28. IX. 1924.) u famoznom onom govoru, rekao je Radić uz ostalo i ovo: 'Svaka duša ima svoj ravan put k Bogu. I po svaku dušu dolaze anđeli, a ne vode je u nebo nikakvi popovski mešetari'. – Očito je dakle, da se ovakvim naziranjem Radić odalečio onakovom shvaćanju kršćanstva, kakvo propovijeda Crkva i kakvo se javlja od starine. [...] S ovom je Radićevom ideologijom posve u skladu, što se on uvijek i na vladi i izvan vlade opirao rješenju pitanja kat.[oličke] Crkve u Jugoslaviji putem konkordata nego ga je bez obzira na suverena prava Sv. Stolice htio riješiti državnim interkonfesionalnim zakonom. Dakako da prema ovakvom duševnom nastrojenju prema kršćanstvu i kat.[oličkoj] Crkvi nije Radić mogao imati osobite ljubavi ni prema kat.[oličkim] svećenicima. On ih je stoga veoma često napadao, iznoseći o njima bez obzira i ono što su krivi i što nisu, samo da im oduzme ugled. [...] God. 1924. 28. IX. [u Krašiću] rekao je Radić o biskupima i svećenicima i ovo: [...] 'Pogani su bili bolji od naših biskupa i bliži k istini jednom Bogu svih ljudi'. [...] Radić je unosio u narod animozitet prema kleru, teoretske zablude i praktični indiferentizam prema crkvi i kršćanstvu. Stoga je svatko, tko kršćanstvu i Crkvi pripisuje apsolutnu vrijednost kao neospornom faktoru u razvitku narodnoga života, nužno stupio protiv njega u borbu znajući, da bez vječnih ideja kršćanstva i bez saradnje Crkve ne može biti narodnog preporoda. [...] Radić je mrtav. [...] Na njegovom grobu tek žalimo, što je velike sposobnosti svoga talenta često upotrijebio protiv ideala i interesa kršćanstva i Crkve. [...] Pok.[ojnom] pak Stjepanu Radiću, koji je svoj buran život tako tragično završio, molimo od Gospodina pomilovanje, da čast, koju mu je nezapamćenom jednodušnošću iskazao sav narod, ne bude jedina slava njegova. Neka mu Gospodin naplati dobre

na protivnika, to HRSS ne snosi odgovornost, jer je on bio u onom momentu obrana osnovnih prava jednoga naroda.

6.- Kako da se izbere ta prava? Postojala su dva puta:

a/ Prvi bi bio revolucionarno nacionalan i in ultima linea – odcjepljenje od zajednice i osnivanje samostalne hrvatske države. Provodio se pasivnom rezistencijom prema beogradskom parlamentu ili borbom građanskih stranaka čak i uz pomoć ili pod zaštitom izvana.²⁰³ Ove struje bile su međusobno prepletene i ne uvijek s izrazitim jedinstvom, jer su ovisile od svojih protektora.

b/ Drugi je bio put Hrvatske pučke stranke. U svojoj narodnoj historiji od doselenja do 1918. god. prviputa se nalaze svi Hrvati osim krajeva pod talijanskom okupacijom i Hrvata u Bajskom trokutu u jednoj državnoj zajednici, u Državi Srba, Hrvata i Slovenaca,²⁰⁴ kasnije nazvanoj Jugoslavija.²⁰⁵ To smo smatrali za naš najveći nacionalni uspjeh. Ne smije se žrtvovati ni jedan naš čovjek već uporno raditi na potpunoj demokraciji, da unutrašnje uređenje države ima odrediti sam narod na općim tajnim izborima, potpuno slobodno bez ičijega pritiska. Ne može biti majorizacije u osnovnim nacionalnim pitanjima. Treba čuvati tu državnu zajednicu iako su Hrvati u njoj tada bili drugorazredni građani. Nažalost, velikosrpski hegemonizam ni to naše umjerenostanovište nije prihvatio. Mi smo naglašavali realizam u politici. Šovinizam srpski treba pobijati smišljenim postojanim radom na svim poljima javnoga života pa i uz mukotrpano odricanje. Treba se učvršćivati pozicija do pozicije, da budemo ravnopravni sa Srbima. U tom smislu tekla je naša propaganda za HSS²⁰⁶ i jasno je, da s ovakvim radom nismo mogli pobiti propagandu demago-

čine kao što mu neka zaboravi i oprostite teške zablude i pogreške. Neka mu oprostite, košto mu je oprostila i naša Crkva, koja je po svojim institucijama i svojim svećenicima u duhu svoje tradicionalne ljubavi za kulturu našega naroda i odgoj naše mladeži od najranije Radićeve mladosti sudjelovala kod njegove izobrazbe; Crkva, koja je po njemu često puta bila tako bolno povrijeđena a na koncu sve zaboravila i oprostila, te mu kod žalosnih i ukopnih svečanosti iskazala počasti, kao da je bio njezin najbolji i najvjerniji sin. – Neka počiva u miru!« (»† Stjepan Radić«, *KL*, 79/1928., br. 33, 427–430) Također usp.: I. MUŽIĆ, *Stjepan Radić*, 299–304 (potpoglavlje: »Radić i kršćanstvo«).

²⁰³ Autor je vjerojatno mislio na Radićeve pokušaje internacionalizacije hrvatskoga pitanja, na Mačekove kontakte s vanjskim političkim čimbenicima, ali i na ustaški pokret pod vodstvom dr. Ante Pavelića. (Opširnije vidi: M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, »Prepiska između Stjepana Radića i Seljačke internacionale u Moskvi 1924. godine«, *ČSP*, 4/1972., br. 1(8), 148–164; ISTA, »Put Stjepana Radića u Moskvu i pristup Hrvatske republikanske seljačke stranke u Seljačku internacionalu«, *ČSP*, 4/1972., br. 3, 7–29; Lj. BOBAN, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928–1941. Iz povijesti hrvatskog pitanja*, Liber, 1974., 395–459 (poglavlje: »Vanjskopolitička aktivnost vodstva HSS u vrijeme Stojadinovićeve vlade«); ISTI, »Misija Tome Jančkovića u inozemstvu«, *ČSP*, 12/1980., br. 3, 27–74; [Jere JAREB, ur.], *Političke uspomene i rad dra Branimira Jelića*, Izdavač Mirko Šamija, Cleveland, 1982.; I. MUŽIĆ, *Stjepan Radić*, 128–165; J. HORVAT, *Politička povijest Hrvatske*, Drugi dio, 267–280; B. KRIZMAN, »S. Radić«, 87–95; ISTI, *Ante Pavelić i ustaše*, Globus, Zagreb, 1986.; ISTI, *NDH između Hitlera i Mussolinija*, Globus, Zagreb, 1986.; ISTI, *Ustaše i Treći Reich*, 1–2, Globus, Zagreb, 1986.; Nada KISIĆ-KOLANOVIĆ, *NDH i Italija. Političke veze i diplomatski odnosi*, Naklada Ljevak d. o. o., Zagreb, 2001.

²⁰⁴ Autor je mislio na Kraljevstvo/Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca (1918.–1929.).

²⁰⁵ Nakon uvođenja diktature kralja Aleksandra država je, na temelju »Zakona o nazivu i podjeli kraljevine na upravna područja«, službeno nazvana Kraljevina Jugoslavija (1929.). Vidi: F. ČULINOVIĆ, *Dokumenti o Jugoslaviji*, 296.

²⁰⁶ Nakon uspješno izvedenog atentata na kralja Aleksandra (1934.) i ponovne uspostave parlamentarnog sustava u jugoslavenskoj državnoj zajednici, te oživljavanja stranačkog života u Hrvatskoj HPS nije obnovljen. Bivše vođe nekadašnjeg HPS-a izjavile su preko P. Grgeca i vlč. Šimraka da »ne kane više obnavljati

gije, s kojom se nijesmo htjeli služiti, jer smo je smatrali nedostojnom. U bivšoj Jugoslaviji još je masovno postojao idealizam za rad u narodu, što je nakon 1945. potpuno iščezao iz naše sredine, kada je »dinar« postao osnovno pitanje. Današnji naraštaji ne mogu imati predodžbu o predratnom idealizmu i žrtvi pojedinca za opću stvar.

Tražili smo da se izbjegava frontalni napad kao i bučne nacionalne svadje. Hrvatski narod ima dovoljno razvijenu svijest i ne mogu ga Srbi asimilirati. Jugoslavenstvo integralno jest trojanski konj kojim će Velikosrbi postići svoj cilj. Uz njega je pristala hrvatska »napredna inteligencija«, odgojena u predratnom antiklerikalizmu. Ono je propalo u svom početku, jer ga ne primiše ni Srbi ni Slovenci.

7.- Nas su iz protuseniorske frakcije orlovi, HOS kasnije križari²⁰⁷ napadali da smo »jugoslaveni«²⁰⁸ i to im je bilo najefikasnije orudje proti nas, kojeg su znali vješto maskirati. Tako smo mi pred 1941. godinu bili praktično eliminirani iz javnog života. Svakako držanje Slovenske ljudske stranke²⁰⁹ bilo je nekorektno prema Hrvatima, općeno uzevši a napose prema našem pokretu.²¹⁰ Oni su trebali preuzeti posredničku ulogu za rješavanje nacionalnog spora. Manjkao je duh dra Evangelista Janeza Kreka.

8.- Rad narodnih zastupnika Hrvatske Pučke Stranke sa Slovenskom ljudskom strankom u Jugoslavenskom klubu u beogradskom parlamentu može se naći u savremenoj štampi. On nije umanjivao ni slabio borbenu snagu hrvatske radikalne opozicije.²¹¹ On je dostojno i javno zastupao svoj program. Na pr. predsjednik H P S Stjepan Barić glasovao je za Republiku.²¹² Sudjelovanje zastupnika HPS u parlamentu često je donio neko olakšanje u našim zatrovanim političkim prilikama, naročito njihovo zauzimanje za progonjene hrvatske učitelje i profesore.

te stranke«, te da priznaju političkim vođom hrvatskog naroda dra Vladimira Mačeka«. (I. LENDIĆ, »Hrvatska Katolička Akcija prema hrvatskoj kulturi, politici i socijalnim pitanjima. Aktualne i potrebne refleksije«, *Luč*, 31/1936., br. 5–6, 7.) Jedan od vodećih seniora i »pučkaša«, P. Grgec, skromno je izjavljivao da je »samo običan član H. S. S.«. (Vidi: P. GRGEC, »Dvije neugodne pogreške«, *Luč*, 33/1937., br. 2–3, 6.) Također vidi: Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 286; I. LENDIĆ, *Božji kotači. Otvoreno pismo msgru. Augustinu Juretiću*, Laus, Split, 2001., 27–50.

²⁰⁷ Opširnije o »križarstvu« vidi: B. NAGY, *Hrvatsko križarstvo*. Također vidi: M. STANKOVIĆ, *Radost vedrine*.

²⁰⁸ O jugoslavenstvu Seniorata vidi: A. PILEPIĆ, *nav. dj.*, 36–41 (potpoglavlje: »Jugoslavenstvo«). Također vidi: Metod BENEDIK, »Mahničevići pogledi na Jugoslaviju«, u: [E. ŠKULJ, ur.], *nav. dj.*, 127–133.

²⁰⁹ Više o Slovenskoj ljudskoj stranci vidi: Momčilo ZEČEVIĆ, *Slovenska ljudska stranka i jugoslovensko ujedinjenje 1917–1921. Od Majske deklaracije do Vidovdanskog ustava*, Institut za savremenu istoriju i NIP Export-Press, Beograd, 1973.; A. RAHTEN, *Slovenska ljudska stranka v dunajskem parlamentu. Slovenska parlamentarna politika v habsburški monarhiji 1897–1914*, Slovensko panevropsko gibanje, Celje, 2001.; ISTI, *Slovenska ljudska stranka v beogradski skupščini. Jugoslovanski klub v parlamentarnem življenju Kraljevine SHS 1919–1929*, Založba ZRC – ZRC SAZU, Ljubljana, 2002.

²¹⁰ O odnosima SLS-a i HKP-a, odnosno HPS-a opširnije vidi: Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 42 i d.; A. RAHTEN, *Slovenska ljudska stranka v beogradski skupščini*, 37 i d.

²¹¹ Nakon osnutka I. Hrvatskog bloka (1921.), u kome su se našli H(P-R)SS, Hrvatska zajednica, Hrvatska težačka stranka, Hrvatska stranka prava i Hrvatski radnički savez, jedino je HPS ostao u beogradskoj skupštini te je tako, razmjerno svojoj političkoj snazi, razbijao jedinstveni nastup hrvatskih oporbenih stranaka. (Vidi: Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 168).

²¹² Prilikom odlučivanja o formi vladanja u jugoslavenskoj državi S. Barić i vlč. Šimrak glasovali su za republiku, a protiv monarhije. (»Članovi Jugoslavenskog kluba za republiku«, *NP*, 4/1921., br. 113, 1.) »Bila konačno naša nova država republika ili kraljevstvo, nama je u prvom redu stalo, da se država uredi onako, kako je to u interesu našeg naroda – našeg seljaka« (S. BARIĆ, »Naše mišljenje«, *SN*, 2/1919., br. 1, 2).

- 9.- Historici hrvatske političke povijesti obično prešućuju značenje HPS od konstituante do Aleksandrove diktature ili je drže strankom bez utjecaja.²¹³
- 10.- Nepobitna je, dakle, istina da vodstvo hrvatskoga naroda u tom vremenu u rukama Stjepana Radića kasnije dra Vlatka Mačeka²¹⁴ pa uzurpatora Ante Pavelića.²¹⁵
- 11.- Ljudima koji su vodili HPS ne može se pripisivati historijska odgovornost za dogojaje od 1918 – 1941. odnosno 1945. godine za opći neuspjeh predratne političke koncepcije a po ljudskim žrtvama ovaj se neuspjeh mora okarakterizirati kao tragičan.²¹⁶ Tim više se ističe vrijednost i metoda državopravnog programa HPS.
- 12.- Pita se: zašto seniori nisu nastavili radom, usprkos poraza i nezdravih prilika, da odlučnije opravdaju smisao postojanja i rada HPS? Dva su važna razloga: 1.- Nutarnji razdor u Senioratu prouzrokovan vodjama orlovskog pokreta (Dr Ivo Protulipac, Dr Ilija Jakovljević,²¹⁷ Dr Ivan Merz i drugi) razbio je jedinstvo akcije. Oni su počeli stvarati novi pokret. Tko je stajao iza njih, ne ulazim u to pitanje. Službeni proglas Katoličke Akcije nije uspio povratiti jedinstvo.²¹⁸ Seniorat je postao samo skup katoličkih intelektualaca i nije mogao više davati smjernice jedinstva akcije. Pod njegovim utjecajem ostale su neke grane bivšega domagojskog pokreta. Napokon u tami šestojanuarske diktature prestao je

²¹³ Do pojave knjige *Slom politike katoličkog jugoslavenstva* (Zagreb, 1998.) u bivšoj jugoslavenskoj historiografiji i publicistici, ali i drugim društveno-humanističkim znanostima, o HPS-u je prevladavalo uglavnom sljedeće mišljenje: »U Hrvatskoj, također [kao i u Sloveniji], postoji klerikalna *Hrvatska pučka stranka*, koja je bila pod uticajem Vatikana i antikomunistički raspoložena. Ova stranka oštro istupa i protiv svakog liberalizma, ističe hrvatsko nacionalističko stanovište, a pred drugi svetski rat čini jezgro velikohrvatskog šovinističkog tabora. Iz njenih redova izrasla je zloglasna 'Križarska organizacija', profašistička koljačka družina. Ova stranka je inače bila malobrojna i u normalnim prilikama nije imala naročitog uticaja na politički život zemlje« (Milovan MITROVIĆ, *Jugoslovenska predratna sociologija*, Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije, Beograd, 1982., 58–59, bilj. 2.) Prve znanstveno utemeljene spoznaje o djelovanju HPS-a objavio je akademik Lj. Boban. (Vidi: Lj. BOBAN, »Prilozi za političku biografiju don Frane Bulića /1914–1934/«, u: *Kontroverze iz povijesti Jugoslavije. Dokumentima i polemikom o temama iz novije povijesti Jugoslavije*, Školska knjiga, Zagreb, 1987., 107–118; ISTI, »Iz povijesti Hrvatske pučke stranke u Dalmaciji /1919–1929/«, u: *Kontroverze iz povijesti Jugoslavije*, 3, Školska knjiga i Stvarnost, Zagreb, 1990., 266–272.)

²¹⁴ Dr. Vladko (Vladimir) Maček (1879.–1964.), hrvatski političar.

²¹⁵ Dr. Ante Pavelić (1889.–1959.), pravaški političar, osnivač ustaškog pokreta i poglavnik Nezavisne Države Hrvatske (1941.–1945.).

²¹⁶ O brojčanim pokazateljima žrtava Drugoga svjetskog rata na području bivše Jugoslavije vidi: Vladimir ŽERJAVIĆ, *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu*, Jugoslavensko viktimološko društvo, Zagreb, 1989.

²¹⁷ Ilija Jakovljević rodio se 22. listopada 1898. u Mostaru, a umro je u Zagrebu 28. listopada 1948. Gimnaziju je završio u Sarajevu (1917.). Studij prava završio je na Zagrebačkom sveučilištu (1921.). Bio je urednik više listova i časopisa (»Luč«, »Narodna Politika«, »Hrvatska Obrana« i dr.). Nakon što je pristupio H(P-R)SS-u bio je urednik stranačkog glasila »Hrvatski Dnevnik« (Zagreb). Godine 1940. postao je predsjednik »Društva hrvatskih književnika«. Zbog neslaganja s ustaškim režimom zatočen je u logoru Stara Gradiška (1941.–1942.). Poslije izlaska iz logora otišao je u partizane, ali se već 1945. razišao s komunističkim vlastima. Umro je pod nerazjašnjenim okolnostima u istražnom zatvoru. Važnija su mu djela: *Studije i feljtoni* (Zagreb, 1919.), *Zavičaj* (Osijek, 1923.), *Otrov uspomena* (Zagreb, 1940.), *Koncligor na Savi* (Zagreb, 1999.) i dr. (Podaci preuzeti iz: »Jakovljević, Ilija«, u: [A. VUJIĆ, ur.], *nav. dj.*, I. svezak, 530; S.[laven] R.[AVLIĆ], »Jakovljević, Ilija«, u: *Tko je tko u NDH*, 168.) Također vidi: Davor KOVAČIĆ, »Prilozi za životopis Ilije Jakovljevića«, *ČSP*, 34/2002., br. 1, 159–174.

²¹⁸ Vidi: J. BUTURAC, »Hrvatski katolički pokret«, 564; J. KRIŠTO, »Hrvatski katolički pokret od šestosiječanske diktature do početka Drugoga svjetskog rata (1929.–1941.)«, 774–777. Također vidi: V. NOVAK, *nav. dj.*, 279–316 (poglavlje: »Žuti i crni mravi. Katolička akcija. – Klerikalci između sebe«).

radom. On je mogao da postoji i ilegalno ali iscrpljen sporom sa HOSom i nepovjerenjem nekih biskupa, za volju jedinstvene Katoličke akcije, zatim da ne snosi odgovornost prema narodu i njegovu vodstvu on je dao direktivu svojim članovima da čekaju razvoj događaja čuvajući ipak jezgro domagojske ideologije. U tom zaključku o likvidaciji Seniorata (proveo dr Ante Živković za vrijeme NDH bez suglasnosti seniora i u najužem svojem krugu) leži naša historijska pogreška.²¹⁹ Nismo se morali pokloniti onome što smo smatrali lošim. Otdada između seniora postoje samo lične veze. Njih više ne veže društvena disciplina.

U toj situaciji neki se članovi pridružiše općem hrvatskom pokretu pod vodstvom dra Mač[e]ka. Njihov utjecaj i na našu bivšu seniorsku štampu bio je vidan. Za vrijeme rata, godine 1942. nadbiskup Dr Alojzije Stepinac je naredio da se obustavi izlaženje jedinog katoličkog tjednika »Hrvatska Straža«, tiraža sa 12.000 primjeraka pod uredništvom Dra Augustina Juretića, jer je tjednik morao donositi fašističke izvještaje.²²⁰ Srećom da naši seniori nisu postali po svojoj sposobnosti politički ljudi.²²¹ Ipak su neki i za to stradali. Tako se opet ponovila historija, da katolički ljudi okrivljeni za tuđe grijehove moraju snositi za njih odgovornost. Time je stradala i sama Crkva

13.- Godine 1945. ponovilo se ono, što smo doživjeli 1918. Uspostavljena je državna zajednica južnoslavenskih naroda kao jedan naminovni historijski događaj diktiran razvojem svjetske politike.²²² Pobijedilo je republikansko i federativno uređenje države, ideal svih

²¹⁹ Seniorat je raspušten početkom srpnja 1941. O okolnostima pod kojima je došlo do raspuštanja vidi: L. ZNIDARČIĆ, »Prvi hrvatski katolički sastanak prije stotinu godina. Dokumenti«, *Kolo*, Zagreb, 10/2000., br. 2, 415–419.

²²⁰ Pod imenom »Hrvatska Straža« izlazio je u Zagrebu, od 1933. do 1943., »Tjednik za katolički dom«, koji je u početku bio tjedni pregled važnijih članaka iz dnevnika »Hrvatska Straža«. (Podaci preuzeti iz: kataloga NSK-a.)

²²¹ Među pripadnicima HKP-a koji su zauzeli istaknutije položaje u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj treba spomenuti sljedeće: I. Bogdan, glavni ravnatelj Glavnog ravnateljstva za promidžbu; Danijel Crljen (1914.–1995.), ustaški pukovnik i pročelnik za odgoj i promidžbu Glavnoga ustaškog stana; Ivo Dergel (1909.–1976.), nadstojnik Hrvatskoga dojavnog ureda »Croatia«; Augustin (Ivo) Guberina (1897.–1945.), ustaški bojnik i upravitelj pismohrane Ustaškog pokreta; Ivo Lendić (1908.–1982.), diplomatski službenik, Danijel Uvanović (1908.–1947.), ravnatelj »Hrvatskog Naroda« i dr.

²²² »Postanak ove države nije nešto slučajno, već odgovara principu, na kojem je organizovan međunarodni poredak nakon [Prvog svjetskog] rata. Nacionalni princip stupio je na mjesto legitimističkog, feudalnog i drugih principa [...]. Svjetski rat imao je tu posljedicu, da je svakom narodu priznao pravo, da sam odredi svojom sudbinom pa su u duhu tog načela i Jugoslaveni dobili pravo, da organizuju svoju državu, kao i svi ostali narodi Centralne Evrope. Dopustivši nama Jugoslavenima, da organizujemo svoju državu Zap.[adna] Ev.[ropa] i Amerika ne samo da su nam definitivno dale mjesto u svjetskom poretku, već ujedno nas Hrvate, Srbe i Slovence definitivno priznaje jednim narodom. [...] Za svjetske demokracije potreba jugoslavenske države ne rezultira samo iz nacionalnog principa i iz shvaćanja, da smo mi jedan narod, već i iz jedne specijalne potrebe, koja je posljedica našeg geografskog položaja. Jugoslavija sačinjava bitni sastav Centralne Evrope. Organizacija pak Centralne Evrope jest sastavni dio evropske i svjetske ravnoteže. Mali narodi Srednje Evrope imaju u očima zapadnih velikih sila zadaću, da budu protuteža s jedne strane njemačkoj državi, a s druge strane ruskoj državi. [...] Ne samo sa stanovišta spram Rusije i Njemačke, već i sa stanovišta ravnoteže na Sredozemnom moru Jugoslavija ima da neutralizuje silu Italije. [...] Kad bismo od Jugoslavije napravili tri male države [...] oslabili bismo grupu malih država u Cent.[ralnoj] Evropi i time nužno ojačali sve one, kojima nije u interesu nova organizacija Centralne Evrope. [...] Promjena u našem međunarodnom položaju izazvala bi općenito krizu u Centralnoj Evropi, jer bi time zadali udarac onom principu, koji je stvorio Jugoslaviju. Tko dakle misli i radi za Veliku Srbiju i Malu Hrvatsku, taj stavlja na kocku čitavo uređenje Centralne Evrope t.j. Evrope između Rajne, Alpa, Jadrana, Baltijskog i Crnog Mora i nabacuje reviziju uređenja Centralne Evrope, koja bi mogla da se provede samo na našu štetu« (»Međunarodna potreba naše države. Narodni princip – Ravnoteža u centralnoj Evropi«. *NP*, 6/1923., br. 36, 1).

onih, koji su smatrali državnu zajednicu južnoslavenskih naroda kao jedinu moguću soluciju, da se hrvatski narod održi. Ali koja razlika u položaju katolika u ova dva datuma?

14.- Vodiči hrvatskog naroda nisu predvidjeli svršetak sukoba velikih sila i ideologija. Svjesno ili nesvjesno oni su ga gurnuli u jednu tešku tragediju: u savezništvo s fašizmom.²²³ S ideologijom koja nije mogla naći korjen u psihi našeg naroda.

15.- Nepravедno je, da se negativno ocjenjuje samo naša hrvatska strana, jer osnovnu historijsku krivnju snosi imperijalističko raspoloženje srpskoga naroda vodjeno njegovom dinastijom i njegovom buržoazijom. Na njihov nepopustljiv, netolerantan stav prema Hrvatima (četnici i sl)²²⁴ morala se stvoriti reakcija koja postaje sve žešća i odlučnija da kida državnu zajednicu. Da toga nije bilo ne bi ni 1941. godine počeo proces raspadanja nego zajednička obrana države od fašizma.

16.- Ostaje da se kaže, što je pozitivna dala sva ta opsežna dugogodišnja i mukotrpa akcija Seniorata s organizacijom HPS? Mi nismo škodili nacionalnoj borbi kao ni Crkvi.²²⁵ Vrijeme je zahtijevalo političku akciju. Protivnici nisu do 1941. god. poistovjetovali Crkvu sa HPS. Sama HPS nosila je svu odgovornost za svoj rad, koji se uglavnom završava u rujnu 1927.²²⁶ Antiklerikalizam je raskrinkan u narodnim masama kao i velikom dijelu hrvatske idejno neopredijeljene inteligencije. Metode »progresivnih«, bivših pokretaša, novonastalih ljevičara, antiklerikalaca nisu više aktuelne, jer kod nas od 1918. i nema klerikalizma. Pojam antiklerikalac istovjetan je s pojmom ateist a to je bilo vrlo važno da se otkrije furtimaštvo antiklerikalizma.

17.- Ostalo je ipak nešto naročito pozitivno a to je, da smo mi odgojili jednu generaciju za Boga, narod i društvenu pravdu. To su sve bili sinovi naših katoličkih građanskih i seljačkih obitelji, koji su po tradiciji i odgoju bili vjerni sinovi svoga naroda i Crkve. Ali psihološko-intelektualna struktura tih vjernika bila je na niskom stupnju, kad se uspoređuje s našim načelnim protivnicima. Godina 1918. tražila je nove ljude i na selu. Mi smo našim »pučkašima« dali šire, svjetsko gledanje problema s kršćanskog stajališta (svjetovnog nazora). Hrvatska pučka stranka bila je jedna velika škola ne usko odgojenih strančara već onih koji su za preporod hrvatskog naroda u evangjeoskom duhu proširili svoj

²²³ Autor je mislio na ustaški pokret i dr. A. Pavelića.

²²⁴ O četnicima i četničkom pokretu vidi: Đuro STANISAVLJEVIĆ, »Nastanak i razvitak četničkog pokreta u Hrvatskoj (1941–1942.)«, u: [D. JANKOVIĆ, ur.], *Istorija XX veka*, ZR, IV, Beograd, 1962., 5–140; Jovan MARJANOVIĆ, *Draža Mihailović između Britanaca i Nemaca*, Globus, Narodna knjiga i Prosveta, Beograd, 1979.; Jozo TOMAŠEVIĆ, *Četnici u Drugom svjetskom ratu 1941–1945*, Liber, 1979.; Fikreta JELIĆ-BUTIĆ, *Četnici u Hrvatskoj 1941–1945.*, Globus, Zagreb, 1986. O Organizaciji jugoslavenskih nacionalista vidi: B. GLIGORIJEVIĆ, »Organizacija jugoslavenskih nacionalista (ORJUNA)«, u: [D. JANKOVIĆ, ur.], *Istorija XX veka*, ZR, V, Beograd, 1963., 315–396.

²²⁵ Vidi mišljenje protivnika Seniorata: I. GUBERINA, *Preuzvišeni gospodine!*; NON QUIS, SED QUID, *nav. dj.*; Dragutin KAMBER, »Jedinstveni domagojski pokret u svijetlu dokumenata, *Katolički Tjednik*, Sarajevo, 4/1928., br. 40a. Također vidi: Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 227–266 (poglavlje: »Uvođenje Katoličke akcije i pokušaj departizacije Hrvatskoga katoličkog pokreta /1922.–1929./«).

²²⁶ Dne 11. rujna 1927. održani su parlamentarni izbori u Kraljevini SHS. HPS je na tim izborima osvojio 31.746 glasova, što je bilo dovoljno za dobivanje jednoga zastupničkog mandata (S. Barić). Taj je skromni izborni uspjeh bio pouzdan pokazatelj da je HPS počeo ponovno privlačiti hrvatske glasače. Naime, na izborima 1923. i 1925., seniorska stranka nije osvojila niti jedan zastupnički mandat. Opširnije vidi: Z. MATIJEVIĆ, »Hrvatska pučka stranka i II. parlamentarni izbori u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca (1923. god.)«, *ČSP*, 28/1996., br. 1–2, 27–43; ISTI, »Za Hrvatstvo, križ i plug!«, ISTI, *Slom politike*, 226.

horizont na sve probleme našeg javnog života, upravo, naše buduće opstojnosti i u tom pravcu požrtvovno radili. Pojam »pučkaš« nije označivao samo pripadnost stranci, on je aktivni radnik za narodne interese (naročito socijalne), vjere i Crkve.

U selima gdje je HPS dobila tek desetak glasova na izborima, »pučkaši« su bili sposobni, intelektualno i moralno, da osnuju i vode zadružne štedionice, da okupe cijelo selo bez obzira na političku pripadnost. Oni su svojom principijelnošću i karakterom obično prvi ljudi sela, ne po imućstvu nego po ugledu. Gdje je u župi bilo samo nekoliko izgrađenih »pučkaša« nije postojao nikakov problem osnutka i rada omladinskih društava, domova, aktivnih propagatora katoličke štampe, suradnika svih vjerskih manifestacija i t.d. Oni su bili požrtvovni idealisti, koji su znali kao osamljeni svjetionici-laici svjetliti u svojoj sredini.

18.- Nažalost, povijest naših poduzeća ostat će zatvorena knjiga. Tko će napisati povijest »Narodne prosvjete« tiskare i knjižare, našeg jakog izdavačkog poduzeća...²²⁷ Zadružne Sveze,²²⁸ Gospodarske sveze, Pučke štedionice, mljekarske zadruge »Samopomoć« s njezinim sabiralištima od Vinkovaca do Gorskog kotara, od Medjimurja do Poljane, kad je »Samopomoć« dnevno u Zagrebu prodavala preko deset tisuća litara mlijeka, prva u historiji hrvatskoga zadrugarstva proizvodno-nabavno-prodajna zadruga, ili značenje izvoza stoke iz hrvatskih krajeva putem Gospodarske sveze za naše selo. Zar se danas uopće može pisati povijest a da se ne poveže s ekonomskom aktivnošću i materijalnim stanjem!?

Društvo, koje se pod vodstvom seniora dra Josipa Andrića, dra Velimira Deželića [sina], prof. Petra Grgeca, dra Ljube Marakovića i drugih razvilo do snažnog katoličkog poduzeća, jest Društvo sv. Jeronima, nema do danas ni izdate bibliografske podatke a kamoli svoju povijest.²²⁹ Naše novinstvo: Riječke Novine, Novine, Nedjelja, Seljačke novine, Narodna Politika, Hrvatska Straža, Hrvatska obrana,²³⁰ pokrajinski nedjeljni dnevnicu

²²⁷ Utemeljiteljna skupština »Narodne Prosvjete« održana je 9. rujna 1919. u Zagrebu. Novoosnovano je poduzeće bilo središnja tiskara HKP-a sa svojom vlastitom nakladom knjiga. Financiranje »Narodne Prosvjete« u potpunosti je preuzeo zagrebački Seniorat. (»Utemeljiteljna skupština 'Narodne Prosvjete'«, *NP*, 2/1919., br. 228, 3.) Također vidi: Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 86.

²²⁸ Vidi: *Zadružna Sveza kroz dvadeset godina 1920–1940*, Zagreb, s. a.

²²⁹ Vidi: J. BUTURAC, *Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima ili sv. Ćirila i Metoda 1868–1968*, HKD sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, 1969.

²³⁰ Osnutak ovoga osječkog lista vezan je uz biskupa J. J. Strossmayera, kojemu je bila namjera da »gradu Osijeku dade javan organ, koji će braniti interese ugrožena hrvatsva«. Da bi se zamišljeno ostvarilo, bilo je nužno osnovati tiskaru. Dne 8. srpnja 1902. utemeljena je »Prva hrvatska dioničarska tiskara« u Osijeku, a već 16. studenoga iste godine izišao je prvi broj dnevnika »Narodna Obrana«. Zanimljivo je da su prvi urednici novog dnevnika bili Ivan Lorković i V. Wilder. Oba ova istaknuta liberalna političara, za koje bi se teško moglo reći da su gajili pretjeranu naklonost prema katoličkom svećenstvu i samoj Crkvi, uklonjena su iz uredništva lista na zahtjev osječkog klera, koji je najviše materijalno doprinosaio za njegovo redovito izlaženje, prilikom sjednice ravnateljstva održane 24. studenoga 1904. Sljedećih šest godina promijenilo se više urednika. Dne 3. veljače 1911. na uredničko je mjesto došao Ljuboje Dlustuš (1850.–1921.), koji je tu dužnost obavljao idućih deset godina. U vrijeme Prvoga svjetskog rata dnevnik je dobio ime »Hrvatska Obrana« (1914.). Do konca kolovoza 1922. list je izlazio kao dnevnik, a od 25. ožujka 1923. postao je povremenik. Uzrok je tome bio težak poraz HPS-a na parlamentarnim izborima održanima iste godine. Nakon gotovo četverogodišnje stanke, točnije 20. veljače 1927., list počinje ponovno izlaziti, i to ponajprije zaslugom odvjetnika dr. Kamila Firingera (1893.–1984.), kanonika Josipa Vražića (1876.–1945.) i R. Švedla. Svi su oni bili istaknuti članovi HPS-a. (F. HORVAT-KATOLIK, »Na rastanku«, *HO*, 22/1923., br. 13, 1; – a –. »Povodom 25 godišnjice«, *HO*, 23/1927., br. 43, 2–3; »Jubilej osječke 'Hrvatske Obrane'«, *NP*, 18/1929., br. 13, 2; SINCERUS, »Slavonsko svećenstvo i 'Hrvatska Obrana'«, *HO*, 17/1918., br. 208, 3; Josip BÖSENDORFER, *Povijest tipografije u Osijeku*, Zagreb, 1939., 142/30/; Marina VINAJ, *Povijest osječkih novina 1848.–1945.*, Osijek, 1998., 26–27.)

Mostaru,²³¹ Dubrovniku,²³² Splitu,²³³ Osijeku, Požegi²³⁴ i t.d. obrazovalo je žurnaliste, koji su bili sposobni da na svim područjima zastupaju naše mišljenje.

»Kolo katoličkih književnika«²³⁵ izdaje reviju »Hrvatska prosvjeta«.²³⁶ Nju uredjuje Dr Ljuba Maraković i Petar Grgec. Stvoren je krug katoličkih književnika, koji su ušli u povijest hrvatske književnosti. Zatim Domagoj, katoličko akademsko društvo s glasilom »Luč« i s »Djačkim vjesnikom«, brojne djačke i orlovske organizacije, koje su do rascjepa isključivo vodili seniori, omladinska društva (SKOM²³⁷ i KROM²³⁸) s listom »Mladost«²³⁹ i bezbroj drugih akcija u provinciji kao na pr. »Zadruga dobre štampe u Sl. Požegi« i t. d. Spominjem ovdje organizacije svjetovnog karaktera a gdje su brojna vjerska društva sa svojim časopisima i listovima u kojima su seniori dali svoj veći osobni prilog.²⁴⁰

19.- Domagojski pokret pod vodstvom Seniorata, katoličke generacije intelektualaca laika i svećenika, između 1910.–1930. god. ocjenjuje se isključivo po neuspjehu političke akcije Hrvatske Pučke Stranke. Zaboravlja se da je to bio diktat vremena, da je od 1918. i dalje bio katoličkoj misli pristup u selo nemoguć radi agresivnosti (čak i fizičke) protivni-

²³¹ U Mostaru je izlazio list »Narodna Sloboda« (1919.–1932.). U podnaslovu je stajalo da je list bio namijenjen »politici, prosvjeti i gospodarstvu«. (Podaci preuzeti iz kataloga NSK-a.)

²³² U Dubrovniku je izlazila »Narodna Svijest« (1919.–1941.). Kao urednik navodi se N. Fantela. (Podaci preuzeti iz: *isto.*)

²³³ U Splitu su seniori imali dva glasila: »Jadran« (1919.–1928.) i »Težačke Novine« (1919.–1923.). U podnaslovu »Jadrana« stajalo je da je to »Glasilo jugoslavenske demokracije«. Među urednicima navodi se i don Jerko (Matej) Vodanović (1885.–1947.). »Težačke Novine« više su puta mijenjale podnaslov: »Glasilo Težačkih Vijeća«, »Glasilo Težačkih Vijeća Pučke Stranke« i »Glasilo Hrvatske Pučke Stranke«. Urednik je bio Dragutin Bišćan. (Podaci preuzeti iz: *isto.*)

²³⁴ »Pučka Sloboda« (1920.–1922.) bila je »Glasilo Hrvatske Pučke Stranke«. Urednik lista bio je dr. Julije Radočaj. (Podaci preuzeti iz: *isto.*)

²³⁵ »Kolo hrvatskih književnika« osnovano je Zagrebu 15. svibnja 1913. Za prvog predsjednika »Kola« izabran je Đuro Arnold (1853.–1941.). (S. JEŽIĆ, *nav. dj.*, 384; Vicko KAPITANOVIĆ, »Hrvatski katolički pokret od 'Riječkih Novina' do kraja Prvog svjetskog rata«, u: [Z. MATIJEVI], ur.), *Hrvatski katolički pokret*, 421–422.)

²³⁶ »Hrvatska Prosvjeta« (Zagreb) izlazila je od 1914. do 1940. U početku je časopis nosio ime »Prosvjeta« (1913.). U podnaslovu časopisa stajalo je: »Mjesečnik Kola hrvatskih književnika«. Godine 1917. podnaslov je promijenjen u: »Časopis za književnost i umjetnost«. Među urednicima se navode: Lj. Maraković, P. Grgec, vlč. Ferdo Rožić (1877.–1947.), o. Hijacint (Ante) Bošković (1900.–1947.) i M. J. Ujević. Vidi: F. VELČIĆ, *nav. dj.*

²³⁷ SKOM je kratica za organizacije »Seljačke katoličke omladine«.

²³⁸ KROM je kratica za organizacije »Radničke katoličke omladine«.

²³⁹ »Mladost« je izlazila u Zagrebu od 1921. do 1931. Časopis je imao više podnaslova (»Glasilo hrvatske katoličke omladine«, »List hrvatske katoličke omladine i Glasilo hrvatskih orlova« i td.). Među urednicima se navode: Emerik Čunko, Jerolim Malinar, V. Deželić sin, Drago Cerovac (1904.–1978.), M. J. Ujević, I. Horvat, J. Andrić i Luka Perinić (1906.–1999.). U dvanaestoj godini izlaženja (1930./31) časopis je promijenio ime u »Krijes« (Zagreb). U podnaslovu je stajalo da je riječ o »Ilustrovanom časopisu za omladinu«, odnosno »Listu za katoličku omladinu«. Časopis je izlazio do 1942. Među urednicima »Krijesa« navode se: J. Andrić, I. Horvat i Tijas (Matijas) Mortigijja (1913.–1947.). Kao prilog časopisu izlazila je »Mlada Mladost« (Zagreb). Urednici priloga su bili: L. Perinić i Kuzma Moskatelo (1909.–1993.). (Podaci preuzeti iz: kataloga NSK-a.)

²⁴⁰ Utjecaj Seniorata bio je vidljiv i u zagrebačkom »Katoličkom Listu« i u makarsko-dubrovačkoj »Novoj Reviji« (1922.–1941.). Među istaknutijim urednicima »Katoličkog Lista« bio je i senior vlč. S. Bakšić. Makarsko-dubrovački časopis uređivao je senior fra P. Grabić. (Podaci preuzeti iz: kataloga NSK-a.)

ka.²⁴¹ Radom tog pokreta slomljen je antiklerikalizam odnosno otkriveni su njegovi ciljevi i svedeni na čistac. Rezultat toga rada očituje se činjenicom, da je danas pristup masama lakši nego tada. Može se sa sigurnošću tvrditi da je veći dio današnjeg stanja odraz rada ove generacije na području kat.[oličkog] gibanja. Dakako da dolaze i drugi utjecajni elementi u obzir no nije to zadaća ovoga spisa.

20.- Vremena se mijenjaju...

Ovo i nije napisano da se pruži neki obrazac za budući vjerski preporod. Drugi Vatikanski koncil otvorio je cijelom kršćanskom svijetu, nama katolicima napose, nove vidike obnove čovječanstva po sv. evanđelju.

Bivši seniori dobili su baš koncilskim zaključcima u osnovnim pitanjima veliku zadovoljštinu.

Ovo je napisano: pro historia vera!

Slav. Požega godine 1966/1967.

prof. Ljuboslav Kuntarić

Summary

A DOCUMENT ABOUT THE CROATIAN CATHOLIC MOVEMENT: LJUBOSLAV KUNTARIĆ AND APOLOGY OF THE CROATIAN CATHOLIC SENIORITY

Croatian Catholic Seniority, an exclusive organisation of clergy and laics, was founded by the initiative of the bishop of Krk Mahnić, who was also founder of Croatian Catholic Movement (CCM). Seniority, as the most controversial part of CCM, had a great number of opponents among liberal and Catholic representatives. These opponents criticised its actions in the fields of culture, economy and especially politics. Hrvatska pučka stranka (Croatian Popular Party), which was political extension of Seniority, was considered as the main offender that caused unsuccessfulness of CCM. This accusation that Seniority politicized the entire CCM, without permission of bishop Mahnić, was constructed by the organisation called Catholic Action (CA) that was founded on the ideas taken from the papal encyclical »Ubi arcano Dei« of Pius XI. Therefore, the main offender for all the problems among the organised Catholics in Croatian lands was constantly Seniority. Twenty five years after the Seniority stopped its activities one of the most prominent seniors – Ljuboslav Kuntarić – wrote his apology of the Seniority. His aim was to explain actions of this Catholic organisation. Since Kuntarić wrote this apology as an old man according to his memories, not using relevant documents, this apology is his own point of view about foundation and actions of Seniority and CCM. In order to make text of this apology more understandable to readers who are not acquainted with the phenomenon of CCM, author of this article edited this text adding a significant number of footnotes in which explains some terms and notions, as well as revealing a number of biographies of people who are mentioned in the text of the apology. Publishing of this apology should be seen as an initiative to the researchers of this period for the future investigations of the religious and national history of this period.

²⁴¹ Prilikom izborne agitacije za rujanske parlamentarne izbore 1927. došlo je do ubojstva »pučkaša« Ljudevita Talana, brijacha iz Čučerja. Budući da su ga ubili njegovi suseljani, članovi H(P-R)SS-a, za vođe »pučkaša« to je bio pouzdan znak da je »HPS počela u našim selima radićevštini ozbiljno kvariti račune« (»Grozno umorstvo Radićeve 'čeke' u Čučerju kod Zagreba«, *NP*, 10/1927., br. 62, 1). Također vidi: Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike*, 225.